

І С Т И Н И

БІОРНСТЪЕРНЕ
БІОРНСОН

СЮНЬОВЕ
СУЛЬБАКЕН
•
ВЕСІЛЬНИЙ
МАРШ

CF FOLIO

Бйорнстърне Бйорнсон Сюньове Сульбакен. Весільний марш Серия «Істини»

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=36621536

Бйорнстърне Бйорнсон "Сюньове Сульбакен. Весільний марш. Повісті".

Серия «Істини»: Фоліо; Харків; 2018

ISBN 978-966-03-8096-7

Аннотація

Бйорнстърне Бйорнсон (1832–1910) – норвезький письменник і поет, лауреат Нобелівської премії з літератури 1903 р., автор тексту норвезького національного гімну. Його повість з життя селян «Сюньове Сульбакен» (1857) знаменувала початок нового етапу розвитку не тільки норвезької літератури, а й усього суспільства. Це зворушлива розповідь про норвезьких Ромео та Джульетту, які долають усі перешкоди і залишаються разом. Життю селян присвячена і повість «Весільний марш» (1873), в якій письменник змальовує норвезьких селян як людей, наділених творчим даром, надзвичайно чуйних і щирих.

Содержание

Сюньове Сульбакен	4
Розділ перший	4
Розділ другий	22
Розділ третій	40
Розділ четвертий	56
Розділ п'ятий	74
Розділ шостий	93
Розділ сьомий	109
Розділ восьмий	117
Розділ дев'ятий	137
Весільний марш	147

Бйорнстьєрне Бйорнсон Сюньове Сульбакен Весільний марш Повісті

Сюньове Сульбакен

Розділ перший

Посеред розлогих долин Норвегії височіють пагорби, які від ранку до вечора зусібіч осяває своїм промінням сонце. Люди, що мешкають ближче до підніжжя гір і рідше бачать сонце, називають такі пагорби Сульбакен – Сонячне узвишшя. Дівчинка, про яку тут піде мова, мешкала саме на такому узвишші, і хутір теж називався Сульбакен. Сніг залягав там пізно восени, а танув найраніше – напровесні.

Господарі хутора були гаугіанцями*, їх прозивали «читцями», бо вони читали Біблію запопадливіше, ніж інші. Чоловік називався Гутторм, а дружина – Карен. Їхній син-перві-

* *Gaugianці* – прибічники Г. Н. Гауге (1771–1824), керівника релігійного руху в Норвегії кінця XVIII – початку XIX ст.

сток помер, тож вони три роки й ногою не ступали на східну половину церкви, де хрестили дітей. Згодом у них народилася донечка, яку вони хотіли наректи на пам'ять про сина Сюверта схожим іменем, тож доню охрестили Сюньов, більш співзвучного імені не знайшлося. Але мати називала дівчинку Сюньове, бо, доки та була малою, додавала завжди до імені «моя» – «Сюньове моя», їй здавалося, так легше вимовляти. Як дівчинка вже підросла, усі кликали її, як мати, – Сюньове. Навколишні мешканці мали одностайну думку, що, скільки сягає людська пам'ять, не було ще в їхній парохії такого милого дівчати, як Сюньове із Сульбакена.

Ще зовсім крихіткою батьки брали її щонеділі з собою до церкви, хоч дівчинка ще й не розуміла нічого з проповіді, їй здавалося, ніби священник водно лає Бента-Острожника, який завжди сидів під самою казальницею. Але батько наполягав на тому, щоб дівчинка ходила з ними, мовляв, хай звекає.

Мати також погоджувалася з ним, додаючи: «Невідомо, як за нею наглянуть удома, доки ми в церкві». Якщо в господарстві чахнуло якесь ягня, козеня чи поросля або занедужувала корова, худібку відразу дарували Сюньове, і тварина миттю оклигувала. Так запевняла матір. Батько не надто йняв тому віри, але чи не байдуже, кому належить маржинка, лиш би дужа була.

На іншому боці долини, біля самого підніжжя високих гір, лежав хутір Гранлієн – Смерековий схил, названий так

через те, що з усіх боків його оточував дрімучий смерековий ліс, чи не найбільший в усій околиці. Прадід нинішнього господаря хутора воював і якийсь час перебував у Гольштайні, який взяли в облогу росіяни. З тієї військової виправи він привіз у своєму ранці чимало дивовижного чужинецького насіння та й посадив навколо хати. Проте з часом рослини вигинули, лише зі смерекових шишок, що випадково затесалися до насіння, виріс густий смерековий ліс, сховавши у своїй сутіні присадибні будівлі. Прадіда звали Турбйорном на честь діда; його найстаршого сина – Семуном, на честь батька. Так і повелося споконвіку, що господарі хутора називалися то Турбйорнами, то Семунами. Однак подейкували, що в Гранлієні господарям таланило теж навпереміну і не тому, хто звався Турбйорном. Коли в нинішнього господаря, Семуна, народився первісток, він довго вагався, але не посмів переступити родинної традиції, тож назвав сина Турбйорном. З голови йому не йшла думка, чи не можна так виховати хлопця, щоб оминути долю, пророковану людським поголосом. Семун не мав цілковитої певності, однак йому *здавалося*, ніби він помічає у хлопчиська перші ознаки непокірної вдачі. «Це треба викорінювати...» – сказав він матері. Коли Турбйорнові виповнилося три роки, батько, бувало, сідав з різкою біля нього й змушував скласти на місце розкидані цурпалки, підняти пожбурене горня або погладити kota, якого малий скубнув спересердя. Коли на батька таке находило, матір завжди виходила з хати.

Семуна дивувало, що старшим ставав хлопець, то важче було тримати його в шорах, незважаючи на суворе батьківське виховання. Він рано засадив його до книжки, брав з собою на поле, щоб завжди мати шибеника перед очима. На материних плечах лежав догляд за господарством та меншими дітьми; приголубити синочка й застерегти не робити збитків вона могла тільки зранку, одягаючи малого. Та ще в неділю або на свята, коли родина збиралася разом, вступалася за нього перед батьком. Турбйорн, який завжди діставав позавуш лише за те, що читав *б і а* як *аб*, а не як *ба*, і за те, що намагався відшмагати малу Інгрід, як шмагав його самого батько, думав собі не раз: «Чого ж мене завжди карають, а меншим усе дозволено?»

Перебуваючи цілими днями при батькові й не відважуючись з ним на розмову, Турбйорн став маломовним, зате багато думав. Та якось, коли вони перевертали сіно, йому таки вихопилося з уст:

– Чому на Сульбакені сіно вже висушили й погромадили, а тут воно ще вогке?

– Бо у них більше сонця, ніж у нас...

Тоді хлопчик вперше помітив, що сонячна розкіш, у якій купався Сульбакен і якою він так тішився, призначалася іншим, а не йому. Відтоді він частіше позирав на Сонячне узвишшя.

– Не сиди склавши руки і не витріщайся, – штурхав його батько. – Тут і малому, і великому треба гарувати до сьомого

поту, аби було що покласти до рота.

Коли Турбйорнові виповнилося сім чи вісім років, Семун узяв до господарки наймита. Наймит називався Аслак і, незважаючи на свій юний вік, встиг набачитися світу. Того вечора, коли Аслак з'явився на хуторі, Турбйорн уже спав. Наступного ранку хлопчина сидів за книжкою, раптом хтось з нечуваним грюкотом відчинив ногою двері, і до хати з величезним оберемком дров увійшов наймит. Він гепнув дрова додолу так, аж цурпалки розлетілися навсібіч, й застрибав, струшуючи з себе сніг. Підстрибуючи, Аслак примовляв:

– Але й студено, як казала тролиха, вгрузнувши по пояс у кригу.

Батька не було в хаті, мати мовчки змела з долівки сніг і винесла за поріг.

– На що витріщився? – запитав Аслак у Турбйорна.

– Ні на що, – злякано відповів той.

– Бачив півня на останній сторінці своєї книжки?

– Так.

– А бачив, як до нього курки злітаються, лишень згорнеш книжку?

– Ні.

– То подививсь!

Малий слухняно зробив як велено.

– Ото телепень! – буркнув наймит.

Та від тієї миті ніхто не мав такої влади над Турбйорном,

як Аслак.

– Нічого ти не знаєш, – якось сказав Аслак до малого, що, як завжди, не відходив від наймита ні на крок.

– Знаю, геть усе аж до четвертої глави, – заперечив Турбйорн.

– Пхе! Ти ж навіть не знаєш про троля, який протанцював з дівчиною до сходу сонця, а тоді луснув, мов теля, яке обпилося квасного молока.

Ще ніколи в житті Турбйорнові не доводилося чути стільки мудрості нараз.

– А де це було? – поцікавився він.

– Як це – де? Звісно, на Сульбакені...

Турбйорн аж очі вибалушив.

– А чув про чоловіка, який продався чортові за пару старих чобіт?

Від зачудування хлопцеві мову відняло.

– Гадаєш собі, де це було? Ге... Теж на Сульбакені. Бач, он там, унизу, де потічок тече... Ой лишенько, погані справи з твоєю християнською наукою, – вів Аслак далі. – Про Карі Луб'яну Спідницю теж, мабуть, не чув?

Ні, нічого такого він не чув. Хоч як швидко працював Аслак, рот йому не замикався. Наймит розповідав і про Карі Луб'яну Спідницю, і про млинок, що меле сіль на дні морському, і про чорта в дерев'яних шкарбанах, і про троля, якому защемило бороду в пеньку, про сімох зелених русалок, які повищипували волосся на ногах у Пера Мисливця, а той

спав і ніяк не міг прокинутися, – усе те відбувалося на Сульбакені.

– Що це, на Бога, діється з хлопцем? – стривожилася наступного дня матір. – Від самого світання клячить на лаві й не зводить очей з Сульбакена...

– Так, нині він зайнятий, – мовив батько, який собі при неділі вилежувався відпочиваючи.

– Люди кажуть, ніби він посватався до Сюньове Сульбакен, – озвався Аслак і додав: – Та люди багато чого базікають...

Турбйорн не розумів до пуття, про що мова, однак почервонів мов буряк. Коли Аслак покепкував з його ніяковості, хлопчик зсунувся з лави, взяв до рук катехізис і заходився читати.

– Ага, втішайся словом Божим, – хмикнув Аслак, – бо не бачити тобі Сюньове як своїх вух...

Минуло кілька днів. Турбйорн, гадаючи, що недільна розмова вже забулася, стиха, бо трохи бентежився, запитав у матері:

– Хто така Сюньове Сульбакен?

– Маленька дівчинка, яка колись стане господинею Сульбакена.

– І вона має луб'яну спідницю?

Мама вражено глянула на сина.

– Що це ти вигадав?

Турбйорн відчув, що бовкнув дурницю, і замовк.

– Гарнішої дитини ще світ не бачив, – додала матір. – Такою вродою обдарував її Господь за ніжну й ласкаву вдачу та за старанність до науки.

Так Турбйорнові вдалося вивідати дещо про Сюньове Сульбакен.

Одного дня Семун працював у полі з Аслаком, а повернувшись увечері додому, сказав синові:

– Щоб я тебе більше не бачив з тим наймитом!

А що Турбйорн на його слова й вухом не повів, за якийсь час додав:

– Побачу тебе з ним ще раз, начувайся!

Відтоді хлопчик терся біля Аслака, коли не бачив батько. Та якось Семун застав обох за балачкою, дав синові березової каші й замкнув у хаті. Тепер, щоб поговорити з наймитом, доводилося чекати нагоди, як батька не буде вдома.

Однієї неділі – батько саме був у церкві – Турбйорн наробив бешкету. Вони з Аслаком кидалися сніжками.

– Досить, – заскиглив малий. – Мені боляче! Кидаймо краще в щось інше...

Аслак одразу пристав на пропозицію. Спершу вони жбурляли сніговими кульками в струнку смерічку біля комори, потім – у ворота комори, а тоді – у вікно.

– Не в саму шибку цілься, а в лиштву, – порадив Аслак.

Однак Турбйорн таки поцілив у шибку й зблід.

– Пусте, хто про це довідається? – заспокоїв Аслак. – Прицілюйся ліпше.

І знову посипалася шибка.

– Не хочу більше жбурляти!

Тієї миті з хати вийшла найстарша з його сестер, мала Інгрід.

– У неї кидай! – під'юджував хлопчину Аслак.

Турбйорн, не вагаючись, пожбурих снігом у сестру. Дівчинка розплакалася, з хати на плач вийшла матір і звеліла вгамонитися.

– Жбурляй, жбурляй! – шепотів на вухо Аслак.

Турбйорн уже розійшовся – не спинити.

– Ти геть з глузду з'їхав! – крикнула матір і кинулася до сина, намагаючись його упіймати.

Та де там! Турбйорн утікав, вона наздоганяла – так і гонили подвір'ям; Аслак реготав, матір погрожувала всіма карами на світі. Нарешті таки схопила хлопчиська в сніговій кучугурі й вже занесла, було, руку, щоб добряче відлупцювати неслуха, як той огризнувся:

– А я все одно битимуся! Тут усі б'ються!

Матір, вражена, опустила руки, глянула малому в вічі.

– Знаю, хто тебе цього навчив! – мовила вона, мовчки взяла сина за руку й повела до хати.

Вдома матір також ні словом не озивалася до Турбйорна, зате була лагідна з меншими дітьми, раз у раз казала їм, що скоро повернеться з церкви татко. У хаті ставало щось надто гаряче. Аслак попросився провідати якогось родича. Мати не суперечила. Та коли Аслак пішов, Турбйорн наче аж зрос-

том змалів. Йому нестерпно розболівся живіт, а долоні так спітніли, що позалишалися мокрі сліди на сторінках книжки. Хоч би тільки мама нічого не розповіла батькові! Але попросити її про це малий не відважувався. Йому паморочилося в голові, паволокою застило очі. Невблаганно цокав годинник: цок-цок, цок-цок! Турбйорн не міг всидіти на місці, його вабило до вікна – подивитися на Сульбакен. Лише він єдиний височів, як завжди, засніжений, огорнений спокоєм, виблискуючи, мов перлина, на сонці; будиночок на його схилі усміхався усіма шибками, цілими й неушкодженими, звисно. З димаря клубочився, весело витанцьовуючи, дим. Там, ясна річ, також готували обід для родини, яка ось-ось мала повернутися з церкви. Сюньове, напевно, виглядала батька, не боячись жодної прочуханки, не те, що він. Турбйорн не знав, чого вчепитися. Охоплений нараз безмежною ніжністю до молодших сестричок, він навіть віддав Інгрід блискучого гудзика, що йому подарував Аслак. Мала обійняла брата за шию, а він пригорнув її до себе.

– Моя люба крихітко Інгрід, ти не гніваєшся на мене?

– Ні, Турбйорне! Можеш жбурляти в мене снігом скільки тобі заманеться!

Раптом з сіней долинуло гупання – хтось обтрушував з себе сніг. То прийшов батько! Настрій він мав добрий та лагідний, але це було ще гірше.

– То що? – мовив батько, роззираючись навкруги. Турбйорн принишк, дивуючись, як це годинник не зірвався зі сті-

ни. Мати поставила обід на стіл.

– То як тут вам велося? – знову запитав батько, сідаючи до столу й беручи до рук ложку.

Турбйорн не зводив з матері погляду, а в очах бриніли сльози.

– Та-а-а, – мовила мама, щось занадто протяжно, видно було, хоче іще щось додати. – Я відпустила Аслака на день.

«Зараз почнеться», – подумав Турбйорн і ще запопадливіше заходився бавити Інгрід, ніби ніщо на світі його не обходило.

Так довго батько ще зроду не обідав, хлопчик лічив кожен шматок, коли ж дійшов до четвертого, закортіло йому пересвідчитися, скільки разів доведеться загинати пальці між четвертим та п'ятим шматком, і збився з рахунку.

Нарешті батько підвівся з-за столу й вийшов надвір. «Шибки, шибки!» – задзвеніло Турбйорнові у вухах, і він кинув оком, чи цілі ті, що в хаті. Цілі, на щастя, усі до єдиної... Услід за батьком надвір вийшла й матір.

Турбйорн посадив малу Інгрід собі на коліна і сказав до неї так ніжно, аж дівча вражено глянуло на нього:

– Пограймося в «золоту королеву на лужку», хочеш? Сестричці дуже хотілося. Турбйорн заспівав, а самому ноги тремтіли зі страху:

Маленька квітко,
Польова чічко,

Послухай!
Як схочеш бути милою моєю,
Розкішного плаща тобі подарую
Із золота й оксамиту,
У перлах і самоцвітах
Лала-ла-тра-ла-ла,
А сонце сяє доокола...

Інгрід відповідала:

Золота королево,
Перлиста королево,
Послухай!
Не хочу бути милою твоєю,
Розкішного плаща мені не даруй
Із золота й оксамиту,
У перлах і самоцвітах,
Лала-ла-тра-ла-ла,
А сонце сяє доокола...

Діти так розбавилися, що й не помітили, як до хати повернувся батько й гостро зиркнув на сина. Турбйорн міцніше притулив до себе сестричку і, як не дивно, не впав зі стільця. Батько мовчки відвернувся. Минуло з півгодини, а він і далі мовчав. Турбйорн готовий уже був зрадіти, але не смів вірити, що все йому так легко минеться. Малий не знав, що й думати, коли батько сам допоміг йому роздягнутися до сну; його навіть знову почало лихоманити від ляку. Натомість бать-

ко скуйовдив йому чуба й погладив по щоці. Хлопчик уже й не пам'ятав, коли таке траплялося востаннє. Йому стало тепло й затишно на серці та в усьому тілі, страх миттю розтанув, як крига на сонці. Сам не тямив, як дістався ліжка, а що свою радість не міг вихлюпнути співом чи галайканням, то склав руки на грудях й тихесенько проказав «Отче наш», шість разів з початку до кінця і шість разів з кінця до початку. Уже засинаючи, Турбйорн збагнув, що на всьому Божому світі немає для нього людини, дорожчої за батька.

Наступного ранку хлопчина прокинувся у страху, що його таки покарають; хотів закричати, але не зміг.

Розплющивши очі, він зрозумів, на своє превелике полегшення, що все йому тільки наснилося, і ще зрозумів, що покара таки чекає, але іншого – Аслака. Турбйорн добре знав, чого сподіватися, коли батько міряв кроками кімнату. Кремезний, невисокого зросту чоловік раз у раз зиркав з-під кошлатих брів на Аслака; той, певно, теж відчував, що ось-ось гримне грім. Наймит сидів на днищі великої бочки, то баламкаючи в повітрі ногами, то підгинаючи їх під себе. Сидів, запхавши, як завжди, руки до кишень і зсунувши трохи кашкета на потилицю; густе темне волосся вибивалося жмутками з-під дашка. Наймит ще більше заламував свої завжди скривлені вуста і, нахиливши трохи набік голову, косував на Семуна поглядом з-під напівзаплющених повік.

– Та-ак, вашому хлопцеві таки бракує клепки, – мовив він. – Та гірше те, що коня вашого наполюхав троль...

Семун зупинився посеред хати.

– Ах ти ж бісове поріддя! – гаркнув господар так, аж стіни здригнулися, Аслак ще більше приплющив очі.

Семун знову заходився міряти кроками хату. Аслак якийсь час сидів тихо, а тоді озвався, випробовуючи, яке враження справлять його слова цього разу:

– Правду кажу, вашому коневі пороблено!

– Аякже, пороблено! – Семун навіть кроку не сповільнив. – Та кінь лісу боїться! Ти, мерзеннику, повалив дерево просто йому перед носом, тож його тепер поміж дерева й волоком не затягнеш!

Аслак якийсь час мовчки слухав, а тоді знову своєї почав гнути:

– О, віра – то велика сила! Вірте собі як хочете, але дуже сумніваюся, що це допоможе коневі одужати.

Про всяке Аслак відсунувся трохи далі й затулив обличчя рукою.

Семун й справді підступив до нього, тихо, але грізно сказав:

– Ти, мерзото, ти...

– Семуне! – почувся від печі застережливий голос Інгебйорг, вона зацитькувала найменше дитя, яке з переляку збиралося на плач.

Спершу затихло дитинча, а тоді й Семун вмовк, лише підніс свого доволі маленького, як на кремезну постать, кулака Аслакові до носа і, ледь стримуючись, щоб не вдарити, обпик

наймита поглядом. І знову заходив ту-ди й сюди, час до часу кидаючи на Аслака оком. Хлопець сидів блідий мов полотно, та все ж посміювався тією половиною обличчя, що була обернена до Турбйорна; інший бік, обернений до Семуна, ніби заціпенів.

– Господи, дай нам терпіння! – озвався він за хвильку, миттю наставивши ліктія, як для захисту.

Семун нараз спинився, тупнув ногою, аж бочка під Аслаком задвигтіла, і рикнув на весь голос:

– Не смій згадувати ім'я Господнє надаремно, ти, лайдаку! Інgebйорг з немовлям підвелася, перехопила руку чоловіка. Він не глянув на неї, однак руку опустив. Жінка знову сіла, а Семун заходив по хаті. Ніхто й словом не озивався.

Минуло ще трохи часу, і Аслак знову завівся:

– Ага, для Всевишнього у Гранлієні роботи – непочатий край!

– Семуне, Семуне! – зашепотіла Інgebйорг.

Але чоловік її вже не чув, кинувся на Аслака, схопив його за ногу, яку той виставив наперед в обороні, іншою вчепився за комір, підняв у повітрі й так гримнув ним у зачинені двері, аж тріски посипалися, і Аслак вилетів у сіни. І Інgebйорг, і Турбйорн, і всі діти здійняли галас, благаючи батька не чіпати Аслака. Такий гармидер стояв, хоч з хати втікай. Семун кинувся услід, навіть дверей добре не зачинив за собою, а відкинувши уламки набік, знову схопив наймита, виніс його з сіней на подвір'я і з розмаху гепнув ним додолу.

Помітивши, що там, де впав Аслак, забагато снігу, аби той міг потовкти собі боки, Семун став йому коліном на груди й заїхав кулаком в обличчя, а тоді втретє підняв хлопця у повітря, відволік на тверде, як вовк волочить роздертого пса, і, притиснувши коліном, молотив кулаками куди попало. Не знати, чим би то все скінчилося, якби до чоловіка не кинулася жінка з немовлям на руках.

– Схаменися, чоловіче! Не наклич біди до хати! – скрикнула вона.

Інгебйорг сиділа в хаті, Турбйорн одягався, батько знову міряв кроками долівку, час до часу попиваючи води, але рука йому так тремтіла, що вода вихлюпувалася з горнятка на підлогу. Аслак не показувався, Інгебйорг поривалася вийти за ним, глянути, що там діється.

– Сиди! – звелів Семун, ніби й не до неї звертаючись.

І дружина не посміла послухатися.

Минуло ще трохи часу, господар сам вийшов надвір і довго не повертався. Турбйорн втупився у книжку, навіть очей не підводив, хоча ні слова не міг второпати з прочитаного.

Уже десь перед самим полуднем у хаті запанував звичний спокій, хоча всіх не полишало відчуття, наче вони щойно зазнали чужої навали. Турбйорн урешті зважився вийти на подвір'я, і перший, кого він зустрів, був Аслак, який пакував свої статки на санки. Але ж на його, Турбйорнові, санки! Хлопча витріщився на наймита, бо вигляд той мав моторошний: кров запеклася на обличчі й на одязі, він кашляв

і часто хапався за груди. Якусь мить Аслак мовчки дивився на Турбйорна, а тоді крикнув:

– Очі мої б тебе не бачили!

Осідлав санки і шугонув униз.

– Дивись, де шукатимеш свої санки! – зареготав він, ще раз обернувся, показав малому язика, і тільки за ним загуло.

А наступного тижня до них на обійстя завітав ленсман. Батько час до часу відлучався з хутора, матір плакала, потім і вона кудись ходила.

– Що сталося, мамо? – тривожився Турбйорн.

– А, то все Аслак...

Одного дня вони застали малу Інґрід, як вона співала пісеньку:

Світе ясний, світе Божий!
Ох, втомився я – не можу!
Дівча геть від рук відбилось,
Бахур берега пустився,

Все гримить горшками мати,
Й лає ледацюгу тата,
Мудрий в хаті один кіт,
Їсть сметану на обід.

Батьки кинулися випитувати дитину, де вона тієї пісні навчилася. Від Турбйорна, від кого ж іще! Хлопчаина перелякався і зізнався, що почув її від Аслака. Малому пригрозили,

якщо знову співатиме такі коломийки або вчитиме співати меншу сестру, бука йому не минути. Якось батьки почули, як Інгрід лається. Покликали Турбйорна. Батько мав рішучий намір негайно покарати неслуха, але хлопчик так просився і обіцяв надалі бути чемним, що й цього разу йому минулося.

У неділю батько сказав:

– Нині не бешкетуватимеш удома, а підеш зі мною до церкви.

Розділ другий

Церква в житті селянина має особливу нішу: це – святе місце, оточене урочистою цвинтарною суворістю, з трепетною святковістю служби Божої під її склепінням. Церква – єдина будівля у долині, яку селянин вбирає у розкішні шати, а тому йому здається, ніби навіть її шпиль стримить вище, аніж насправді. Ясного недільного ранку передзвін дзвонів супроводжує селянина всю дорогу до храму, і він поштиво знімає шапку перед ними, мовби дякуючи за вітання. Між ними існує якийсь таємничий глибинний зв'язок.

Ще дитиною селянин не раз стояв при відчинених дверях, прислухаючись до бамкання дзвонів, а внизу, дорогою, тягнулися вервечкою парохіяни до церкви. Батько приєднувався до гурту; його ж не брали, бо був ще надто малим. У душі дитини важкий могутній передзвін, що годину чи й дві линує поміж горами, будив розмаїті образи, завжди пов'язані з чистим новим одягом, з причепуреним жіноцтвом, з начищеними до полиску, в сяючій збруї кіньми.

Коли ж однієї неділі дзвони задзвонили, що й на його вулицю прийшло свято, і він у новісінькій, хоч і трохи великій одежині, статечно ступаючи поруч з батьком, уперше вирушив до церкви, яку радість вони звістили світові! Ніби розчиняли всі двері нарозтвір, щоб він зміг побачити все що душі заманеться. А коли повертатиметься додому з важ-

кою іще головою, розколисаною співами, службою Божою, Божим словом, пропливуть перед очима досі небачені образи: іконостас, святкові строї, ошатні люди, і передзвін збере докупи, немов під склепінням, усі його враження і освятить маленьку церкву, навіки поселивши її у селянському серці.

Ставши підлітком, доведеться йому вирушати з худобою на гірські пасовиська, та якось гожого росяного недільного ранку, коли він сидітиме на камені, наглядаючи за отарою, що пасеться на схилі, і почує церковні дзвони, які заглушатимуть дзеленькіт дзвоників на полонині, стане йому тоскно на душі. Те урочисте бамкання навіє йому з долини милі, легкі, вабливі спомини, нагадає про приємні балачки під церквою зі знайомими, радість, що можна бути поміж людьми; про смачний обід удома, про батька, мати, братів та сестер, про веселі забави на лузі недільного надвечір'я... Бідолашне серденько збунтується у грудях. Бо нічого з того тут немає – лише відгомін церковних дзвонів! А тоді хлопчина враз стрепенеться, пригадає собі уривок якогось псалма та й заспіває, склавши руки й задивившись на долину. А тоді, проказавши ще й молитву, помчить, радісний, угору схилом, сурмлячи в пастуший ріжок, аж луна розлягатиметься горами.

Тут, у тихих гірських долинах, люди різного віку вимальовують собі власний образ церкви, йдуть на свою розмову з нею. Багато що, зрештою, може стати поміж людьми й церквою, але не існує нічого вищого понад неї. Вона зріла й довершена для дитини, яка йде до першого причастя; юна-

кові, який уже зробив свій життєвий вибір, помахує пальцем – напівпогрозливо-напівзастережливо; вона могутня захисниця для зламаного горем; щира й лагідна – для струдженого старця. Сюди приносять хрестити немовлят, а, як відомо, немає обряду урочистішого, ніж цей. Тому не можна змальовувати норвезьких селян, порядних чи непорядних, поза їхнім зв'язком із церквою.

Турбйорн уже наперед тішився відвідинами церкви, тішився, що побачить стільки нового й цікавого; очі йому розбігалися від барвистого натовпу перед церковцею; усередині він насолоджувався майже відчутною на дотик тишею, яка огорнула все і всіх перед початком служби Божої. Зачарований, він забув схилити голову, коли читали молитву, але, побачивши сотні похилених голів вірян, і собі зробив так само. Забринів спів – усі навколо нього нараз заспівали псалом, хлопчикові з несподіванки наче морозом сипонуло поза шкіру. Турбйорн сидів, поринувши в задуму, й здригнувся, немов зі сну, коли дверцята їхньої лави відчинилися і якийсь чоловік сів поряд. Псалом закінчився, батько привітався за руку з сусідом і поцікавився:

– Як вам ведеться на Сульбакені?

Турбйорн підвів очі та, хоч як придивлявся до чужого дядька, нічого чаклунського в ньому не добачив. То був дужий білявий чоловік, добродушний, з великими блакитними очима й високим чолом. Він усміхався, коли до нього зверталися, в усьому погоджувався з Семуном, але сам був ма-

ЛОМОВНИЙ.

– Онде сидить Сюньове, бачиш? – мовив батько, нахилившись до Турбйорна, взяв його на коліна й показав на жіночу половину церкви.

Там, на лаві, стояла на колінах маленька дівчинка в капелюшку з червоними стрічками, з-під якого вибивалося золотаве волосся, вона була ще білявішою за батька – такої білявки хлопчик ще ніколи не бачив. Сюньове визирала з-поза спинки передньої лави й усміхалася йому. Турбйорн довго не міг відвести від неї погляду, він нічого навколо не бачив, окрім її білих зубок. В одній руці дівчинка тримала блискучий псалтир, а в іншій – складений червоно-жовтий шовковий носовичок і розважалася, хльоскаючи носовичком по молитовнику. Що довше він видивлявся на неї, то приязніше вона усміхалася. Турбйорнові закортіло стати на лаву коліньми так, як вона. Дівчинка кивнула йому головою. Якийсь час він серйозно дивився на неї, а тоді й собі кивнув. Мала засміялася і знову кивнула. Турбйорн теж кивнув у відповідь, і ще, й ще раз, але дівча більше не відповідало, лише за якийсь час, як він уже й забув кивати, Сюньове знову кивнула головою.

– І я хочу дивитися! – почувлося позаду Турбйорна, хтось потягнув його за ногу на підлогу, аж він ледь не впав.

Нахабою виявився вайлуватий хлопчак, який тепер завзято пхався на його місце. Він теж мав біляву, однак непокірну чуприну й кирпатого носа. Аслак навчив Турбйорна, як

давати відсіч усілякій хамулі в церкві, а чи в школі, тож він ущипнув малого за зад, аж той мало не скрикнув, миттю зліз з лави й вхопив Турбйорна за обидва вуха. Турбйорн також останніх не пас, учепився зухвальцеві в чуба, повалив долі й підім'яв під себе. Той, мовчки сопучи, вкусив Турбйорна за литку. Турбйорн, відсмикнувши ногу, притиснув напасника обличчям до підлоги. Зненацька хтось ухопив його самого за комір і підняв угору, наче мішок з соломою. То був батько. Посадивши сина собі на коліна, він так стиснув малому руку, аж у нозі занило, і прошепотів йому на вухо:

– Якби це було не в церкві, ти б уже дістав від мене бука!

Турбйорн згадав про Сюньове, глянув на жіночу половину: дівчинка ще клячала на лаві, але мала такий розгублений, збентежений вигляд, аж хлопчик почав здогадуватися, що поводився він справді негідно. По-мітивши його погляд, Сюньове злізла з лави і більше не показувалася.

Наперед вівтаря виступив паламар, за ним – священик. Турбйорн заворожено слухав і дивився на дійство.

Потім паламар і священик вийшли й знову з'явилися, а він сидів на батькових колінах і думав, чи покажеться Сюньове іще?

Той курдупель, що стягнув його з лави, сидів віддалік на ослінчику, й щоразу, як тільки хотів підвестися, діставав тлумака в плечі від старого, що куняв собі, але справно прокидався від найменшого поруху опецька.

«Чому ж вона не дивиться сюди?» – думав Турбйорн.

Кожна червона стрічка, майнувши поблизу, нагадувала йому про Сюньове; кожен образ на стінах старої церкви був схожий на неї, а може, навіть трохи поступався їй красою. О, вона таки визирнула! Та побачивши, що він дивиться на неї, споважніла й знову сховалася.

Утретє вийшли перед вівтар паламар зі священником, задзвонили дзвони, усі попідводилися з лав. Батько знову заговорив з білявим чоловіком, вони разом рушили на іншу половину церкви – жінки вже також попідводилися зі своїх місць. Першою в прохід вийшла світловолоса жінка з такою ж усмішкою, як у чоловіка, але трохи стриманішою. Вона була зовсім маленького зросту, бліда на обличчі й вела за руку Сюньове. Турбйорн одразу подався до дівчинки, але вона швидко заховалася від нього за материну спідницю.

– Не чіпай мене!

– Він, мабуть, уперше в церкві, – мовила жінка, поклавши руку йому на плече.

– Уперше, – підтвердив Семун. – Тому й відразу побився...

Турбйорн засоромлено звів очі на жінку, потім глянув на Сюньове – дівча видалося йому ще суворішим, ніж дорослі.

Усі вийшли з церкви: старші, бесідуючи між собою, Турбйорн плівся за Сюньове; щоразу, як він надто близько підходив до неї, вона тісніше горнулася до матері. Зухвалоного опецька ніде не було видно. Дорослі стали на моріжку перед церквою на довшу розмову. Турбйорн почув, як кілька разів

згадували Аслака, і, злякавшись, що мова зайде й про його нечемність, відійшов про всяк випадок подалі.

– Нічого тобі тут слухати, – мовила матір до Сюньове. – Відійди собі вбік, сонечко... Чуєш, що кажу!

Сюньове неохоче відійшла. Турбйорн підступив ближче, не зводячи з неї очей, вона також не відводила погляду. Отак стояли вони доволі довго й дивилися одне на одного.

– Фе! – нарешті озвалася дівчинка.

– Чому так кажеш? – запитав Турбйорн.

– Фе! – повторила мала. – І не сором тобі?

– А що я такого зробив?

– Побився у церкві під час відправи... Фе!

– Коли ж то було!

Дівчинка спантеличено замовкла, а тоді озвалася знову:

– То це ти Турбйорн Гранлієн?

– Я... А ти Сюньове Сульбакен?

– Так... Мені завжди казали, що ти дуже чемний.

– Це неправда. Я найгірший з-поміж дітей удома...

– Такого я ще не чула! – сплеснула в долоньки Сюньове. –

Мамо, мамо! Він каже...

– Помовчи і йди геть звідси! – долинуло з гурту дорослих.

Сюньове зупинилася на півдорозі до матері, а тоді повернулася й спроквола підійшла до Турбйорна.

– Це мені всі вуха протуркотіли, яка ти чемна й слухняна, – сказав Турбйорн.

– Та-а, хіба іноді, коли за книжкою сиджу, – відповіла

Сюньове.

– Чи то правда, що у вас там, на Сульбакені, тролі, відьми та усяка чортівня водиться? – запитав Турбйорн, узявши руки в боки, виставивши одну ногу, а іншою підпираючись, як це робив Аслак.

– Мамо, мамо! Знаєш, що він каже? Він каже, що...

– Дай мені спокій! І не підходь, доки не покличу! – урвала дівчинку матір.

Сюньове знову неохоче повернулася до Турбйорна, запхавши до рота кінчика хусточки й смикаючи його зубами.

– А правда, що щоночі у вас на Сульбакені виграють бісівські музики?

– Неправда!

– Ще скажи, ніби ніколи не бачила троля!

– Не бачила.

– Богом присягаєш?

– Фе, не можна такого казати...

– Пусте! Можна, – відказав Турбйорн і плюнув крізь зуби, щоб продемонструвати Сюньове, як вправно він уміє це робити.

– Гай, гай, потрапиш за таке до пекла!

– Гадаєш? – у голосі Турбйорна почулося вагання, бо він завжди думав, що за такі слова загрожує йому щонайбільше прочуханка, але ж батько стояв далеко.

– А хто у вас там, на горі, найсильніший? – запитав знову, зсунувши шапку набакир.

– Не знаю.

– У нас – батько. Він таки дужий, що нам’яв боки Аслакові. А Аслак, повір, не зі слабаків!

– Он як!

– Яюсь Аслак підняв над собою коня.

– Коня?!

– Свята правда! Він сам мені розказував.

Тепер уже й Сюньове не мала сумнівів, лише поцікавилася:

– Хто такий Аслак?

– Та один лайдак. Йому так перепало від батька, як ще нікому в світі...

– То на вашому хуторі б’ються?

– Буває іноді... А у вас хіба ні?

– Ніколи!

– То що ж ви там робите?

– Мама готує їсти, плете й шиє. Карі теж, але не так вправно, як мама, бо лінива. Ранді доглядає корів, батько з братами працюють у полі, буває, і в хаті пораються...

Як на Турбйорна, то було вичерпне пояснення.

– Щовечора ми читаємо і співаємо, – вела далі Сюньове. – У неділю також.

– Всі разом?

– Так.

– Нудно, мабуть...

– Нудно? Мамо, він каже... – завела, було, Сюньове, але

враз урвала себе на півслові, згадавши, що мати заборонила заважати розмові дорослих. – Я маю цілу отару овець, – похвалилася дівчинка.

– Справді?

– Ага, троє окотяться взимку, а одна, мабуть, приведе відразу двох ягнят.

– То ти маєш власних овець?

– Ще й корів і свиней... А ти хіба ні?

– Ні.

– Приходь до мене, я подарую тобі одне ягня, а воно тобі згодом приведе цілу купу... – запропонувала Сюньове.

– Як би то було гарно! – мрійно мовив Турбйорн. Якийсь час діти помовчали, потім малий запитав:

– А Інгрід можеш дати ягня?

– Якій Інгрід?

– Ти не знаєш Інгрід? Маленької Інгрід?

Ні, Сюньове не знала Інгрід.

– Вона молодша від тебе?

– Звісно, молодша. Десь така, як ти...

– То візьми і її з собою.

– Добре, я залюбки візьму з собою сестричку.

– Тобі – ягня, а їй дістанеться поросля.

Турбйорн згодився, що то розумне рішення. Потім вони ще трохи погомоніли про спільних знайомих, хоч таких виявилось небагато. Батьки вже наговорилися, тож треба було рушати додому.

Вночі Турбйорнові наснився Сульбакен, ніби пасуться на пагорбі лише білі ягнята, а маленька білява дівчинка з червоними стрічками у волоссі гуляє поміж ними.

Турбйорн та Інгрід уже не могли дочекатися, коли ж їм дозволять туди піти. Вони стільки нафантазували ягнят та поросят, що вже собі й раду дати з ними не могли. І нетерпеливилися – чому їх не відпускають у гості.

– Хто казав, що вас там чекають? Лише тому, що маленьке дівча запросило? – запитувала мама. – Де таке чувано?

– Ага, почекай-но наступної неділі, сама побачиш, – буркотів Турбйорн.

Прийшла неділя.

– Ти такий хвалько, брехун та ще й лайливець, що тобі дозволять до мене прийти, аж як знову станеш чемним, – сповістила Сюньове Турбйорнові новину після відправи.

– Хто так сказав?

– Моя мама.

Інгрід з нетерпінням чекала братового повернення з церкви. Він переповів сестричці та матері розмову з Сюньове.

– Ось бачиш! – вигукнула мама.

Інгрід мовчала. Але відтепер обидві пильнували за кожним його словом, і за лайкою, і за похвальбою. Якось брат з сестрою навіть почубилися, з'ясовуючи, лайливий чи ні вислів «пса вартий», а потім Турбйорн увесь день повторював: «Пса вартий, пса вартий!» Увечері це почув батько.

– Ось я тобі зараз покажу, хто пса вартий! – крикнув він

і так вдарив малого, аж той простягнувся на долівці.

Турбйорнові стало дуже соромно, що так зганьбився перед сестричкою, але за якийсь час вона сама підійшла до нього й заспокійливо погладила.

Аж за два місяці дітям пощастило побувати на Сульбакені. Згодом Сюньове прийшла до них на гостину, потім Інґрід з Турбйорном провідали її знову. Так вони учащали одне до одного в гості, доки й вирости. Турбйорн та Сюньове змагалися між собою у здобуванні науки – разом ходили до школи. Згодом хлопчик переріс свою товаришку; парох навіть сам почав навчати здібного підлітка. Зате Інґрід наука давалася важко, і вони обоє допомагали їй. Інґрід і Сюньове стали такими нерозлучними, що люди називали їх «куріпочками», обидві були білявками й усюди з'являлися удвох.

Сюньове, бувало, гнівалася на Турбйорна за його схильність до бійки, а Інґрід завжди встрявала поміж, примирювала їх, і вони знову ставали добрими друзями. Та якщо до вух матері Сюньове доходили чутки про бійку, йому на тиждень, а то й на два заказано було дорогу до господи на Сульбакені. Однак ніхто не смів зізнатися у цьому Семунові. «Він надто суворо поводитьсь з хлопцем», – казала його дружина й накладала на всіх обітницю мовчання.

Трійко дітей вирости, стали гарними та вродливими – кожний по-своєму. Сюньове вигналася висока й струнка, мала золотаві кучері, ніжне осяйне личко зі спокійними блакитними очима. Розмовляючи, вона завжди усміхалася. Лю-

ди казали: благословенний той, кого вона осявала своєю усмішкою. Інґрід була нижчою на зріст і трохи пухкішою, з іще білявішим, аніж у товаришки, волоссям, м'якими рисами дрібного округлого обличчя. Турбйорн був середнього зросту, гарної статури, чорнявий, з темно-синіми очима на гостро висіченому обличчі й доволі кремезний. Іноді, роззлостившись, полюбляв хвалитися, що вченіший за самого шкільного вчителя і нікого не боїться в усій долині... окрім хіба батька, додавав подумки, але вголос про те ніколи не зізнавався.

Турбйорн хотів скоріш пройти конфірмацію, але з того нічого не вийшло.

– Не конфірмований, ти ще хлопчисько, шмаркач, і мені легше тримати тебе в шорах! – сказав, наче відрізав, батько.

Отож так сталося, що він, Інґрід і Сюньове пішли до першого причастя разом. Сюньове також довелося довго чекати цієї події: їй виповнилося п'ятнадцять років, йшов шістнадцятий.

– Людина ніколи не буває достатньо готовою до складання Божої обітниці, – часто казала її мати, а батько, Гутторм Сульбакен, з нею погоджувався.

Справа з конфірмацією так затягнулася, що до Сюньове вже й свататися почали: один – син місцевого достойника, а інший – син заможного сусіда.

– То надто рано! Вона ще й до першого причастя не ходила! – відшивала матір женихів.

– Треба вести доньку до причастя! – вирішив якимось батько.

Але Сюньове про це нічого не знала.

На плебанії, у домі священника, жіноцтво дуже любило Сюньове, її часто кликали погомоніти. Інґрід і Турбйорна не запрошували.

– Що, ти там зайвий? Ой дивись, украдуть її тобі з-перед носа! – шпигнув якимось Турбйорна один з хлопчаків і миттю гепнувся долі з підбитим оком.

Відтоді повелося серед сільських бешкетників дражнити його Сюньове, а він від того скаженів. Врешті дійшло до великого бойовиська в ліску неподалік плебанії. Про місце з'ясування стосунків було домовлено заздалегідь, супротивників невпинно більшало: Турбйорн опинився сам на сам з цілою навалою. Дівчата вже давно пішли додому, тож нікому було їх розбороняти. Турбйорнові ставало непереливки. Бійка розпалювалася не на жарт, хлопець нізащо не хотів програвати, то й гамселив на всі боки, як попало, про що потім ще довго свідчили синці від його кулаків. Миттю поповзли чутки, невдовзі вже вся долина гуділа про бійку Турбйорна через Сюньове.

Наступної неділі Турбйорн відмовився іти до церкви. А ще за день він не пішов на науку до пароха, прикинувшись хворим. Інґрід пішла сама.

– Що переказувала Сюньове? – запитав хлопець, коли сестра повернулася.

– Нічого.

Згодом таки довелося піти до пароха на заняття, Турбйорнові здавалося, що всі тільки те й роблять, що витріщаються на нього та підсміюються. Сюньове прийшла того дня пізніше, а потім довго сиділа в покоях панотця. Хлопець побоювався прочуханки від священника, однак дуже швидко збагнув, що в цілому селі нічого не знають про бійку тільки двоє: парох і його батько. Таке було йому на руку, але ось як порозумітися з Сюньове, він не знав. Уперше йому не хотілося просити про допомогу в цій справі сестричку.

Після заняття з катехізису Сюньове знову зникла в покоях священника. Доки на подвір'ї ще юрмилися учні, Турбйорн чекав, але всі порозходилися, довелося і йому йти геть. Інґрід уже давно подалася додому.

Наступного дня Сюньове прийшла на науку першою і гуляла садком з однією із доньок пароха та якимсь молодим паничем. Панянка викопувала квіти, давала їх Сюньове, панич допомагав, а Турбйорн стояв з рештою учнів за плотом і прислухався. Дівчина так голосно пояснювала, як треба садити квіти, що чутно було кожне слово. Сюньове обіцяла ретельно виконати всі настанови.

– Сама ти не зумієш, – озвався чужак.

Турбйорн запам'ятав його слова.

Коли Сюньове знову повернулася до гурту, її оточили ще більшою увагою, аніж зазвичай, але вона попростувала до Інґрід, радо привіталася з нею і повела за собою на луку. Там

вони повсідалися докупки на траву, завівши жваву розмову, бо вже давно не випадала їм нагода набалакатися. Турбйорн залишився стояти посеред гурту, милуючись пишними заморськими квітами Сюньове.

Того дня Сюньове подалася додому разом з усіма.

– Може, я понесу тобі квіти? – запропонував Турбйорн.

– Неси, – ласкаво погодилася дівчинка, не підводячи, однак, на нього очей. Узяла за руку Інґрід, і вони рушили попереду.

Біля самого Сульбакена Сюньове зупинилася, попрощалася з Інґрід.

– Далі я вже сама понесу квіти, – мовила вона, беручи кошика, якого Турбйорн поставив у траву.

Дорогою до Сульбакена хлопчина міркував, як би то запропонувати Сюньове свою допомогу – посадити ті квіти з нею удвох, але не зважився й рота розтулити, надто вже квапилася вона додому. Увесь день його не полишала думка: «Таки треба було допомогти їй з тими квітками...»

– Про що ви розмовляли? – запитав він Інґрід.

– Ні про що...

Коли всі полягали спати, Турбйорн тихенько одягнувся і вийшов надвір. Була гарна ніч, тепла й тиха; небо запово-чилось тонким мереживом блакитно-сірих хмар, а там, де мереживо прорвалось, здавалося, хтось, наче у вікно, підглядав з темної синяви, що ж діється на землі. Навколо ані душі, тільки в траві сюрчали коники-стрибунці; час до ча-

су озивалася праворуч від дороги перепілка, їй відповідала інша з лівого узбіччя; спів перекочувався травами то туди, то сюди, і видавалося Турбйорнові, ніби його супроводжує велика співоча свита, хоч він нікого й не бачив у темряві. Ліс, наче синє море туману, стелився схилами, і що вище, то темнішим він ставав. З гущавини долинали токування тетеревів, іноді – пронизливий крик сови; водоспад співав свою одвічну пісню, гучніше, ніж будь-коли, бо все притихло, дослухаючись до неї. Турбйорн глянув угору, на Сульбакен, і рушив далі. Він звернув убік від звичних стежок, притьмом видряпався на узвишшя і невдовзі опинився у крихітному квітнику Сюньове, під самим вікном кімнатки на піддашші, де вона спала. Хлопець сторожко прислухався, роззирнувся навсібіч, але навколо панувала тиша. Понишпоривши у пошуках якогось реманенту, він знайшов, як і сподівався, лопату й граблі. Одну грядку Сюньове почала копати, але довела до пуття лише маленький клаптик, посадила там дві квітки. Хотіла, певно, подивитися, який вони матимуть вигляд. «Втомилася, мабуть, бідолашна, і покинула грядку... – подумав Турбйорн. – Це робота для чоловіка!» Хлопець відразу взявся до справи, спати зовсім не хотілося, навпаки, йому здавалося, що ніколи іще йому так легко не працювалось. Він пригадав поради доньки пароха, як садити квіти, пригадав, як ті квітки росли в садку на плебанії, і зробив усе як треба. Минула ніч, а він і не помітив, працював, майже не відпочиваючи, скопав усю грядку, посадив усі квіти, кілька

разів пересаджував їх, щоб було гарніше. Іноді позирав на вікно на піддашші, чи ніхто його не бачить. Але нікого не було видно, навіть пес ніде не гавкнув. Тиша панувала, аж запіяв півень, а за ним защебетало лісове птаство, вітаючи світ з «добрим ранком». Чепурячи квітника, Турбйорн згадав собі байки Аслака, як він малим хлопчаком вірив у те, ніби на Сульбакені водяться тролі та домовики. Турбйорн знову звів очі на вікно й усміхнувся – ото здивується, прокинувшись, Сюньове.

Уже нівроку розвиднилося, птахи здійняли немилосердний гармидер, тож Турбйорн перескочив через пліт і заквапився додому. Ніхто й не довідається, що то він уночі посадив квіти в садочку Сюньове на Сульбакені.

Розділ третій

Невдовзі долиною рознеслися розмаїті чутки, але ніхто не міг нічого сказати напевне. Від дня першого причастя Турбйорна ніколи більше не бачили на Сульбакені, і це невимовно дивувало люд. А ось Інгрід навідувалася туди часто, удвох із Сюньове вони не раз ходили на прохід до лісу.

– Не затримуйся надовго! – гукала мати навздогін доньці.

– Добре, мамо, – відповідала Сюньове і поверталася додому аж надвечір.

Знову з'явилися обидва женихи.

– Їй самій обирати, – сказала мати, батько з нею погоджувався.

Сюньове ж, коли її запитали, дала обом відкоша. Потім сваталися й інші, але ніхто не чув, щоб котрийсь повернувся з Сульбакена щасливцем.

Якогось дня мама з донькою мили кадки з-під молока, і мама поцікавилася, чи донька має когось на оці. Це було так несподівано, що Сюньове зашарілася по самі вуха.

– Ти комусь уже пообіцяла свою руку й серце? – допитувалася мати, прискіпливо дивлячись доньці в очі.

– Ні, – поквапилася відповісти Сюньове.

Більше до тієї розмови вони не поверталися.

Сюньове була найбажанішою нареченою на всю околицю. Її проводжали замріяними поглядами, коли йшла до церк-

ви чи поверталася звідти, бо, окрім дому, бувала тільки там. Батьки Сюньове були гаугіанцями, тому вона ніколи не ходила на танці чи інші забави. У церкві Турбйорн завжди сидав навпроти її лави, але ніхто не бачив їх за розмовою. Все ж поміж людьми ширилися підозри, мовляв, Сюньове й Турбйорна єднають сердечні узи, а що поводитися вони не так, як інші молоді закохані пари, то це породжувало плітки. Турбйорна в околиці не любила. Він і сам це відчував, тому, сходячись з іншими парубками на танцях чи на весіллях, поводився задерикуватого, не раз і в бійку встрявав. Та з часом усе вляглося, надто багато охочих до бійки спізнали на собі міць його кулаків. Тож Турбйорн швидко зник до думки, що ніхто не посміє стати йому впоперек дороги.

– Тепер ти вже можеш жити на свій розсуд і покладатися на свої руки, – мовив якимось Семун. – Тільки ж пам’ятай, що мої, мабуть, поки що такі сильніші...

Відзолотіла осінь, минула зима, прийшла весна, а люди ще нічого до пуття не знали. Стільки чутко витало в повітрі про постійні відмови Сюньове женихам, що ті, врешті, перестали свататися. Інґрід ні на крок не відходила від товаришки. Цього літа вони обидві збиралися в гори пасти маржину, бо родина Сюньове купила частку полонини на Гранлієні. З гори долинав спів Турбйорна, він лагодив для дівчат колиби та кошари.

Одного разу, коли день хилився до вечора, Турбйорн, закінчивши свої справи, сів собі під деревом та й пустив думки

плином – йому не йшли з голови чутки, що ширилися долиною. Він ліг горілиць у червоно-брунатний верес, заклавши руки під голову й задивившись в осяйне блакитне склепіння неба над густими кронами дерев. Зелене листя й глиця смерек вигойдувалися на його тлі тремтливими хвилями, а темне гілля вимальовувало дивовижні візерунки. Небо визирало тільки там, де вітер відхиляв листя, а там, де крони не перепліталися, блакить рвучко плинула широким звивистим річковим плесом. Невпинний рух угорі звернув Турбйорнові думки в інший бік...

...Берізка тисячею очок усміхалася до смереки, настовбурчена всіма голочками сосна поглядала на них з мовчазною зверхністю: надто вже багато вискочок з'явилося з повівом весняного тепла, пнулися догори й лоскотали їй носа молодим листям.

– Де ви були взимку? – бурчала сосна, обмахуючись гіллям і пітніючи живицею від немилосердної спеки. – Це просто нечувано! Так далеко на півночі й так спекотно... Пхе!

Неподалік височіла понад лісом стара сивочола сосна; опустивши віти майже прямовисно донизу, вона могла добряче смикнути за чуба зухвалого клена, аж тому колінця від страху підгиналися. Люди обрубували гілляччя кремезної сосни щораз вище, аж доки їй це надокучило, і вона стрімко вигналася вгору, налякавши своєю потугою тендітну смерічку поряд.

– Чи ви забули про зимові хурделиці? – запитала смерічка.

– Забула?! Як я могла про них забути! – обурилася сосна і так ляснула бідолаху північним вітром позавуш, аж та ледь не впала.

Могутня сосна міцно впиралася велетенськими ступнями в ґрунт, її пальці випиналися назовні за шість ліктів від стовбура, і була вона при землі товстішою за найтовстішу вербу, про що якимось верба повідала хмелеві, який закохано обіймав її за стан. Кошлата сосна усвідомлювала свою велич і, виганяючись новим гіллям у височінь, глузувала з людей:

– Спробуйте тепер мене обчімхати, якщо потрафите!

– Ні, їм не стане моці тебе обчімхати! – мовив якимось орел, зробив ласку сосні – сів на її гілля, склав крила й заходився зчищувати з пір'я рештки засохлої крові якогось бідолашно-го ягняти.

– Гадаю, я попрошу свою королеву звити тут гніздо, – сказав він. – Їй треба знести кілька яєць, – додав тихіше, глянувши на свої голі ноги й застидався: певно, спали йому на гадку солодкі спомини про ранні весняні дні, коли все навколо шаленіє від перших теплих сонячних променів.

Та відразу стрепенувся, пильно глянувши з-під кошлатих брів у бік чорного громаддя скель, чи не кружляє там знесилена важкою ношею у своєму лоні його королева, і злетів у повітря. Сосна бачила, як ширяє у небесній блакиті нарівні з найвищими гірськими кряжами орлина пара, радячись своїми хатніми клопотами. Стару сосну все ж огортав легкий неспокій: хоч як пишалася вона собою, не було б їй рівної у

цілому лісі, якби змогла колисати на своїх вітах королівське подружжя. Нараз орел з орлицею шугонули вниз – просто до неї, і мовчки заходилися зносити хмиз. Сосна ще більше розпростала віти, відтісняючи сусідок, бо хто б тепер посмів їй суперечити.

А ліс зашелестів, загомонів, побачивши, якої честі зазнала могутня сосна. Неподалік над озерцем, милуючись своїм віддзеркаленням у плесі, росла тендітна берізка; вона гадала, що має право сподіватися трішки любові від трясогузка, який полюбляв подрімати по обіді в затінку її віт. Вона огортала його пахощами, принадувала своїми клейкими листочками мошкару, щоб йому зручніше було її хапати, а в розпал спеки згорнула з гілля та свіжого листа затишну зелену альтанку, щоб йому було прохолодніше. Зваблений стараннями берізки, трясогузок уже замислився, чи не оселитися йому тут на все літо. Та ось біда! Довелось втікати від орлиного сусідства на старій сосні світ за очі. Він проспівав берізці на прощання зворушливу пісеньку, але дуже тихенько, щоб не почув орел, – тільки його й бачили.

Не ліпше повелося і дрібним горобчикам у вільшаних хащах. Вони так безсоромно гріхували, що дрізд, котрий замешкав на ясені, ніколи не міг вчасно заснути, гнівався і лаяв галасливе птаство. Поважний дятел по сусідству, споглядаючи те, так реготав, ледь не беркицьнувся з гілляки. Та ось з'явилися на сосні орли! І дрізд, і горобці, і дятел – усе, що вміло літати, – змушені були шукати притулку в іншому міс-

ці. Дрізд на лету кляв горобців і зарікався ще хоч раз сусідувати з ними.

І хоч як приязно світило сонце, ліс осамотів і посмутнів, тільки й міг пишатися старою могутньою сосною, але пиха та була мізерною. Ліс лякливо пригинався щоразу, коли налітав північний вітер, а сосна стримувала його натиск крилатим гіллям; орел кружляв понад нею, статечний і незворушний, наче то не шквал біснувався, а ніжний легіт роздмухував ледь чутні пахощі живиці. А як тішилися сосни-посестри! Не замислюючись, однак, над тим, що жодній з них не судилося цього року колисати пташині гніздечка на своїх вітах.

– Забирайтеся геть! – бундючилися вони. – Ми – вельможна родина, майже родичі королівські!

– Про що це ти замислився? – запитала, усміхаючись, Інгрід.

Вона вийшла з густих чагарів, розгортаючи руками гілля.

– Та чого тільки не наверзеться! – підхопився Турбйорн, уперто відводячи погляд від сестри й дивлячись на ліс. – Надто вже багато пліткують про мене в долині! – додав він, обтрушуючи глицю.

– Чому ти завжди переймаєшся чужими плітками?

– І сам не знаю... Та досі ніколи не говорили про те, чого я й наміру не мав робити...

– Недобре кажеш!

– Може, й так, але то правда.

Інґрід сіла в траву, Турбйорн стояв поруч, задивившись удалину.

– Я легко міг би стати таким, яким мене бажають бачити інші, та ліпше дали б мені спокій!

– У цьому є, зрештою, і твоя вина.

– Можливо, але й ті, інші, не без вини... Я вже казав і ще раз скажу: хай би дали мені спокій! – майже крикнув Турбйорн, звівши очі угору, на орла.

– Турбйорне! – злякано прошепотіла Інґрід.

Хлопець обернувся до сестри і всміхнувся.

– Усе гаразд! Кажу ж, чого тільки не нароїться в голові! Ти бачилася нині з Сьуньове?

– Так, вона вже вибралася на полонину.

– Сьогодні?

– Так.

– Із сульбакенською чередою?

– Так.

– Тра-ля-ля...

До лісу сонце зазирає,

Труляля...

Де ти, серденько моє?

Трампарам, трампарам...

Птаха стрепенулася спросоння, —

Що діється?

– Завтра ми теж виганяємо нашу череду на полонину, —

озвалася Інґрід, прагнучи відволікти брата від тяжких думок.

– Я пожену! – сказав Турбйорн.

– Ні, тато сам хотів...

– Он як! – буркнув Турбйорн і замовк.

– Він питав сьогодні про тебе, – знову озвалася Інґрід.

– Справді?

Турбйорн відрізав ножиком гіллячку й заходився зістругувати з неї кору.

– Ти мав би частіше розмовляти з батьком, – докірливо мовила сестра. – Він тебе дуже любить...

– Може, й твоя правда.

– Батько часто заводить про тебе мову, коли тебе немає вдома.

– Зате й слова від нього не дочекаєшся, коли я є... – У тому твоя вина.

– Може, й так...

– Не кажи так, Турбйорне! – Інґрід посмутніла. – Сам знаєш, у чому причина.

– То в чому?

– Я тобі маю про це розповісти?

– Та байдуже... Ти знаєш, що я знаю...

– Звісно: надто багато розмахуєш кулаками, а батько цього не любить.

– Ага, досі ще мене за ручку б тримав!

– Коли в бійку встряєш...

– То хай собі безкарно говорять селом, що на язик спливе?

– Ні, але ж можна й поступитися, не завжди піритися півнем! Он батько завжди так робив і став поважаним чоловіком.

– Може, його не так діймали за живе...

Інґрід трохи помовчала, а тоді, оглянувшись, повела далі:

– Мабуть, не варто повертатися до цього знову, але... не потикайся туди, де збираються твої недруги!

– Го-го, саме туди й поткнуся! Інакше я не Турбйорн Гранлієн!

Хлопець обстругав з гіллячки кору і розрізав її навпіл. Інґрід сиділа коло брата, довго дивилася на нього, а тоді нерішуче запитала:

– Підеш у неділю до Нургауга?

– Піду.

Дівчина знову замовкла, потім, не дивлячись на брата, озвалася знову:

– Знаєш, що він приїхав до сестри на весілля?

– Знаю.

Інґрід підвела погляд.

– Ох, Турбйорне, Турбйорне, – зітхнула вона.

– Гадаєш, це дає тепер йому більше права ставати між мною та іншими?

– Він не стає... Принаймні не більше, ніж цього хоче та, інша.

– Ніхто не знає, чого хочуть *інші*...

– Ти знаєш!

– Сама вона про це нічого не каже...

– Як можеш так казати! – скрикнула Інгрід, несхвально глянувши на брата, підвелася, озирнулася.

Турбйорн викинув свою гіллячку, встромив ножа в чохла й повернувся до сестри.

– Послухай, мені часом це так набридає. Поголос йде не лише про мене, її теж зачіпає, бо все відбувається ніби потай. Хоча яка там потайність, я ж навіть на Сульбакені не буваю! Вона каже, що її батьки мене й бачити не хочуть. Мені заказано до неї ходити, як інші хлопці ходять до своїх дівчат, бо вона – свята! Отак!

– Турбйорне! – занепокоєно гукнула його сестра, але він наче й не чув.

– Батько й словом не бажає заступитися за мене. Каже: як заслужиш, буде твоєю. Плітки, лише плітки! А з іншого боку, нічого взамін за ту муку! Я навіть не знаю, чи й справді вона...

Інгрід кинулася до Турбйорна, затуляючи йому рота долонею й озираючись назад. Хаші знову розгорнула чиясь рука, із заросляку з'явилася висока струнка дівчина з палахкотливим, мов ружа, рум'янцем. То була Сюньове.

– Добрий вечір! – привіталася вона.

Інгрід глянула на Турбйорна, ніби хотіла сказати: «Ось бачиш!» Турбйорн відповів їй поглядом: «Краще б ти того не

робила!» Ніхто не дивився на Сюньове.

– Може, дозвольте примоститися біля вас на хвильку? Я так набігалася за день... – озвалася дівчина й сіла в траву.

Турбйорн зиркнув на те місце, де вона сідала, ніби хотів переконатися, чи не росяна там трава. Інгрід задивилася униз, ніби до чогось приглядалася у Гранлієні.

– Ой, лишенько! – раптом вигукнула вона. – Краса відв'язалася і забрела в поле на свіжу оранку! Ото дурна корова! Ще й Марунька за нею... Несила вже того терпіти! Найвища пора виганяти худобу в гори!

Інгрід чимдуж побігла униз схилом, навіть не попрощалася. Сюньове також підхопилася на рівні ноги.

– Ти вже йдеш? – запитав Турбйорн.

– Мені час... – відповіла Сюньове, однак не рушила з місця.

– Могла б ще трохи побути... – мовив хлопець, не підводячи на неї очей.

– Іншим разом, – ледь чутно злетіло з її уст.

– Іншого разу можна ще довго чекати...

Сюньове глянула на Турбйорна, той також дивився їй просто у вічі. Минуло доволі часу, перш ніж вони знову заговорили.

– Сідай, – запропонував хлопець трохи ніяково.

– Ні... – похитала головою Сюньове й далі стояла. Турбйорн відчув, як у ньому здійсмається спротив, та раптом вона зробила щось зовсім несподіване: ступила до нього крок, на-

хилилася, зазирнула йому в очі й запитала, усміхнувшись:

– Ти сердишся на мене? – В її очах бриніли сльози.

– Ні, не серджуся, – відповів Турбйорн, почервонівши по самі вуха.

Він простягнув руку, однак Сюньове того не помітила, бо сльози застинали їй зір. Рука опала.

– То ти все чула? – спромігся він урешті на слово.

– Чула, – Сюньове глянула на нього й засміялася, а сльози зацебеніли ще рясніше.

Турбйорн геть розгубився, не знав, що діяти і що казати.

– Може, я був надто різким... – зірвалося йому з уст. Але то ще м'яко було сказано. Сюньове відвела очі й повернулася боком.

– Не тобі судити про те, чого не знаєш, – озвалася вона здушеним голосом, від якого Турбйорнові похололо на серці. Він почувався безпорадним, наче малий хлопчисько, тож бовкнув перше, що спало на думку:

– Вибач мені, будь ласка.

Сюньове вибухла нараз плачем. Бачити її ридання було понад його сили, Турбйорн підійшов до дівчини, обійняв за стан, прихилився до її плеча.

– Чи ти також кохаєш мене, Сюньове?

– Так, – схлипнула вона.

– Але щасливою не відчуваєшся?

Сюньове мовчала.

– Чому не бачу щастя у твоїх очах? – не відступався Тур-

бйорн.

Дівчина заплакала ще гіркіше, поривалася вирватись з хлопцевих обіймів.

– Сюньове! – Турбйорн міцніше пригорнув її до себе. Сюньове притулилася до нього ридма ридаючи.

– Нам треба поговорити, – мовив Турбйорн, допоміг їй сісти у верес і сам сів поруч.

Дівчина витерла очі, спробувала усміхнутися, але намарно. Турбйорн взяв її за руку й, зазираючи в обличчя, запитав:

– Чому мені невільно приходити на Сульбакен, кохана?

Сюньове мовчала.

– Ти ніколи не просила про це батьків?

Знову мовчання.

– Але чому?! – допитувався Турбйорн, притягаючи її за руку ближче до себе.

– Я не сміла... – ледве чутно відповіла дівчина.

Турбйорн спохмурнів, схилився до колін, обхопивши голову руками.

– Так я ніколи не потраплю на Сульбакен...

Замість відповіді Сюньове мовчки смикала верес.

– Так... я, мабуть, чимало накоїв такого... чого не треба було... Але ти могла би бути до мене поблажливішою... Я не такий вже поганий... – Турбйорн затнувся на мить, а тоді повів далі: – До того ж я ще дуже молодий... Лише двадцять літ минуло... Я... – йому важко було добирати слова. – Однак людина, яка *по-справжньому* кохає мене... мала би...

Турбйорн замовк.

– Не кажи так, – приглушеним голосом озвалася Сюньове. – Ти не знаєш, як я... Навіть Інґрід не наважуюся розповісти... – Сюньове затремтіла від плачу, – ... яку... муку... я терплю!

Турбйорн схопив Сюньове в обійми й щосили притиснув до себе.

– Поговори з батьками, – прошепотів він. – І все налагодиться, ось побачиш!

– Буде так, як *ти* хочеш.

– Я хочу? А ти?

Сюньове повернулася до нього й обвила його шию руками.

– Якби ж то ти кохав мене так, як я тебе! – заговорила гаряче, намагаючись усміхнутися крізь сльози.

– Хіба ж я тебе не кохаю? – мовив стиха, ніжно Турбйорн.

– О ні, ти не дослухаєшся до моїх слів! Добре знаєш, що може звести нас до купи, і нічого для цього не робиш! Чому?! – тепер слова прорвалися потоком: – Господи милосердний! Ти навіть не уявляєш, як чекаю я того дня, коли зможу привести тебе на Сульбакен! Але мені завжди доводиться чути про якісь твої непотребні витівки. І від кого? Від власних батьків!

Турбйорна враз немов блискавкою уразило. Він так виразно уявив собі, як Сюньове тужить на Сульбакені, палко сподіваючись тієї миті, коли зможе припровадити його до

своїх батьків, а він позбавляє її такої нагоди.

– Чому ти раніше не казала мені про це, Сюньове?

– Та як не казала!

– Мабуть, не так казала...

Сюньове замислилася, тереблячи свого фартушка.

– Може, я не насмілювалася...

Те, що дівчина, можливо, боїться його, так схвилювало Турбйорна, що він уперше в житті поцілував її.

У Сюньове, спантеличеній поцілунком, миттю висохли сльози; вона розгубилася, то несміливо усміхалася, відводила очі, то знову дивилася на коханого і нарешті засміялася. Обое мовчали, лише сплелися руками, не наважуючись на міцніший потиск. Урешті Сюньове висмикнула свою долоньку, витерла очі й личко від сліз, пригладила волосся, що трохи скуйовдилось. Турбйорн сидів, задивившись на неї, думаючи свою думу: «Вона сором'язливіша за інших дівчат у долині й хоче, щоб до неї ставилися інакше, тож хай буде її воля...»

Він провів її до полонини – дорога була зовсім близька. Турбйорнові кортіло взяти її за руку, та щось найшло на нього, він навіть не наважувався торкнутися дівчини. Одне те, що йому дозволено йти поруч, видавалося дивом... Прощаючись, він сказав:

– Тепер уже нескоро почувеш про мене лихі слова...

Удома Турбйорн застав батька за роботою, той носив міш-

ки зі збіжжям від комори до млина. Сусіди з усієї околиці мололи своє збіжжя на Гранлієні, коли міліли їхні потічки. Гранлієнський потік ніколи не пересихав. Міхів назбиралося чимало, деякі були дуже великими, а деякі – велетенськими. Жінки неподалік над водою викручували випрану білизну. Турбйорн підійшов до батька, ухопився за один мішок.

– Може, допомогти?

– Сам впораюся, – відповів Семун, рвучко завдав собі міха на спину й поніс до млина.

– Тут їх вистачить на обох, – буркнув Турбйорн, узявся за два, підставив плечі, підпер ліктями і поніс.

Дорогою він перестрів батька. Семун глянув на сина, але нічого не сказав. Повертаючись до комори, Турбйорн знову зустрів батька з двома іще більшими міхами на спині. Тепер хлопець узяв одного невеличкого мішка. Семун, минаючи сина, окинув його поглядом, ще довшим, ніж перед тим. Потім обоє таки зійшлися водночас під коморою.

– Тут приходили з Нургауга, – сказав Семун. – Просили тебе на весілля...

Інґрід відірвалася від прання, благально глянула на брата. У погляді матері теж прозирило благання.

– Он як, – сухо відізвався Турбйорн і висадив цього разу собі на плечі два найбільші з-посеред купи міхи.

– Підеш? – понуро запитав Семун.

– Ні!

Розділ четвертий

З Гранлієнської полонини гарно було видно всю околицю, насамперед Сульбакен, обрамлений строкатим лісом; далі виднілися інші хутірці, оточені звідусіль гаями, тому зелені моріжки з хатами посередині видавалися клаптиками землі обітованої, відвойованої у дикої природи. Чотирнадцять хуторів можна було налічити, споглядаючи долину з полонини; Гранлієн тонув у лісовій гушавині, з-поміж дерев визирали тільки дахи будівель, та й то коли стояти на самому чубку кичери.

Дівчата, дарма, що не розгледіти добре самого хутора, часто дивилися на дим, який клубочився з димарів.

– Мама саме готує обід, – мовила Інґрід. – Печеню із за-соленого м'яса з салом.

– О, чуеш, вже гукають чоловіків до столу, – озвалася Сюньове. – Цікаво, де вони сьогодні працюють?

Дівчата спостерігали за цівкою диму, яка спершу жваво й весело вихоплювалася у пронизане лагідним сонцем повітря, та невдовзі уповільнювала свій розгін, розімлівала, щоб спроквола полинати широкою смугою понад лісом, потроху розсмоктуючись до ледь помітного серпанку, а потім і зовсім зникнути. Так само й дівочі думки зринали в голові, неквапно вилися горами й долами. Нині вони снували навколо Нургауга. Весілля відгуляли позавчора, але забава зазвичай три-

вала ще тиждень по тому, тож на полонину й досі долинали звуки пострілів й окремі вигуки найгорлатіших парубків.

– Он як веселяться, – з жалем сказала Інґрід.

– А я їм не заздрю, – мовила Сюньове, беручись до рукоділля.

– Хотілось би й мені з ними розважитись...

Інґрід сиділа навпочіпки, спостерігаючи за тим, що відбувалося на подвір'ї Нургауга. Гості тинялися поміж будинками, юрмилися під коморою, певно, там стояв стіл з наїдками; деякі пари трималися окремішньо, ніжно воркуючи.

– Не розумію, чого тебе так вабить туди, – буркнула Сюньове.

– Й сама не знаю, – стонула плечима Інґрід, не міняючи пози. – Потанцювати кортить... – додала вона.

Сюньове промовчала.

– Ти ніколи не танцювала? – запитала Інґрід.

– Ніколи.

– Гадаєш, танцювати – то гріх?

– Хтозна...

Інґрід більше не розпитувала, згадавши, що гаугіанцям танцювати заборонено, і не сміючи поцікавитись, як ставляться до цього батьки Сюньове. Але її думки водно крутилися довкола танців, тож вона, зрештою, не витерпіла:

– Кращого танцюриста, ніж Турбйорн, не знайти на всю околицю...

– Вірю, – за якусь мить зронила Сюньове.

– Тобі варто побачити, як він танцює! – вигукнула Інґрід, обернувшись до товаришки.

– Ні, не хочу, – квапливо заперечила Сюньове.

Інґрід вражено замовкла, а Сюньове схилилася над плетивом, рахуючи вічка. Та вже за мить опустила рукоділля на коліна й, задивившись удалину, мовила:

– Такою щасливою, як нині, я вже давно не була...

– Чом це? – здивувалася Інґрід.

– Та... бо він не танцює зараз у Нургаугів.

Інґрід сиділа, поринувши в задуму.

– Там, напевно, дівчата так і вились би коло нього... – озвалася за якийсь час.

Сюньове вже було розтулила рота, аби щось сказати, однак промовчала, витягнула дротика й обернула плетиво іншим боком.

– Турбйорнові аж жижки трясуться, так кортить потанцювати. Я його добре знаю! – вигукнула Інґрід і враз похопилася, що бовкнула зайве, глянула на Сюньове, яка схилилася над плетивом, зашарівшись наче мак.

Інґрід миттю згадала кожне слово з розмови, сплеснула руками, впала навколішки перед товаришкою і зазирнула їй у вічі. Але Сюньове незворушно плела собі далі. Тоді Інґрід розсміялася:

– Ти вже кілька днів щось від мене приховуєш!

– Про що це ти? – знічено глянула на неї Сюньове.

– Ти гніваєшся не тому, що Турбйорнові подобається тан-

цювати... – личко Інґрід сяяло усміхом.

Сюньове вперто мовчала. Тоді Інґрід обняла її за шию і прошепотіла до вуха:

– Ти гніваєшся, бо він не з тобою танцює, а з іншими...

– Що ти плетеш! – обурено вигукнула Сюньове, вивернулася з обіймів і скочила на рівні ноги.

Інґрід теж підвелася з вересу, рушила за товаришкою.

– Шкода, що ти не вмієш танцювати, Сюньове! – сміялася вона. – Дуже шкода! Ходімо, я тебе навчу! – Інґрід охопила дівчину за стан.

– Чого ти від мене хочеш? – опиралася Сюньове.

– Навчити тебе танцювати, аби не сумувала, що він танцює з чужими дівками.

Тепер уже й Сюньове засміялася, хоча й вимушено.

– Ще хтось побачить, – мовила вона.

– Дай, Боже, тобі здоров'я за такі слова, хоча дурне кажеш! – вигукнула Інґрід, замугикала собі під ніс і закружляла Сюньове в такт мелодії.

– Ні... ні... я не вмію...

– Сама щойно казала, що давно не була такою щасливою.

Ну ж бо!

– Не знаю, чи зумію...

– Ось спробуй, і сама побачиш, що це зовсім неважко!

– Тобі годі всидіти на місці, Інґрід!

– Так казав кіт до горобця, що ніяк не хотів датися йому до лап... Ходімо!

– Та мені б і самій хотілося, але...

– Уяви собі, я – Турбйорн, а ти – його молода дружина, яка не потерпить, аби він танцював з кимсь іншим, окрім неї.

– Але...

Інґрід не слухала заперечень, наспівувала мелодію. – Але... – і далі впиралася Сюньове. Однак танцювала!

То був «стрибаний» танок норвезьких горян, схожий на «польку». Інґрід у ролі кавалера вела великими кроками, розмашисто загортаючи руками, а Сюньове дріботіла, скромно потупивши очі. Інґрід співала:

За березу лис сховався —
серед вересу.

Заець бігти заповзявся —
вересом.

В яснім небі сонце сяє —
понад вересом.

При березі лис регоче —
серед вересу.

Заець весело стрибає —
ген-ген вересом.

В серці жваво радість грає.
Гов! Так шалено не стрибай —
через верес.

При березі лис чатує —

серед вересу.

Зайця він умить вполює —

поміж вересом.

Що це?! Чи зі мною Бог танцює —

серед вересу?

– Ось бачиш, як легко навчитися? – тішилася Інгрід, коли вони стали відсапатися.

Сюньове сміялася.

– Мені більше кортіло б навчитися вальсувати, – сказала вона.

– А хто нам боронить? Можемо й повальсувати, – відразу погодилася Інгрід і заходилася показувати, як треба ставити ноги. – Вальс не так легко опанувати...

– Пусте, треба тільки дотримуватися такту, – відповіла Сюньове.

Вони почали танцювати. Інгрід співала, Сюньове підспівувала. Спершу вони тільки мугикали, а потім розспівалися на повен голос.

Нараз Інгрід зупинилася, відступила крок від товаришки й сплеснула руками.

– Але ж ти вмієш вальсувати! – вигукнула вона вражено.

– Цить! Мовчи! Про це ані слова! – і Сюньове знову захопила Інгрід за руку, тягнучи до вальсу.

– Ні, скажи, де ти навчилася?

– Траляля, траляля, – кружляла Сюньове.

Інгрід піддалася пориву, шалено закружляла у вальсі, спі-

ваючи:

Глянь: сонце танцює високо в горах!
Танцюй і ти, любий, поки видко в долах!
Глянь: до моря порогами річка стрибає!
Скачи й ти, мій шаленцю, – всіх край світу чекає!
Глянь, як вітром березу гне!
Не пустуй, бо й тебе смерть не мине!
Хруснуло щось?
Глянь...

– Хто навчив тебе таких дивних співів? – запитала Сюньове, спиняючись у танці.

– Від Турбйорна почула... Й сама до пуття не знаю, що співаю.

– Це пісні Бента-Острожника, я їх знаю.

– Справді? – стетеріла Інгрід.

Вона примовкла, задивившись удалину. І раптом помітила когось унизу, на дорозі.

– Хтось їде від Гранлієна, звертає на битий шлях, – озвалася Інгрід.

Сюньове теж глянула в той бік.

– То він?

– Так, Турбйорн. До міста їде...

То справді був Турбйорн, і їхав він до міста. Дорога неблизька, віз важко наладований, їхав він курною дорогою

поволі, перевальцем. Шлях добре було видно з вершини кичери. Почувши галайкання з полонини, хлопець відразу здогадався, хто там гукає, виліз на воза й загукав у відповідь, аж луна розляглася горами. Потім згори долинули звуки ріжка. Турбйорн сів та й заслухався. Коли ріжок змовк, хлопець знову звівся на ноги, загалайкав до дівчат. Так тривало доволі довго, і радість переповнювала Турбйорна. Він милувався Сульбакеном, і йому здавалося, що ніколи ще сонце не осявало так щедро узвишшя. Задивившись на хутір, він геть забув про коня, а той брів куди заманеться. Нараз Турбйорна добряче трусонуло: то кінь шарпнувся убік і, схарапуджений, помчав нургаузькими луками, яким пролягав гостинець. Від рвучкого посмику воза занесло, дишло переламалося навпіл. Турбйорн став у возі на рівні ноги й натягнув віжки. То був нелегкий змаг між ним та конем: кінь поривався рвонутися зі стрімкого узбіччя, а Турбйорн щосили намагався його стримати, так туго натягнув віжки, аж коняка стала дибки. Хлопець прожогом зістрибнув з воза і, доки кінь не встиг отямитися, обмотав віжками стовбур дерева. Кінь став. Частина вантажу розсипалася, дишло зламалося, кінь стояв і тремтів усім тілом. Турбйорн підійшов до нього, взяв його за вудила, лагідно примовляючи, потім відвернув від стрімчака на той випадок, якби коневі знову закортіло зірватися з місця галопом. Тварина була такою нажаханою, що не могла встояти на місці; хлопцеві довелося підбігати за ним, провадячи його назад до битого шляху, минаючи по дорозі розсипане добро,

побиті горщики із зіпсутим товаром. Досі Турбйорн думав лише про небезпеку, а потім, усвідомивши, якої шкоди завдано, розлютився. Про подальшу мандрівку до міста не могло вже бути й мови, і лють від того зануртувала іще сильніше. На дорозі кінь знову схарапудився, намагаючись зірватися з прив'язі. Отоді Турбйорн уже не стримався, дав волю гніву. Лівою рукою стиснув за вудила, а правою заходився лупцювати коня батогом. Кінь ошалів, бив його передніми копитами в груди, однак Турбйорн тримав його навідалі й шмагав іще завзятіше, з усієї сили, грубим держакком батога.

– Я тебе провчу, бісова худобино! – примовляв він, сиплячи ударами.

Кінь виривався, іржав, піна з рота клаптями спадала Турбйорнові на руку, а він знетямлено лупцював і лупцював.

– Скуштуєш мого кулака! – кричав хлопець і бив. – Ось! Маєш! Я навчу тебе, як слухатися! То було вперше і востаннє, щоб знав, клята скотино! – і бив далі.

Вони кружляли по колу, кінь уже не опирався, лише дрижав і, нахиливши голову, злякано косував оком на занесений батіг.

Раптом Турбйорна охопив сором, він опустив руку. Тієї ж миті хлопець помітив чоловіка, який сидів край узбіччя, підпершись ліктями, і сміявся з нього. Турбйорн не тямив, що на нього найшло, в очах немов почорніло; не відпускаючи коня, він кинувся з батогом на зухвальця.

– Я тобі зараз покажу, як зуби з мене шкірити! – рикнув

він і луснув батою, але тільки ледь зачепив чоловіка, бо той, верескнувши, прожогом скотився у канаву.

Ставши рачки, чоловік повернув голову, вилаявся і скрикнув уста, безгучно сміючись. Турбйорн завмер, упізнавши насмішника. То, звісно ж, був Аслак.

Не знати й чого, Турбйорнові похолело на душі.

– То це ти налякав мого коня аж двічі? – запитав він.

– Я собі тут мирно спав, – відповів Аслак, трохи звівшись на руках. – А ти розбудив мене, коли довів свого коня до шалу.

– Це ти довів його до шалу. Тебе всі тварини бояться... – Турбйорн погладив коня: з того градом котився піт.

– Видається мені, що зараз він більше боїться тебе, ніж мене. Так я жодного коня не катував, – мовив Аслак, ставши в канаві навколішки.

– Стули пельку! – пригрозив йому батою Турбйорн.

Аслак звівся на рівні ноги й виліз з канави.

– Овва! То це мені стулити пельку? Ні... Куди це ти зібрався, що так поспішаєш? – догідливим голосом запитав він і підійшов ближче, заточуючись, бо був п'яний.

– Нині поспішати вже, видно, нікуди, – відповів Турбйорн, випрягаючи коня.

– Ой, як шкода, – Аслак підступив ще ближче і зняв капелюха. – Боже милий, як же ти виріс і погарнів, відколи я бачив тебе востаннє!

Аслак ледве тримався на ногах. Запхавши руки в кишені,

він спостерігав за марними зусиллями Турбйорна виплутати з упряжі коня. Самому хлопцеві було не впоратись, але він не міг пересилити себе й попросити допомоги у колишнього наймита. Надто вже відразливий вигляд мав Аслак: одяг вивалений у багнюці канави, масне волосся стирчало з-під старого засмальцьованого капелюха; обличчя, хоч і доволі пізнаване, спотворював кривий усміх; очі ще більше запливли, тож йому доводилося закидати голову, дивлячись на когось; губа при тому відвисала, а рот роззявлявся; обличчя стало обвисле, тіло здерев'яніло. Аслак спився не на жарт. Шляхи Аслака й Турбйорна перетиналися не раз і раніше, але колишній наймит удавав, ніби не впізнає хлопця. Торгуючи дрібним крамом, Аслак ходив селами, не минав жодної забави, співав там пісеньок, яких знав без ліку, розповідав усілякі жарти, а за те йому наливали чарчину. Побував і на весіллі в Нургаугів, але – як довідався згодом Турбйорн – зворохобив, за своєю давньою звичкою, гостей на бійку, тому крадькома вшився звідти, побоюючись, що й сам потрапить під чиюсь гарячу руку.

– Прив'яжи коня до воза, – порадив Аслак. – Так чи інак, сам не даси собі ради. Доведеться йти до Нургаугів по допомогу...

Турбйорн уже також думав про це, однак йти до сусідів йому не хотілося.

– Там весілля, багато люду...

– Де багато люду, там і допомога, – відповів Аслак. Тур-

Бйорн вагався, але ж на поламаному возі далеко не заїдеш. Вихід один – попросити помочі в Нургаугів. Хлопець міцно прив’язав коня та й подався на хутір. Аслак поплівся за ним. Турбйорн озирнувся.

– У якому гарному супроводі я повертаюся на весілля! – засміявся Аслак.

Турбйорн промовчав, однак пришвидшив крок. Аслак ішов, співаючи якусь пісеньку.

– Де ти так квапишся? – озвався за якийсь час Аслак. – Нікуди Нургауги від тебе не дінуться... – додав згодом.

Турбйорн мовчав, наче води в рот набрав. Ось долинула музика – на хуторі танцювали. З відчинених вікон великого двоповерхового будинку визирали люди. На подвір’ї теж з’юрмилися гості, висловлюючи здогади, хто це до них іде. Зрештою, Турбйорна впізнали, а тоді зауважили й коня унизу, і розкидане довкіл воза добро. Музики стихли, танцюристи висипали з хати надвір, щойно прибульці ступили на обійстя.

– Приймайте нежданих гостей! – вигукнув Аслак, підходячи до гурту на подвір’ї, ховаючись, однак, поза спиною Турбйорна.

Сина господаря Гранлієна зустріли приязно, обступили колом.

– Хай живуть молоді, добре пиво на столі, гарні дівки у танку, вдатні музики в кутку! – галакав Аслак, затісуючись усередину гурту весільних гостей.

Хтось сміявся з нього, хтось сунувся, а один сказав:

– Той лайдак Аслак завжди в доброму гуморі!

Турбйорн зустрів знайомих і розповів про свою пригоду. Самого його, звісно, не відпустили, послали по коня та во- за когось з челяді. Наречений, колишній шкільний товариш Турбйорна, запросив його скуштувати пива, і вони обидва подалися до господи. Комусь, здебільшого дівчатам, кортіло й далі танцювати, хтось забажав короткої перерви, щоб пої- сти-попити, а разом послухати Аслакові небилиці, якщо вже його знову занесло на весілля.

– Але добирай слова обережніше, ніж минулого разу, – застеріг його хтось із гурту.

Турбйорн поцікавився, де ж решта гостей.

– О, тут нещодавно бійка зав'язалася, тож дехто подався зализувати рани, інші ріжуться у карти в столі, хтось сидить біля Кнута Нургауга...

Турбйорн не питав, де сам Кнут Нургауг.

Батько молодого, літній чоловік, смалив люльку й жлук- тив пиво.

– Ну ж бо, Аслаку, розкажи щось нам на потіху, – озвався старий.

– Є ще охочі послухати? – запитав Аслак, осідлавши осло- на віддалік столу, за яким сиділи решта гостей.

– Звісно! Я хочу почути твої байки, – відгукнувся моло- дий, простягаючи йому чарку горілки.

– Може, ще хтось мене попросить? – набивав собі ціну

Аслак.

– Я попрошу, – мовила молода жінка, що сиділа на лаві осторонь від усіх, і налила Аслакові келих вина. То була наречена, ще зовсім юна, мала, може, двадцять літ, русокоса, худорлява, з великими очима й суворо закроеною складкою навколо вуст. – Мені подобаються твої розповіді, – додала вона.

Молодий гостро зиркнув на дружину, а старий звів очі на сина.

– Так, на вашому хуторі завжди полюбляли слухати мої теревені, – вдоволено мовив Аслак. – Честь вам і хвала! – вигукнув він, перехилиючи чарку, яку йому подав один з дружбів.

– То вже розповідай! – загукали нетерплячі гості.

– Про каргу-жебрачку Сігрід! – крикнув один.

– Ні, то нікчемна оповідка! – залунали голоси, здебільшого жіноцтва.

– Про битву під Ліером! – попросив Свенд, музика, який на бубні грав.

– Та ні, ліпше щось веселе! – озвався високий юнак у самій сорочці, що стояв, прихилившись до стіни. Правою рукою він нишком теребив волосся дівчат, які сиділи на лаві перед ним. Дівчата відмахувалися, але з місця не вставали.

– Розповім щось на власний розсуд, – мовив Аслак.

– А щоб тебе чорти вхопили! – буркнув літній чоловік, що лежав упоперек ліжка й кутив. Одна його нога звисала, а

іншою він завзято копав жупана, перевішеного через побічницю ліжка.

– Не чіпай мого жупана! – гукнув хлопець з-під стіни.

– А ти не чіпай моїх доньок! – відрізав старий.

Дівчата підвелися з лави.

– Розповім, що сам захочу, – уперся Аслак. – Горілка язик розв’язує... – додав він і плеснув у долоні.

– Дзуськи! Розповідатимеш, що ми захочемо! – рывкнув чоловік на ліжку. – Наша горілка, ми й замовляємо...

– Що б то мало б означати? – вибалушив очі Аслак.

– А те... Хто свиню відгодовував, той її і різати буде! – старий незворушно гойдав собі ногою.

Аслак знову приплющив очі, схилив голову на груди й мовчав. Його намагалися розговорити, але він наче й не чув.

– Ото горілка зморила чоловіка, – знову озвався з ліжка старий.

Аслак розліпив очі й криво усміхнувся.

– Що ж, хочете веселу оповідку, буде вам весела... – сказав він. – Ще такої зроду не чули! – додав він за хвилику і безгучно засміявся, широко роззявивши рота.

– А він нівроку заводний сьогодні! – озвався батько молодого.

– А то нічого не коштує! – відповів Аслак. – Ну ж бо, налейте ще по єдиній, на коня... – попросив він, простягаючи руку.

Йому налили. Він поволі вихилив чарчину, закинув голо-

ву, цмулячи останню краплю, ковтнув і обернувся до старого на ліжку:

– Тепер я ваша свиня, віддаю вам себе на заклання! – і знову безгучно зареготав, обхопив руками коліно й, похитуючись з боку на бік, почав: – Яюсь жила собі в одній долині дівчина. Байдуже, що то була за долина, і байдуже, як називалася дівчина. Досить сказати, що дівчина була гарною і припала до вподоби господареві хутора, у якого вона служила. Він їй добре платив, ой як добре платив... Вона отримала більше, ніж треба... т-с-с... дитину, ось так! Казали люди, що від нього. Але він до того не признавався, бо був одружений. Дівчина теж мовчала, бо була гордою, дуже гордою, бідолашна... При хрещенні збрехала, хто батько. Вона прирекла сина на поневіряння вже тим, що його народила. Байдуже, у брехні чи в правді дитину хрестили. Їй дозволили оселитися під хутором, а це, звісно, не могло сподобатися дружині господаря. Доста було дівчині з'явитися на обійсті, жінка плювала їй услід. А коли хлопчик приходив бавитися з її дітьми, казала гнати байстриюка геть, мовляв, на ліпше він не заслуговує.

Господиня хутора день і ніч напосідала на чоловіка, щоб той прогнав покритку. Він опирався її намовам, доки чувся чоловіком, а потім запив, і в хаті почала заправляти дружина. Відтоді для дівчини настала лиха година, від року до року жилося їй щораз гірше. Бувало, ледь не помирала з голоду разом зі своїм хлоп'ям, яке не хотіло розлучатися з мати'ю.

Минув рік, потім ще один... Так збігло вісім років, аж таки довелося бідачці забиратися геть. І вона забралася, але перед тим спалахнув хутір ясним полум'ям, у якому згорів сам господар, бо був п'яний. Господині з дітьми пощастило врятуватися, і вона казала кожному стрічному, що це покритка пустила їй червоного півня. Може, й правда... А може, й ні... Дивним було хлопчενя тої дівчини. Вісім років він бачив, як матір ледве зводить кінці з кінцями, і знав, чия то вина, бо вона часто розповідала йому, не таячись, про своє життя, коли він розпитував її, чому вона плаче. Так було й напередодні їхнього від'їзду, після тієї розмови хлопчик на цілу ніч зник з хати. А її... посадили до цюпи, на довічне ув'язнення, бо сама зізналася сільському писареві, що пустила з димом хутір.

Хлопчик зостався сам, люди підгодовували його, жаліючи малого за те, що має таку лиху мати. Потім він перебрався до іншого села, у віддаленому повіті, і там люди вже не були до нього такими прихильними, бо нічого не знали про його погану мати, а він їм, здається, й не розповідав... Востаннє, коли я його бачив, він був п'яний, кажуть люди, налягає на горілку... Чи то правда, не скажу, але, між нами кажучи, то найкращий для нього вихід. Повірте мені на слово, то мерзенний, зіпсутий хлопець. Він ненавидить людей, надто тих, які добре ставляться одні до одних, а найдужче тих, які добре ставляться до нього самого. Йому б хотілося, щоб інші були схожими на нього, хоча зізнається у цьому лише сп'я-

ну. І тоді плаче, аж сльози горохом котяться, плаче, аж заходиться, і сам не знає чого. Бо чого б то йому плакати? Ані шилінга ні в кого не вкрав, не накапостив нікому, як багато хто інший... Чого плакати? І все ж плаче, ридає ридма... Якщо колись побачите його сльози, не вірте їм. Він плаче, тільки напившись до чортиків, не тямить себе тоді...

Нараз Аслак вибухнув плачем, хитнувся і впав навznak з осла. Невдовзі хлипання стихло, Аслак захропів.

– Ото набрався як свиня, – погордливо буркнув чоловік на ліжку. – Завжди так плаче, як нажлуктиться... Доки не засне.

– Бридка оповідка, – пирхнули дівчата, підвелися і подалися геть з хати.

– Щоразу, як сам собі обирає, що розповідати, отаке виходить... – озвався якийсь старий чоловік від дверей і підвівся зі свого місця. – Лише Бог знає, чого люди хочуть його слухати, – додав він і глянув на молоду.

Розділ п'ятий

Одні гості порозходилися хто куди, інші шукали музику, щоб танцювати далі, але музика заснув, зморений, у кутку сіней. Знайшлися такі, що заступилися за нього, просили не будити.

– Після того як його товариша, Ларса, побили на квасне ябко, Уле грає сам ось уже понад добу, – казали вони.

На хутір привели Турбйорнового коня, принесли розсіпаній крам, бо хлопець, незважаючи на всі вмовляння, хотів повертатися додому і край. Найбільше переконував його залишитися сам молодий.

– Не така вже велика для мене радість це весілля, як може видаватися, – мовив він.

Турбйорна спантеличили ті слова, але він і далі наполягав, мовляв, йому треба повернутися додому ще до заходу сонця. Побачивши, що Турбйорна не влямати, гості розпорошилися по всьому обійсті. Люду хоч і багато було, однак на хуторі панувала незвична тиша – на весілля зовсім не схоже.

Турбйорнові бракувало скіпки для кінської упряжі, і він подався на пошуки. На подвір'ї нічого гідного не знайшлося, тож він попрямував до дровітні. Хлопець поволі переступив поріг, поринувши в задуму, бо з голови йому не йшли слова молодого. Тут він знайшов те, що йому треба, але, майже не усвідомлюючи, що робить, не квапився йти геть, сів під

стіною, витягнув ножа, аби застругати скіпочку. Нараз з-за тонкої стіни, що відділяла дровітню від шопи для возів, долинув стогін. Турбйорн прислухався.

– Це... ти? – простогнав хтось.

Чоловік говорив з натугою, голос йому уривався від болю. Потім почувся плач, плакала жінка.

– А навіщо ти сюди прийшов? – запитала вона крізь сльози.

– На чийому ж весіллі мені було грати, як не на твоєму? – відповів чоловік.

Певно, там лежить Ларс, музика, здогадався Турбйорн. Ларс був поставний, вродливий парубок. Його старенька мати винаймала халупу під хутором. А інший голос належав, видно, молодій!

– Чому ти нічого ніколи не казав? – запитала жінка приглушено, гамуючи хвилювання.

– Гадав, слова між нами зайві!

На якусь мить залягла тиша, а тоді знову озвався жіночий голос:

– Ти ж знав, що він сватається...

– Сподівався, що зумієш дати відкоша...

Тепер чулося тільки схлипування, а тоді знову зойк:

– Чому ти нічого мені не сказав?!

– Чи ж то багато важили б слова сина старої Бірти до дочки господаря Нургауга? – озвався за якусь мить Ларс; він важко дихав і час до часу стогнав.

Жінка мовчала, урешті прошепотіла:

– Ми ж зустрічалися не один рік...

– Ти була такою неприступною... Я не наважувався поговорити з тобою відверто.

– А я так чекала цього! Щоразу, як ми зустрічалися, сподівалася, що ось нині... Мені вже навіть почало здаватися, ніби нав'язуюся тобі. А тоді подумала, що я тобі байдужа...

Знов усе стихло. Турбйорн не чув ні слів, ні схлипів, ані навіть важкого дихання Ларса. Він подумав про молодого, доброго, порядного чоловіка, і йому стало його шкода.

– Боюся, небагато щастя зазнає він зі мною, а він же... – озвалася молода.

– А він добра людина, – докінчив замість неї Ларс. Нараз він неспокійно завовтузився, йому нестерпно боліли груди. Їй теж завдавали болю його страждання.

– Тобі, мабуть, дуже важко... Але якби не дійшло до цієї суперечки, ми б так ніколи й не з'ясували поміж собою... Я це збагнула щойно тоді, як ти ув'язався у бійку з Кнутом.

– Я не годен більше носити цього в собі, – зітхнув Ларс, а за хвилину додав: – Кнут – лиха людина.

– Так, він недобрий, – погодилася молода, Кнутава сестра.

Якийсь час обоє мовчали, а тоді Ларс мовив:

– Не знаю, чи стану я ще коли-небудь на ноги, але мені тепер про це байдуже.

– Коли тобі зле, мені ще гірше, – і жінка вибухла риданням.

– Ти вже йдеш? – запитав парубок.

– Мушу... О Боженьку милий, яке ж то життя чекає на мене!

– Не плач, – заспокоював її Ларс. – Господь милосердний, скоро вкоротить мої муки, і, ось побачиш, тобі також стане легше жити на світі...

– Ісусе Христе, що ж ти таке кажеш! – скрикнула молода здушеним голосом. Турбйорнові навіть здалося, що вона заламує руки. Він подумав, що вона встала й пішла або ж замовкла, не в силі спромогтися на слово, бо надовго запала тиша. Зрештою, Турбйорн, ще трохи вичекавши, вийшов з дровітні.

– Що зайшло між Ларсом-музикою та Кнудом Нургаугом? – запитав він першого стрічного.

– Ха! Поміж ними? Та... – протягло сказав Пернаймит і наморщив чоло, ніби хотів щось захвати у складках зморщок. – Привід був якийсь мізерний. Кнут лише запитав Ларса, чи весело його скрипці на цьому весіллі.

Тієї миті повз них пройшла молода, дивлячись в інший бік, та, почувши ім'я Ларса, обернулася. У великих почервонілих очах прозирала тривога, однак вираз її обличчя був холодний, такий холодний, аж крижаний, і це ніяк не в'язалося з тими словами, які він щойно від неї почув. Турбйорн ще глибше замислився.

У глибині подвір'я на нього чекав кінь. Хлопець закріпив скіпкою упряж і роззирнувся навколо за молодим, хотів по-

прощатися. Того ніде не було видно, а Турбйорн ще й рад був уникнути зустрічі з ним після того, що почув. Хлопець сів на воза, готовий рушати, аж раптом зліва, від стодоли, почувся галас та сварка. Зі стодоли висипав цілий гурт людей, високий чоловік крокував попереду, вигукуючи:

– Де він? Заховався? Де він, я питаю!

– Там! Там! – відгукнувся хтось.

– Не пускайте його туди! – чулися голоси інших. – То добром не скінчиться!

– Це – Кнут? – запитав Турбйорн малого хлопчика, яки стояв біля його воза.

– Так, – відповів малий. – Він напився, а як нап'ється, завжди лізе битися.

Турбйорн уже сидів на завантаженому возі й цвьохнув багатом на коня.

– Е ні, стій, друзяко! – почувся позаду голос.

Хлопець натягнув віжки, а що кінь не спинився, то він пустив його йти собі.

– Ха, то ти в штани наклав, Турбйорне Гранлієне? Кнут був уже ближче. Турбйорн стримав коня, але не озирнувся.

– Злазь і випий з нами! – заволав хтось із гурту.

Турбйорн обернувся.

– Дякую, але мені час додому, – сказав він.

Гості наполягали, Турбйорн відмовлявся, а навколо воза тим часом зібралася чимала юрба. Кнут став перед конем, спершу погладив, потім узяв за вуздечку, щоб поверну-

ти його голову до себе. Парубчак він був високий, зі світлим неслухняним волоссям, кирпатим носом, широким ротом, товстими губами; молочно-блакитні очі мали зухвалий вигляд – зовсім не схожий на свою сестру, хіба що трохи закром уст та відкритим чолом, щоправда, вужчим, ніж її. Одне слово, усі її ніжні риси були у нього значно грубішими.

– Що хочеш за свою шкапину? – запитав Кнут.

– Я коня не продаю, – буркнув Турбйорн.

– Ти що, гадаєш, я не маю чим заплатити?

– Не знаю, що ти маєш, а що – ні...

– Сумніваєшся? Не раджу мені пискувати...

Парубок, який перед тим у хаті підпирав стіну й зачіпався до дівчат, сказав до свого сусіда:

– Щось цього разу Кнутові бракує рішучості...

Кнут почув.

– Кому? Мені бракує рішучості?! – рявкнув він.

Юрба обростала новими зіваками.

– З дороги! Пусти коня! – крикнув Турбйорн і ляснув батогом, готовий рушити.

– Це мені ти велиш забиратися з дороги? – єхидно поцікавився Кнут.

– Я казав до коня, мені треба їхати, – відповів Турбйорн, але коня не відвернув.

– Що, на мене поїдеш? – не відступався Кнут.

– То відійди набік!

Кінь задер голову, інакше вперся би Кнутові просто в гру-

ди. Кнут схопив його за вуздечку, і тварина, яка добре запам'ятала цей рух, пов'язаний з жорстоким побиттям, затремтіла. Турбйорна шпигнув жаль, що так скривдив свого коня, і водночас охопив гнів на Кнута. Спересердя він зірвався на ноги й цвяхнув батоном у того над головою.

– Битися хочеш?! – рикнув Кнут, підступаючи ближче. Турбйорн зіскочив з воза.

– Ти недобрий чоловік, – процідив він крізь зуби, побілівши мов полотно, і передав віжки парубкові-залицяльникові, що готовий був стати в пригоді.

Літній чоловік, що теж був серед гостей, коли Аслак оповідав свої байки, підійшов до Турбйорна, смикнув його за рукав.

– Семун Гранлієн надто поважаний чоловік, аби його син чубився з такими забіяками, як Кнут, – мовив він.

Гнів Турбйорна трохи улігся, але Кнут і далі верещав: – Це я – забіяка? Чим я гірший за нього? І мій батько не гірший за його батька! Ходи-но сюди! Недобре, що люди в селі досі не знають, хто з нас двох сильніший! – пірився він, знімаючи з шиї хустку.

– Скоро довідаються! – відповів Турбйорн.

Тут озвався чоловік, який перед тим валявся на ліжку:

– Вони, як два коти, – спершу мусять розпалити себе!

Турбйорн почув, але промовчав. Хтось з гурту розсміявся, інші нарікали, що на цьому весіллі забагато колотнечі, обурювалися, що напосідають на стороннього чоловіка, який

хоче собі спокійно податися додому.

Турбйорн озирнувся за конем, він таки не облишив наміру забратися звідти геть.

– За ким озираєшся? – насмішкувато поцікавився Кнут. – Сюньове звідси далеко...

– Що вона тебе обходить?

– Такі побожні й тихі мене не обходять... Може, то вона позбавила тебе відваги?

Це вже було занадто для Турбйорна. Гості помітили, як він оглядається у пошуках зручного місця. Дехто зі старших намагався розборонити забіяк, мовляв, Кнут уже достатньо лиха накоїв.

– Він нічого мені не заподіє... – заспокоїв гостей Турбйорн, і всі замовкли.

– Хай натовчуть собі пики, диви, й примиряться, – почувися поодинокі голоси. – Надто вже довго дивилися вони один на одного вовком...

– Еге ж, – озвався один з гурту, – і той, і той рвуться верховодити в селі. Побачимо, хто з них ліпший...

– Чи хто бачив такого собі Турбйорна Гранлієна? – глузливо кинув Кнут. – Начебто був тут десь недавно...

– Ось де я, дивись! – відповів Турбйорн, і тієї ж миті Кнут дістав такого удару в праве вухо, аж заточився на юрбу.

Навколо запанувала глуха тиша. Кнут підвівся і, не мовлячи ні слова, кинувся на супротивника. Зав'язалася бійка навкулачки, кожний намагався влучити у найвразливіше

місце, але цього разу зійшлися рівні суперники, які вміли тримати одне одного на безпечній віддалі. Турбйорн бив часто, люди казали, що його кулак важчий.

– Нарешті Кнут знайшов собі гідного супротивника, – мовив той, що тримав Турбйорнового коня. – Розступіться, дайте їм місце!

Жінки відійшли набік, а одна піднялася на сходи, аби ліпше бачити, що відбувається. То була молода. Турбйорн побачив її краєм ока й на мить втратив пильність, а тоді, помітивши раптом ножа в руці Кнута, згадав її слова про лихий братів норів і влучним ударом вибив нападникові зброю, аж тому заніміла рука.

– Ой, але ж і б'єш ти! – верескнув Кнут.

– Справді? – недобре усміхнувся Турбйорн і кинувся на нього.

Кнотові важко було відбиватися однією рукою. Турбйорн підняв його та й поніс, але ще довго ніяк не міг повалити додолу. Кілька разів гупнув ним до землі так, що інший на його місці давно б уже просив пощади, але Кнут був міцним горішком. Турбйорн наступав, хапав його за барки, підносив і кидав об землю, гості розступалися перед ними. Так вони обійшли все подвір'я, доки опинилися під сходами. Там хлопець знову підняв Кнута в повітря і гепнув ним до кам'яної плити, аж загуло, а йому самому від напруги підломилися коліна. Кнут завмер, важко застогнав і закотив очі.

Турбйорн підвівся, озирнувся навколо, погляд його впав

на молоду, яка непорушно стояла на сходах, не зводячи з них очей.

– Підклади йому щось під голову, – мовила вона, повернулася і пішла до хати.

Дві літні жінки проходили повз них подвір'ям. Одна сказала до іншої:

– О Господи, знову хтось лежить! Хто ж цього разу?

– Кнут Нургауг, – відповів котрийсь з гостей.

– О, то, може, відтепер поменшає побоїщ, – сказала інша. – Могли б до чого іншого прикласти свою силу!

– Твоя правда, Ранді, – підхопила перша. – Хай би дав їм Бог розуму забути про взаємні образи й взятися до поважніших справ.

Ті слова запали Турбйорнові в душу. Він мовчки стояв, дивлячись на людей, які метушилися навколо Кнута. Хтось звертався до нього, але він не відповідав, відвернувся, глибоко задумавшись. Сюньове, зринувши в думках, змусила хлопця відчути нестерпний сором. Він міркував, як пояснити їй усе. Не так легко покінчити з забіяцтвом, як йому гадалося. Раптом позаду почувся крик:

– Бережися, Турбйорне!

Та не встиг він обернутися, як хтось схопив його ззаду за плечі, і він упав долілиць. Його пронизав гострий біль, але де саме боліло, збагнути не міг. Турбйорн чув навколо себе голоси, які то наближалися, то віддалялися і ніби несли його, а може, й справді його несли, однак він не був того певний.

Так тривало нескінченно довго, хлопцеві поперемінно ставало холодно й гаряче, нараз він почувся легким, мов пушок, – дмухнеш, і полетить. О, збагнув Турбйорн, то дерева несли його, від верхівки до верхівки, щораз вище і вище схилом, далі ще вище – на полонину, а тоді на найвищий скелястий шпиль. Там стояла Сюньове. Вона схилилася над ним, плакала і питала, чому він нічого їй не казав... Крізь гіркі сльози дорікала йому, він бо ж бачив, як Кнут Нургауг водно переходив їй дорогу, то ж не мала іншого виходу, мусила обрати його... Сюньове ніжно гладила йому бік, і під її долонею ставало тепло, а сорочка в тому місці змокріла від сліз. Не знати й звідки взявся Аслак, сидів навпочіпки на велетенській шпичакуватій камінній брилі, підпалював крони дерев навколо себе; полум'я палало й гуготіло, розсипаючи обпалене віття. Аслак реготав, роззявивши рота, і примовляв, що то, мовляв, не він палій, а його мати! Семун, його батько, високо підкидав мішки з зерном, так високо, що вони зачіпалися за хмари. Зерно висипалося з міхів, стелячись туманом, і Турбйорнові було дивно, як це воно могло так заслонити паволокою усе небо. Коли Турбйорн глянув униз на батька, той видався йому зовсім крихтним, й що раз, то більше малів, уже й не видно, та водно кидав угору мішки – вище і вище, примовляючи при тому:

– Роби, як я!

Ген понад хмарами виднілася церква, на її вежі стояла ясноволоса господиня Сульбакена, махаючи червоною хустин-

кою. У руці вона тримала псалтир і казала до нього:

– Сюди тобі зась, доки не забудеш про бійки та лайку...

Придивившись пильніше, Турбйорн побачив, що то не церква, а Сульбакенська садиба виблискує сонцем у безлічі вікон, та так яскраво, що йому болять очі, аж довелося їх міцно зажмурити...

– Обережніше! Обережніше, Семуне! – почув Турбйорн, наче з важкої дрімоти прокинувшись від того, що його несуть. Повів очима навколо себе – він був удома, у Гранлієні.

У печі палав вогонь, біля нього, плачучи, стояла мати. Батько саме піднімав його, підсунувши під спину руки, щоб перенести до іншої світлиці, але нараз обережно опустив си-на.

– У ньому ще тепліє життя, – промовив він тремтячим голосом, обернувшись до дружини.

– Господи, допоможи, він розплющив очі! – скрикнула вона. – Турбйорне, Турбйорне, любий мій хлопчику! Що вони з тобою зробили?

Мати схилилася над ним, гладила його по щоці, гарячі сльози скрапували йому на обличчя. Семун витер рукавом очі, м'яко відсторонив дружину.

– Ліпше відразу перенести його, – сказав він, підклав одну руку під плечі, а іншу під спину. – Притримай голову, мамо. Він надто слабкий, щоб самому її тримати...

Матір рушила попереду, притримуючи синову голову. Се-

мун намагався ступати у крок разом з нею. Турбйорна поклали на ліжку в маленькій бічній світличці. Зручно примостивши сина на подушці й накривши його ковдрою, Семун запитав, чи вже поїхав челядник з двору.

– Ні, ще на подвір'ї! Онде! – мати показала рукою за вікно.

– Якщо впораєшся за годину, дістанеш подвійну річну платню! – гукнув Семун, вихилившись надвір. – Жени коня щодуху!

Батько знову повернувся до ліжка з недужим. Турбйорн дивився на нього великими ясними очима. Батько теж не зводив з сина погляду, його очі заслало паволокою сліз.

– Я знав, що цим скінчиться, – зронив він ледь чутно й вийшов зі світлиці.

Мати сиділа на ослінчику в ногах ліжка й мовчала, лише стиха плакала. Турбйорн хотів щось сказати, але йому забракло сили, проте не відводив погляду від матері. Вона ще ніколи не бачила, щоб синові очі так блищали, не помічала раніше, які вони в нього гарні, і сприйняла це за лихий знак.

– Господи милосердний, змилуйся над нами! – урешті вихопилося зітхання з її уст. – Я знаю, батько не переживе твоєї смерті...

Турбйорн лежав непорушно, тільки очима впивався у її обличчя.

Його погляд пронизував мати, і вона зашепотіла за нього «Отче наш». Жінка ревно молилася, боячись, що синові вже недовго залишилось жити на цім світі, й думала про те, як

усі його любили, а тепер, мов на біду, нікого з решти дітей нема вдома. Вона послала челядника з сумною звісткою на полонину, звеліла Інґрід та її молодшому братові повертатися на хутір, а сама знову сіла біля ліжка. Турбйорн і далі не зводив з матері очей, його погляд ніжно промовляв до неї, відвертав від смутних думок. Інґеборґ відчула, як її душу огортає побожна благодать, вона потягнулася по Біблію.

– Я трохи почитаю, може, й тобі легше стане, – мовила вона.

Окулярів під руками не знайшлося, тож матір розгорнула Біблію на тих розділах, які ще змалку знала майже напам'ять, а саме на Євангелії від Йоанна. Вона не була певна, чи Турбйорн чує її, бо він лежав непорушний, лише ніжно дивився на неї. Та вона все одно читала – якщо не для нього, то для себе...

Невдовзі з'явилася Інґрід, щоб змінити мати. Турбйорн на ту мить уже заснув. Дівчина плакала без упину; ще як залилася слізьми на полонині, то й досі плакала. Їй з думок не йшла Сюньове, яка нічого не знала про те, що трапилось. Приїхав лікар, оглянув Турбйорна – хлопця ударили ножом у бік, а ще добряче побили. Лікар нічого не сказав, і ніхто не наважився його розпитувати. Семун увійшов з ним до світлиці недужого, стояв поряд, ні на мить не зводячи погляду з лікарєвого обличчя, потім вийшов услід за ним з хати, допоміг йому сісти в бричку, поштиво скинув шапку, коли доктор сказав, що навідається наступного дня, а тоді обернувся

до дружини, яка теж вийшла на поріг, і сказав:

– Коли цей чоловік мовчить, чекай біди...

Уста Семунові затремтіли, він рвучко відвернувся і побрів навмання у поле.

Ніхто не знав, куди він подався. Семун не прийшов додому ані ввечері, ні вночі, аж уранці повернувся, чорний мов хмара, ніхто й підступитися до нього не смів. Він сам запитав:

– То що?

– Уночі спав, – відповіла Інґрід, – але він такий слабкий, що навіть руки не здужає піднести.

Батько хотів увійти до сина, та перед самими дверима роздумав.

Лікар навідувався щодня, багато днів поспіль. Турбйорн уже міг розмовляти, але рухатися йому заборонили. Мама, Інґрід і молодший брат на зміну сиділи коло нього, а найчастіше – Інґрід. Він жодного разу ні про що їх не запитував, а вони не розпитували його. Батько до нього навіть не заходив. Було видно, що недужий це помітив. Щоразу, як відчинялися двері, Турбйорн насторожувався, мабуть, чекав його. Зрештою, Інґрід запитала, чи не хотів би він побачити ще когось.

– Та... йому, мабуть, байдуже до мене, – відповів хлопець.

Ті слова переказали Семунові, він лише промовчав, а коли наступного разу прийшов лікар, удома його не було. Повертаючись після відвідин хворого, лікар зустрів Семуна доволі

далеко від хутора. Чоловік сидів при курній дорозі, чекаючи на нього. Привітавшись, Семун поцікавився здоров'ям сина.

– Його дуже скалічили, – стримано відповів лікар.

– Він стане знову на ноги? – запитав Семун, поправляючи кінську упряж.

– Дякую, з упряжжю усе гаразд, – буркнув лікар.

– Попруга попустила, – знічено пояснив Семун. На якусь мить запала мовчанка, лікар пильно приглядався до Семуна, але той не помічав його погляду, запопадливо пораючись біля збруї.

– Ви питали мене, чи він стане на ноги? Стане! – озвався лікар.

Семун кинув на нього погляд.

– Житиме?

– Ось уже кілька днів його життю нічого не загрожує, – запевнив доктор.

Зі щоби Семуна скотилася сльоза. Він намагався непомітно витерти її, але сльози набігали знову й знову.

– Мені соромно за ці сльози, але я дуже люблю свого сина, – схлипнув він. – Вірите, докторе, кращого хлопця немає в усій парохії.

– То чому ж раніше не розпитували про його здоров'я? – лікар був зворушений.

– Боявся почути, що йому не оклигати, – зізнався Семун. Плач душив його, він не міг погамувати сліз. – А ще дружина з донькою... Вони весь час сподівалися, що я запитаю, як

йому... а я не міг...

Лікар його не квапив, дав оговтатися. Зрештою, Семун опанував себе і глянув лікареві в вічі.

– Здоров'я повернеться до нього? – запитав він зненацька.

– Певною мірою, – відповів лікар. – Важко казати напевно.

Після тих слів Семун заспокоївся і замислився.

– Певною мірою... – пробурмотів він.

Господар Гранлієна мовчки стояв, потупивши голову. Лікар не хотів порушувати його задуму. Щось було в тому чоловікові, що стримувало його порив співчуття. Раптом Семун підвів голову.

– Дякую за добрі слова, – сказав він, потиснув лікареві руку й подався назад до хутора.

Інгрід тим часом сиділа біля недужого.

– Якщо чуєшся на силі, то я розповім тобі трохи про батька, – мовила вона.

– Розповідай.

– Того першого вечора, коли тут був лікар, батько забрався з хати, ніхто не знав, де він. А він подався до Нургаугів на весілля. Коли з'явився там, гості стерпли. Батько сів до столу, випив за здоров'я молодих, наче й захмелів трохи, як потім оповідав молодий, і лише після застілля почав розпитувати про бійку. Йому все до дрібниць розказали. Надійшов Кнут. Батько хотів, щоб саме він пояснив, що між вами зайшло; повів Кнута до того місця, де ви билися; решта гостей потягнулися за ними. Кнут розповів, як ти на нього

накинувся, ударив по руці, аж та зааніміла, ото й усе. А що він більше ні до чого признаватися не хотів, батько підвівся і грізно запитав:

– А може, насправді все було отак?

Схопив його за груди, підняв угору й гепнув ним до кам'яної плити, де ще не висохла твоя кров. Батько притиснув його лівою рукою, а правою витягнув ножа. Кнут зблід мов полотно, але навіть не боронився. Гості похололи. Казали, що батько заплакав, проте нічого не заподіяв Кнутові, знову поставив його на ноги, а за мить удруге кинув долі.

– Важко мені відпускати тебе живого й неушкодженого, – мовив він, притискаючи Кнута до землі й не зводячи з нього погляду.

Неподалік проходили подвір'ям дві літні жінки, одна з них сказала:

– Не забувай про своїх дітей, Семуне Гранлієне!

Після тих слів, кажуть, батько відпустив Кнута, і вже за мить його не було на хуторі. Кнут тихцем забрався з весілля і більше там не показувався.

Тільки Інґрід встигла довести до кінця свою розповідь, як двері до світлички прочинилися і на порозі показався батько. Дівчина відразу вийшла. Про що розмовляли батько з сином, так ніхто й не довідався. Матері, яка підслуховувала під дверима, здалося, начеб ішлося про те, чи одужає Турбйорн і наскільки повернуться до нього його колишні сили. Але цілковитою певності вона не мала, заходити ж до сина, доки там

був її чоловік, не хотіла. Коли Семун вийшов зі світлиці, обличчя його злагідніло, а очі були почервонілі.

– Син нам залишиться, – мовив він до дружини, проходячи повз неї. – Але сам лише Господь знає, чи повернеться до нього здоров'я...

Коли Інгрід знову прослизнула до брата, він вклав їй у долоню маленьку цидулку й спокійно, тихо сказав:

– Передаси Сюньове, як побачиш її наступного разу...

Прочитавши листа, Інгрід відвернулася і заплакала, бо там було таке:

Вельмишановна панно

Сюньове Гуттормсдоттер Сульбакен!

Коли ти прочитаєш ці рядки, між нами все вже буде скінчено. Бо я не той, хто тобі судився.

Хай Господь береже нас обох!

Турбйорн Семунсен Гранлієн.

Розділ шостий

Уже наступного дня після весілля Сюньове довідалася, що Турбйорн був у Нургаугів. Звістку на полонину приніс його молодший брат, але Інґрід перехопила його ще перед тим, як мав вийти з дому, і навчила, що має казати. Тому Сюньове довідалася тільки про те, що Турбйорнові перевернувся віз, тож він мусив удатися по допомогу до Нургаугів. Там він зчепився з Кнутом, той його легко поранив ножом, тож тепер відлежується в ліжку. Ото й усе.

Ця не зовсім правдива звістка радше розсердила Сюньове, аніж засмутила. Що більше вона думала, то гіркіше ставало їй на душі. Марними були його обіцянки: вічно він влізе кудись та так, що її батьки знову на нього нарікатимуть. Але дівчині й на думку не спадало, що це могло би їх розлучити.

Чутки в гори майже не доходили, тож Сюньове ще довго не знала, як усе було насправді. Невідомість гнітила її, Інґрід не з'являлася на полонині – мабуть, таки щось сталося. Не чути було звичних співів Сюньове вечорами, коли череда поверталася до загороди, уночі вона погано спала, їй бракувало Інґрід. Від недоспаних ночей та хвилювань Сюньове швидко втомлювалася за роботою, та й на душі легше не ставало. Вона поралася по господарству, шурувала кадки і дзбанки, ставила молоко на квасне й готувала сир, але руки не слухалися її, праця більше не приносила радості. Навіть

молодший брат Турбйорна та ще один хлопець, найнятий для помочі, запідозрили, що між нею та Турбйорном не все так просто, а підозри дали поживу для усіляких домислів.

На восьмий день, відколи Інгрід покликали з полонини додому, десь по обіді, Сюньове стало так важко на душі, як ще ніколи досі. Стільки часу минуло, а вона не мала жодної вістки з долини. Сюньове покинула свою роботу, сіла собі на горбику, з якого видно далеко навкруги. Той краєвид ніби зближував її з людьми, які мешкали в долах, бо самотина гнітила дівчину. Доки вона сиділа, звідкілясь підкралася дрімота. Сюньове опустила голову на руки, і її миттю зморив сон. Надворі припікало сонце, і від спеки сон був тривожний.

...Ніби вона на Сульбакені, у своїй світличці на піддашші, де зазвичай спить. З садка долинають духмяні пахощі, але не ті, до яких вона звикла, а наче вересу. «Де ж тут узявся верес?» – подумала вона й вихилилася через відчинене вікно надвір. У садку стояв Турбйорн, садив віхтики вересу.

– Агов, хлопче, навіщо ти це робиш? – запитала вона його.

– О, ці заморські квіти не приймуться, – відповів Турбйорн, далі пораючись у садку.

Сюньове стало шкода квітів, вона попросила, щоб хлопець приніс їх їй нагору, до світлиці.

– Залюбки, – Турбйорн позбирав висмикані квіти й приніс їй, але тепер вона сиділа чомусь не в світлиці на піддашші, бо він одразу підійшов до неї.

Тієї ж миті звідкілясь взялася її матір.

– На Бога! Ти впускаєш до себе отого лайдака з Гранлієна! – вигукнула вона, рішуче стаючи Турбйорнові на шляху.

Турбйорн поривався до Сюньове, відпихав її мати, а та впиралася – ледь до бійки не доходило.

– Мамо, мамо, він лише квіти хотів мені принести, – розплакалася Сюньове.

– Мені байдуже, що він хотів, – не відступала матір і лупила Турбйорна куди попало.

Сюньове огорнув нестямний страх: вона любила обох, не знала, за кого заступатися, і нікому з них не бажала поразки.

– Вважайте на мої квіти! – гукнула вона.

Проте матір з Турбйорном не слухали її, билися іще затятіше. Квіти розсипалися долівкою, матір топталася по них, і Турбйорн – теж. Сюньове плакала. Турбйорн, від тієї миті як розсипав квіти, раптом почав ставати потворним, аж відразливим; його тіло, навіть обличчя, швидко обростало хутром, очі стали злими, він впинався довгими кігтями у мати Сюньове.

– Бережися, мамо! Хіба не бачиш, це не Турбйорн? Обережно! – скрикнула Сюньове, пориваючись бігти матері на допомогу, але ноги наче приросли до землі.

Зненацька хтось її покликав, потім ще раз. Турбйорн і матір відразу кудись зникли, ніби й не було їх. Знову почувся оклик.

– Я тут! – відгукнулася Сюньове і прокинулася...

– Сюньове! – знову загукав хтось.

– Я тут! – відповіла дівчина й глянула угору на схил.

– Де ти? – запитував голос.

«То, певно, мама кличе», – подумала Сюньове, підвелася і рушила до колиби.

Матір стояла з важким кошиком в одній руці, іншою за-слоняючись від сонця, і дивилася на доньку.

– Чому ти спиш на голій землі? – дорікнула мама.

– Я так зморилася, що лягла на хвилю. Незчулася, як заснула, – виправдовувалась Сюньове.

– Необачно так робити, дитино... Ось я принесла тобі смачненького. Спекла вчора батькові на дорогу. Він далеко зібрався...

Сюньове відчувала, що мати не тому прийшла на полонину, аби її почастувати смаколиками. Недаремно ж вона їй наснилася.

Карен – так звали мати Сюньове – була, як уже мовилося, невеличкою на зріст і худорлявою, мала біляве волосся і блакитні жваві очі. Розмовляючи, вона ледь усміхалася, але тільки в бесіді з чужими людьми. З віком риси її обличчя трохи загострилися; вертка, мов вивірка, вона всюди встигала, робота кипіла в її руках.

Сюньове подякувала матері за гостинці, зняла з кошика покришку й зазирнула досередини.

– Потім зазиратимеш... Я ось бачу, що горнці твої ще не миті, а про це, люба дитино, треба подбати звечора, доки

спати ляжеш, – перевела на інше матір.

– Та то лише сьогодні так склалося...

– Ходімо, допоможу тобі, якщо вже я тут, – мовила Карен, закасавши спідницю. – Ти маєш при звичаїтись до охайності, байдуже, пильную я тебе чи ні.

Карен рушила до молочарні, Сюньове поволі поплелася за нею. Там вони помили посуд, мама прискіпливо перевірила начиння молочарні – скрізь було наведено лад, і це її втішило; вона сипала порадами, повимітала всі закутки, так і час минув, година або й дві. Пораючись, Карен розповідала доньці, як їм ведеться удома, скільки додалося клопотів, збираючи батька в дорогу, потім запитала, чи не забуває Сюньове читати Слово Боже перед сном.

– Про це негоже забувати, – напучувала вона доньку, – бо наступного дня робота не буде споритися...

Закінчивши прибирання, жінки сіли собі під молочарнею чекати худобу з паші. Матір поцікавилася, чи не збирається Інґрід невдовзі знову на полонину. Сюньове знала про це не більше за матір.

– Отаке-то буває з людьми, – мовила Карен, і Сюньове зрозуміла, що мати не Інґрід має на увазі. Вона б і хотіла перевести розмову на інше, однак не наважилася. – Того, хто не живе з Богом у серці, біда перестриває там, де ніхто й не сподівається...

Сюньове мовчала.

– Я завжди казала, з того хлопця пуття не буде, – вела далі

матір. – Де ж то бачено, так поводитися? Фе!

Матір і донька сиділи навпочіпки, споглядаючи долину, але уникали дивитися одна на одну.

– Що про нього чути, не знаєш? – запитала матір, коротко глянувши на Сюньове.

– Ні, не знаю.

– Дуже там зле...

Сюньове відчула, як щось стиснулося їй у грудях.

– Що з ним?!

– Дістав ножа в бік, а ще його дуже побито...

Кров шугонула Сюньове в обличчя, і вона миттю відвернулася, щоб того не помітила мати.

– Він виживе? – запитала дівчина з напускним спокоєм, однак мати помітила, як важко здійсмаються від хвилювання доньчині груди.

– Виживе, хлопець міцний...

Сюньове запідозрила, що мати чогось не договорює, усе насправді набагато гірше.

– Він лежить? – допитувалася вона.

– Звісно, лежить... Бідолашні батьки, такі гарні люди... І виховували хлопця добре, Богові нема за що їм дорікнути.

Від страху за Турбйорна Сюньове мліло серце, вона ледве могла опанувати себе. Розпитувати не сміла, а матір, вочевидь, зовсім не мала наміру розповідати про те, що знає.

– Добре, що ніяка дівчина не пов'язала себе з ним зобов'язаннями, – вела мати далі. – Господь усе бачить. Нема так

зле, щоб на добре не вийшло...

Сюньове запаморочилося в голові, вона ледь не впала з каменя, на якому сиділа.

– Я завжди казала батькові: «Хай Бог нас боронить, маємо єдину доньку, то мусимо про неї подбати!» Твій тато – порядна людина, хоча трохи зам'який. Але добре вже те, що шукає поради там, де можна її знайти, – у слові Божому.

Сюньове з ніжністю згадала, яким добрим та лагідним завжди був тато до неї, і сльози бризнули їй з очей, вже не могла більше стримуватися – заридала вголос.

– Чому плачеш, доню? – стривожилася матір, намагаючись зазирнути їй в обличчя.

– Згадався тато, і щось мені так... – Сюньове аж заходилася плачем.

– Що з тобою, люба моя дитино?

– Й сама не знаю... щось таке найшло на мене... Може, татові щось приключилося в дорозі... – схлипувала дівчина.

– Та що це ти собі навігадувала? – обурилася мати. – Не такий вже й далекий шлях до міста... Що могло б з ним статися на рівній дорозі?

– А з тим... іншим... згадай, хіба не на рівній дорозі трапилося? – мовила крізь плач Сюньове.

– А-а, з тим... Але ж твій батько не гасає, мов шаленець. З Божим заступництвом *він* повернеться живий та здоровий!

Гіркі ридання доньки змусили Карен замислитися.

– У житті всяке буває, – раптом озвалася вона. – Не раз

так тяжко, хоч гинь... Але завжди є потіха, що могло бути й гірше.

– Слабка потіха, – схлипнула Сюньове ще розпачливіше.

Матір не знайшла в собі відваги вповісти доньці все, що думає, тому тільки сказала:

– Отець Наш Всевишній часто керує справами людськими у видимий спосіб, то й цього разу так буде...

Вона підвелася, бо з-за пагорба долинуло мукання череди, дзеленькали дзвоники, перегукувалися хлопчики-пастушки, ситі вайлуваті корови поволі сходили на полонину. Матір покликала з собою доньку вийти назустріч череді. Сюньове неохоче встала, спроквола рушила за матір'ю.

Карен Сульбакен не терпілося привітатись зі своєю маржиною. Корови підходили одна за одною, упізнавали господиню, радісно мукали. Карен жодну не оминула увагою: гладила їх, лагідно промовляла до кожної і тишилася, як добре усі доглянуті.

– О так, – мовила вона, – Бог дбає про тих, хто Його не забуває...

Вона допомогла Сюньове загнати череду до загороди, бо донька того дня зовсім спала з сил. Не дорікала їй, допомгла подоїти корів, хоча то й затримало її на полонині довше, ніж собі планувала. Процідивши молоко, матір зібралася рушати уділ. Сюньове попросилася провести її трохи.

– Та ні, доню, ти сьогодні натомилася, ліпше ляж відпочинь, – заперечила мати, взяла порожнього кошика, обняла

дівчину і, пильно дивлячись їй у вічі, мовила: – Я скоро знову прийду подивитися, як ти собі тут даєш раду. Тримайся родини і не думай про інших...

Не встигла матір зникнути з очей, Сюньове заходилася метикувати, як би то їй скоріше добути вісті з Гранлієна. Покликала братика Турбйорна, щоб послати його на хутір, але коли той прийшов, не посміла довіритися йому, тільки й сказала: «Ні, нічого, пусте...» Надумала піти туди сама, бо мусила знати, що відбувається. Шкода, що Інґрід не передала їй жодної вісточки.

Ніч була світлою, та й дорога до хутора недалеко, дійде... Доки вона отак сиділа, роздумуючи, їй пригадалося усе, що казала мати, і сльози знову підступили до очей. Але часу плакати не було, тож вона запнулася хустиною і пішла бічною стежкою, щоб її не помітили хлопчачи.

Що далі Сюньове відходила від колиби, то більше квапилася, а тоді й кинулася бігти, аж камінці порснули з-під ніг і покотилися униз схилом, нагнавши на неї переполоху. Хоч дівчина знала, що то, котячись, торохтить каміння, все ж їй здавалося, ніби хтось зачаївся поблизу. Вона зупинилася і прислухалась. Та ні, нічого. Сюньове кинулася бігти іще швидше. Перестрибуючи з каменя на камінь, вона зрушила якусь брилу, що одним кінцем стирчала на стежину. Брила гойднулася і з несамовитим гуркотом покотилася їй з-під ніг у хаші. Сюньове похолела зі страху, але ще більше вона перелякалася, коли виразно побачила нижче на стежині тінь,

що підвелася з землі. Спершу дівчина подумала, що то якась дика звірина, і завмерла, затамувавши подих. Тінь також не ворушилася.

– Агов! – почулося звідти.

То була її матір! Сюньове шаснула в хащі й заховалася. Добру хвилю вона вичікувала, чи впізнала її мама, чи піде на її голос, але та, видно, не впізнала. Сюньове ще трохи постояла, даючи матері час відійти ген далі, а тоді поволі, майже скрадаючись, рушила й сама. Невдовзі між деревами з'явилися хати.

Їй знову стало тоскно на душі; що ближче вона підходила до хутора, то більшим тягарем лягав туск на серце. Навколо панувала тиша, реманент прихилений до стіни, дрова порубані й охайно складені, сокира – у пеньку. Сюньове прослизнула до дверей хати, зупинилася і знову прислухалась – ніде ані шелесне. Вона вагалася, чи варто їй підніматися на піддашся до Інґрід; згадала, як колись, кілька років тому, мабуть, такої ж ночі під вікна Сульбакена прокрався Турбйорн, щоб посадити її квіти. Сюньове швиденько скинула черевички й подалася сходами нагору.

Інґрід дуже злякалася, коли, прокинувшись, побачила, хто її розбудив.

– Як він чувається? – прошепотіла Сюньове.

Прийшовши до тями зі сну, Інґрід згадала, що й до чого, спробувала ухилитися від відповіді, потягнулася за вбранням, але Сюньове, не даючи їй підвестися, рішуче сіла на

край ліжка й повторила своє запитання.

– Уже ліпше, – пошепки відповіла Інґрід. – Я скоро прийду до тебе на полонину...

– Люба Інґрід, нічого від мене не приховуй, – заблагала Сюньове. – Гіршого, ніж я собі понамислювала, годі й уявити.

Інґрід ще намагалася якимось викрутитися, але страх Сюньове був таким безмірним, що марно було йому опиратися. Пошепки запитання і відповіді – теж пошепки. Глибока тиша навколо надавала тій розмові напошепки ще більшої ваги. То була урочиста висока мить, коли не страшно дивитися у вічі навіть найстрашнішій правді. Дівчата дійшли згоди, що не такою вже великою була вина Турбйорна цього разу, можна з чистою душею поспівчувати йому. Обидві тихо плакали, Сюньове насилу стримувала голосне ридання. Вона сиділа, скоцюрбившись, на краю ліжка, і сльози лились їй без упину. Інґрід намагалася розрадити товаришку спогадами про те, скільки радості вони зазнали утрюх, але, як то часто буває, веселі спомини лише додавали розпуки.

– Питав про мене? – прошепотіла Сюньове.

– Він майже не розмовляє, – відповіла Інґрід. Вона раптом згадала про цидулку і аж стерпла.

– Він не може говорити?

– Важко сказати... більше думає.

– А читає?

– Матір йому читає. Відколи братові стало трохи краще,

вона робить це щодня.

– І що він каже на те?

– Та кажу ж – нічого! Просто лежить з розплющеними очима.

– У мальованій світлиці?

– Так.

– Головою до вікна?

– Так.

Якусь хвилю обидві мовчали, першою озвалася Інгрід:

– Святоіванський вітрячок, який ти йому колись подарувала, досі висить на вікні й обертається від вітру.

– Так, тепер мені вже байдуже, – несподівано сказала Сюньове з притиском. – Хай там що буде далі, жодна сила на світі не змусить мене відмовитися від нього.

Інгрід стислося серце.

– Лікар не має певності, чи повернеться до нього здоров'я...

Ледве стримуючи плач, Сюньове підвела голову, мовчки глянула на товаришку й знову схилилася, поринувши в задуму. Останні сльозинки поволі скотилися по щоках – більше вона не плакала, сиділа непорушно, згорнувши руки і, здавалось, тієї миті вирішувала свою долю. Раптом Сюньове підхопилася з усмішкою на устах, схилилася над Інгрід, міцно її поцілувала.

– Якщо йому не судилося одужати, я доглядатиму його. Час поговорити мені з батьками!

Її слова глибоко зворушили Інґрід, не встигла вона й рота розтулити, як відчула міцний потиск руки.

– Бувай, Інґрід! Треба вертатися на полонину, – попрощалася Сюньове й майже бігцем кинулася до дверей.

– Ось тут цидулка... – прошепотіла Інґрід їй услід.

– Цидулка? – перепитала Сюньове.

Інґрід встала з ліжка, знайшла клаптик паперу з посланням і віддала подрузі. Запихаючи папірець їй в пазуху, іншою рукою вона обійняла Сюньове за ший і поцілувала; Сюньове відчула її гарячі сльози на своїй щоці. Інґрід лагідно випхала її за двері й замкнулася зсередини, бо бачити, що буде далі, коли Сюньове прочитає цидулку, було понад її сили.

Сюньове в самих лише панчохах обережно ступала сходами. Зайнята своїми думками, вона й не помітила, як щось зачепила під ногами. Налякана гуркотом, дівчина вискочила з хати, схопила на порозі черевички й кинулася бігти повз господарські будівлі, через поле до воріт. Там озулася і рушила в гори, щораз пришвидшуючи крок і мугикаючи щось у такт ході. Кров стугоніла їй у скронях від втоми, тож вона сіла перепочити. А тоді згадала про цидулку...

Наступного ранку хлопці-пастушки прокинулися від гавкату сторожового пса, у загороді мукали недоєні корови – час уже випускати їх на пашу, а Сюньове не було.

Доки хлопці, збагнувши, що дівчина не ночувала на полонині, тупцювали, розгублені й безпорадні, з'явилася Сюньо-

ве. Вона була бліда і мовчазна. Не кажучи ні слова, подалася готувати снідання для пастушків, спакувала їм перекуску на весь день, потім допомогла подоїти корів.

Туман ще стелився пагорбами, виблискував рососою рудо-червоний килим вересу, повітря дихало прохолодою, а гавкіт собаки розлягався луною далеко навколо. Череду випустили на пашу; корови з муканням одна по одній виходили із загороди, пастуший пес не давав їм розбрестися, збирав до купи в череду, доки всі не вийшли з загороди, а тоді погнав череду в гори. Понад пляями дзеленькали дзвоники, гавкав пес, аж вуха закладало, хлопчаки змагалися, хто голосніше галайкне.

Сюньове обернулася спиною до того життєрадісного гомону, зійшла трохи нижче, до місця, де вони удвох з Інґрід полюбляли сидіти. Вона не плакала, дивилася замислено удалечінь, а гомін тим часом віддалявся і що далі, то більше зливався з гомоном природи. Спершу Сюньове мугикала щось собі стиха, потім голосніше, а тоді дзвінкий високий голос поніс у гори спів. Слова самі склалися у пісню на мотив тієї, яку почула ще в дитинстві:

Пригадую усе, що було в нас,
З тих пір, як дітьми бавились у лісі,
Гадала я, що буде так весь час,
Аж поки срібло забринить в волоссі.

Гадала я – дитяча наша гра

Ще довго-довго потриває
І поведе туди, де Сонячна гора
І церква, що колись нас повінчає.

Чекала я довго тебе вечорами,
Як за гаєм ховалося сонце,
Але гори суворі обертались тіннями,
А коханий не йшов і не стукав в віконце.

Чекаю я, надія не згасає,
Що милий у пільмі дорогу знайде.
Світла запалюючи, ніч спадає,
Знов сонце зійде, знову зайде.

Виглядати тебе вже прогледіла очі,
Вже втомилося серце чекати
Повсякчас: в ясні дні й темні ночі —
Ох, як тяжко коханого ждати!

З тобою в парі втіхи я жадаю,
Од віттаря пліч-о-пліч йти життям;
З дня в день, із ночі в ніч чекаю
Тебе, коханий, – твого вороття.

Я повсякчас на Бога уповаю
І знаю, Він не лишить нас:
Хоча шляхи і врізнобіч блукають,
Я вірю: зустрічі настане час!

І попри все я певність маю:
Той, в чию славу храм стоїть на горі,
Нас із тобою навік поєднає,
Бути в радості разом і разом у горі.

Розділ сьомий

Минув час. Якось Гуторм Сульбакен та Карен сиділи у великій світлиці на Сонячному Узвишші й читали вголос одне одному з нових книжок, куплених у місті. Була неділя, тож зранку вони ходили до церкви. На зворотній дорозі обійшли свій лан, щоб подивитися, як ростуть посіви, й розважити, які ниви наступного року засівати, а яких не чіпати, щоб земля відпочила. Подружжя поволі мандрувало від одного поля до іншого, тішачись, як розрослося за роки їхнє господарство.

– Лише Бог знає, чи доглянутою буде ця земелька, коли нас не стане, – мовила Карен.

Гуторм промовчав, натомість покликав її додому почитати в тиші та спокої, мовляв, лише книжки здатні відволікти людину від сумних думок.

Вони прочитали на пробу кілька сторінок, і Карен зауважила, що колись писали ліпше.

– Усе це лише повторення того, що вже написано, – сказала вона.

– Є у твоїх словах зерно правди... – погодився Гуторм. – Сьогодні в церкві Семун сказав мені, що діти також є повторенням батьків.

– Еге ж, щось ви довго сьогодні із Семуном балакали...

– Семун – порядний чоловік.

– Однак боюсь, занадто мало він шанує нашого Господа Спасителя...

Гуторм змовчав.

– Куди це поділася Сюньове? – запитала мати.

– У своїй кімнатці на піддашші, – відповів батько. – Ти з нею розмовляв... як у неї на душі?

– Сумна...

– Не варто залишати її наодинці з собою. Ти б з нею побув...

– Вона не сама.

Карен якусь мить помовчала.

– Хто до неї навідався?

– Інґрід Гранлієн.

– А я гадала, вона ще на полонині.

– Сьогодні вдома. Прийшла відпустити мати до церкви.

– Давно її там не було видно...

– Нелегко їй тепер...

– Усім нелегко, але хто шанує Бога, знайде час, щоб до нього прийти.

Гуторм нічого на те не відповів.

– На відправу прийшли всі з Гранлієна, окрім Інґрід.

– Хотіли, мабуть, усім гуртом супроводжувати Турбйорна до церкви. Це ж хлопець уперше з'явився на людях після того побиття.

– Вигляд він мав недужий.

– А чого іще можна було сподіватися? Я й так дивуюся,

що став на ноги.

– Тяжко він поплатився за свою нерозсудливість. Гуторм помовчав трохи, дивлячись поперед себе, а тоді зауважив:

– Хлопець іще надто молодий...

– Це не виправдання. На нього ніколи не можна буде покластися у житті.

Гуторм сидів, опершись ліктями на стіл, вертів у руках книжку, потім розгорнув її і, вдаючи, начеб читає, стиха зронив:

– Є певність, що він цілком одужає.

Карен теж взяла до рук книжку.

– Це добре, – мовила вона. – Хай би Господь допоміг йому спам'ятатися, бо він справді добрий хлопець.

Обоє якийсь час мовчки читали, а за якусь мить, перегортаючи сторінку, знову озвався Гуторм:

– За всю відправу він на неї навіть не глянув...

– Я теж це помітила. Не зрушив з місця, доки Сюньове не вийшла з церкви.

– Гадаєш, він її забуде? – ще за хвилину мовчанки запитав чоловік.

– Так було б найліпше...

Гуторм читав, Карен гортала сторінки.

– Не подобається мені, що Інґрід так надовго засіла там, – урвала мовчання Карен.

– Сюньове не має товариства, окрім неї.

– Має нас...

Гуторм глянув на дружину:

– Не варто бути надто суворими до неї.

Карен відповіла не зразу:

– Я ніколи не забороняла доньці товаришувати з Інгрід.

Чоловік згорнув книжку, підвівся з-за столу й визирнув у вікно:

– О, Інгрід щойно пішла.

Почувши це, Карен миттю підхопилася з місця і вийшла зі світлиці. Гуторм ще довго стояв біля вікна, а потім заходився міряти кроками кімнату. Невдовзі повернулася дружина.

– Усе, як я й думала, – сказала вона. – Сюньове плакала, та, коли я увійшла, вдала, ніби шукає щось у комоді. Ні, таки недобре, що Інгрід сюди ходить, – додала вона, похитавши головою, і заходилася коло вечері.

Пораючись, Карен часто виходила надвір. Якоїсь миті, коли їй не було, увійшла Сюньове, похнюплена, з почервонілими від плачу очима; пройшла повз батька, зазирнувши йому в обличчя, сіла до столу, взяла книжку, але читала недовго. Потім підійшла до матері й запропонувала свою допомогу в готуванні вечері.

– Що ж, допоможи, – згодилася Карен. – Праця – добрий лік від усього на світі...

Сюньове збирала вечерю на стіл, що стояв під вікном. Батько, який досі ходив туди й сюди світлицею, підійшов до неї, визирнув надвір.

– Ячмінь поліг після дощів, але, сподіваюсь, ще підніметь-

ся, – озвався він.

Сюньове стала поряд і теж визирнула у вікно. Батько повернувся до доньки, але наважився тільки легенько погладити її волосся, бо Карен саме була у світлиці, а тоді знову заходив туди й сюди кімнатою.

Вечеряли у повній тиші. Того дня мати проказала молитву аж двічі – до і після вечері, а потім ще й запропонувала почитати Біблію і поспівати псалми.

– Слово Боже приносить мир і спокій у дім, – мовила Карен, пильно дивлячись у вічі Сюньове, аж та розгублено потупилася. – А тепер розповім вам одну бувальщину, – повила вона далі. – Кожне слово в ній правда й може послужити доброю наукою...

...Коли я була малою, на хуторі Гауг жила одна дівчина. Була вона онукою ленсмана, старого й мудрого чоловіка. Узяв він її до себе ще дитиною, щоб тішила його на схилі віку, навчав її, звісно, слова Божого й добрих звичаїв. Дівчина була кмітливою і дуже охочою до науки, тож невдовзі залишила нас, учениць, далеко позаду. Пригадую, так ніби це було вчора. У свої п'ятнадцять літ вона вміла писати, рахувати, опанувала всі шкільні підручники і знала напам'ять двадцять п'ять глав Біблії. Воліла радше посидіти над книжкою, аніж піти на танці, тому її рідко бачили на забавах. Полюбляла читати у дідовій кімнатці на піддашші, заставленій полицями з книжками. Бувало, як ми приходили до неї, вона була мов не від світу цього, витала думками невідомо й де.

А ми казали заздрісно: «Нам би хоч половину того розуму, що в Карен Гауг!» Карен мала стати спадкоємицею старого ленсмана, тож чимало гойних парубків домагалися її руки, щоб розділити той спадок. Але вона всім відмовляла. На той час повернувся додому зі священницької науки син пароха. Не надто велося йому там з тою наукою, бо більше мав схильність до розгульного життя, аніж до навчання, згодом ще й до пиятики вдався. «Будь обачною! – застерігав старий ленсман. – Я часто мав справу з усіляким панством і з власного досвіду знаю, що хлопець з селянської родини більшого вартує за будь-якого родовитого парубка». Карен неухильно дослухалася до дідових слів, тож, зустрічаючись із сином пароха, завжди вступалася йому з дороги, а той їй проходу не давав. З часом вона вже й поміж люди не могла вийти, щоб не зустріти його.

– Відчепися! – гнівалася Карен. – Надарма час гайнуєш...

Та хлопець і далі ходив за нею тінню, аж урешті мусила погодитися його вислухати. Хлопець був гарний, нема де правди діти, та коли він сказав, що жити без неї не може, вона злякалася і ще ретельніше почала його уникати. Він вештався навколо її обійстя, але Карен не виходила; тупцював уночі під вікнами, проте вона жодного разу не визирнула; він погрожував укоротити собі віку, та Карен не зважала. Тоді він знову почав зазирати до чарки.

– Бережися, це диявол тебе спокушає, – тривожився дід.

Якось син пароха прокрався до кімнати Карен – ніхто не

знає, як йому це вдалося.

– Я тебе зараз уб'ю! – пригрозив він.

– Убивай, якщо тобі від цього стане легше, – спокійно відповіла Карен.

Хлопець заплакав і сказав, що тільки їй під силу зробити з нього порядну людину.

– Утримайся від пиятики хоч би півроку, – звеліла Карен.

І він не пиячив півроку.

– Тепер мені віриш? – запитував він.

– Зможу сказати лише тоді, як забудеш на півроку про забави та розгульне життя!

І цього разу він дотримав слова.

– А тепер віриш?

– Повірю хіба тоді, як закінчиш свою науку...

Хлопець пообіцяв і це, а за рік повернувся до села висвяченим священиком. Прийшов до неї в рясі, у білому священицькому комірці.

– Віриш тепер? – запитав уже вкотре.

– Хотілось би ще послухати хоч кілька твоїх проповідей.

Він виголосив у церкві вишукану проповідь, як і належить справжньому парохіві. Розповів про власну безпутність, про те, як легко її подолати, варто лише захотіти, і про незвичайну силу слова Божого... А тоді знову пішов до Карен.

– Так, я вірю, що ти ступив на шлях істинний, – мовила Карен. – Але тепер я зізнаюся, що вже три роки заручена з

Андерсом Гаугеном, моїм двоюрідним братом, і наступної неділі ти оголосиш про це в церкві...

На цьому мати урвала розповідь. Сюньове слухала її спершу не уважно, але за якийсь час почала ловити кожне слово.

– І це все? – запитала вона сполошено.

– Не зовсім... – відповіла мама.

Гуторм глянув на дружину, та вона знічено відвела погляд. Якийсь час жінка мовчала в задумі, водячи пальцем до стільниці, а тоді сказала:

– Може, це й не все, але що було далі, немає жодного значення.

– Що ж було далі? – допитувалася Сюньове, обернувшись до батька, який, видно, теж знав цю історію.

– Та бач, мама добре каже: решта значення не має... – неохоче відповів батько.

– Що сталося з тим сином пароха? – не відступалася Сюньове.

– У тім-то й річ... – почав було батько, але, глянувши на дружину, яка сиділа, прихилившись до стіни й дивилася на обох, замовк.

– Він дуже страждав? – тихо запитала Сюньове.

– На чому розповідь скінчилася, на тому й зостанеться... – рішуче відрізала мама й підвелася. За нею підвівся батько, а тоді й Сюньове.

Розділ восьмий

Минуло кілька тижнів. Однієї неділі, рано-вранці, увесь хутір Сульбакен разом з челяддю вибрався до церкви. То був день першого причастя, який того року випав трохи раніше, ніж зазвичай. За такої нагоди всі хати замикалися, щоб кожен зміг піти на святкову відправу. Нікому не хотілося їхати, вирішили пройтися пішки, бо днина заповідалася погожою, хоча ранок і був доволі холодним та вітряним. Дорога в'юнилася долиною, мінаючи хутір Гранлієн, там повертала праворуч, а вже звідти залишалося якихось чверть милі до церкви. Збіжжя майже всюди вже зібрали, і воно стояло пов'язане в снопи; череди зігнали з полонин у доли, корови паслися на межах; деякі ниви зеленіли озимими посівами, а деякі, де ґрунти були бідніші, просвічували сіризою. Навколо розпаношилася осінь, убравши в яскраві шати ліс: берізки вже скинули листя, осика жовто тріпотіла, а горобина стояла хоч і з пожухлими листочками, зате яскріла червоними китицями ягід. Кілька днів не вщухав дощ, тож придорожні чагарі, зазвичай запилюжені, виблискували вимитою свіжістю. Скелясті кряжі гір, оголені неблаганною осінню, прибрали понурого вигляду і наче ще грізніше нависали над долиною. Зате гірські струмочки, які влітку лише стиха жебоніли, виказуючи свою присутність, тепер напучнявіли, сповнилися потугою і з голосним рокотанням, заки-

паючи шумовинням, мчали вділ. Найгрізніше рокотав Гранлієнський водоспад, надто там, де потік спадав в ізвори й де скелі розступалися перед ним, не хотіли більше йому товаришити. Він з гуркотом бився об камінне ложе, аж гори двигтіли, карав скелі за їхнє відступництво, бухаючи круговертями просто їм в обличчя. Якась надто цікава вільшина сповзла над урвище, ризикуючи зірватися униз і захлинаючись від води, на яку водоспад нині не скупився.

Турбйорн, його батьки, братчик, сестра та челядники саме минали водоспад, зупинились і замилювалися бурхливим потоком. Турбйорн уже видужав і, як і раніше, нарівні з батьком давав лад господарці. Від часу одужання хлопця батько з сином ні на хвилину не розлучалися, ось і тепер також.

– Здається, услід за нами йде вся родина із Сульбакена, – озвався батько.

Турбйорн не озирався, а матір додала:

– Мабуть, вони... я неodobачаю... Таки так, вони...

Чи то Гранлієни пришвидшили крок, чи Сульбакени, навпаки, уповільнили, але відстань між ними щораз збільшувалася, вже й важко було розгледіти, хто то.

Видно, під церквою буде тісно, бо довга сільська дорога була запруджена людьми, вони простували вервечкою, – хто пішо, хто кінно, а хто на возі. Добре відгодовані за літо й одвиклі від юрмища коні полошилися та іржали: їзда ставала не надто безпечною, зате дуже жвавою.

Що ближче вони підходили до церкви, то більше тлуми-

лися коні: новоприбулі віталися голосним іржанням з уже прив'язаними, а ті натягали віжки, перебирали ногами й ставали дибки. Собаки з усієї долини, що цілий тиждень просиділи на припоні й лише перегавкувались та роз'юшували одні одних на відстані, тепер збіглися до купи й зчепилися у затятому герці – де попарно, а де зграями. Куди оком не кинь, усюди чубилися собаки. Парохіяни тихо стояли під муром церкви та попід хатами на протилежному боці вулиці, пошепки вели розмови, несміливо оглядали одні одних. Вулиця, що вела повз мур, була неширокою, а хати на іншому боці тісно стояли рядочком; жінки зазвичай ставали під муром, чоловіки ж гуртувалися попід хатами. І лише згодом, як минало трохи часу, наважувалися підходити ближче. За неписаними сільськими правилами, газди, забачивши здаля знайомих, вдавали, ніби не знаються – до слухної миті. А як годі було виминути одне одного, поспіхом віталися, скупно, відводячи погляд, і квапилися до свого гурту.

Коли надійшли Гранлієни, гомін зовсім стих. Семун був знайомий з небагатьма, тож квапно пройшов крізь шерегу людей, а його дружина й донька стали відразу біля перших жінок та там і zostалися. Перед початком відправи чоловікам доводилося розшукувати своє жіноцтво, щоб разом зайти до церкви.

Нараз надлетіли одна за одною три брички і, не сповільнюючи швидкості, ледь не вломилися у людський натовп. Семун і Турбйорн, які мало не потрапили під копита, водночас

озирнулися. У першій бричці сидів Кнут Нургауг і якийсь старушок, у другій – сестра Кнута з чоловіком, а в третій – господарі хутора. Батько з сином переглянулися: обличчя Семуна залишилося незворушним, а Турбйорн зблід мов полотно. Обое одночасно відвернулися і побачили перед собою Сульбакенів, які саме зупинилися привітатись з Інgebйорг та Інґрід. Розмова урвалася, бо брички розділили їх, і вони, ошелешені, ще довго дивилися їм услід. Прийшовши нарешті до тями, сусіди спробували віднайти обірвану нитку розмови, але тієї миті зустрілися поглядом з Семуном і Турбйорном. Гуторм Сульбакен відвів очі, зате його дружина пильно дивилася на Турбйорна. Сюньове відчула на собі погляд хлопця, прожогом обернулася до Інґрід, взяла товаришку за руку, наче привітатися хотіла, хоча щойно вже віталася. Геть усі навколо – і знайомі, і челядь – спостерігали за обома родинами, тож Семун рішуче ступив наперед і, не дивлячись у вічі, потиснув руку Гутормові.

– Доброго дня, сусіде!

– І вам того ж бажаю!

Потім Семун так само привітався з його дружиною. Та коротко відповіла, теж не підводячи очей. Турбйорн, вітаючись, ступав услід за батьком. Наступною була Сюньове, вона так заворожено дивилася на Семуна, аж забула, що треба відповісти. За батьком підійшов до Сюньове Турбйорн, обое мовчали, якось в'яло, потупивши очі, подали одне одному руку, не в силі зрушити з місця.

– Господь благословив нас сьогодні погожою дниною, – порушила мовчанку Карен Сульбакен, переводячи погляд то на доньку, то на сусідського парубка.

– Так, цей вітер розжене хмари, – відповів Семун.

– Добре для збіжжя, бо досі стоїть у снопах, мусить висохнути, – озвалася Інgebйорг Гранліен, обтрушуючи з Семунового каптана невидиму пилюку.

– Господь подарував нам добрий урожай, та хтозна, чи вдасться його звести під дах... – вела далі Карен, водно позираючи на Сюньове й Турбйорна, які досі стояли, наче громом прибиті.

– Усе залежить від того, скільки буде робочих рук, – зауважив Семун, стаючи так, щоб заслонити від неї закоханих. – Я собі вже думав: якби кілька хуторів доклали зусилля гуртом, то справа пішла б жвавіше...

– Але ж кожен хоче використати погожі дні, щоб упоратися зі своїм урожаєм, – не погодилася із Семуном Карен, ступаючи крок убік.

– Звісно, – підтакнула Інgebйорг і стала поруч з чоловіком, знову сховавши молодих від її цікавих поглядів. – Але на деяких нивах збіжжя швидше досягає, ніж на інших. Сульбакен часто випереджає нас майже на два тижні...

– Нема мови, ми радо допоможемо, – підійшов ближче Гуторм. Карен швидко глипнула на нього. – Хіба якісь обставини стануть на заваді, – квапливо додав він.

– І таке буває, – підхопила Карен, вона тупцювала на місці,

то в один бік крок зробить, то в інший, але так і не змогла хоч щось побачити з-поза спин подружжя Гранлієнів.

– О так, – не стримав осміху Семун, дивлячись на її марні зусилля, – перешкоди часто трапляються нам на шляху.

– Маєте рацію, – кивнув Гуторм.

– Не все людині підвладне, – втрутилася його дружина. – Всемогутній лише сам Господь, і все залежить тільки від нього.

– Гадаю, Він не вважатиме за гріх, якщо ми навзаєм допоможемо одне одному...

– Та ні, – змушений був погодитися Гуторм. – Який же то гріх! – і суворо зиркнув на дружину.

Карен миттю перевела розмову на інше.

– Сьогодні дуже людно в церкві, – мовила вона. – Приємно бачити, що люди тягнуться до храму Божого.

А що ніхто не захотів підтримати цю тему, то відповів Гуторм:

– Мені здається, люди стали побожнішими. За моїх молодих літ такого тлуму в церкві не було.

– Та й самого люду побільшало, – таки озвався Семун.

– Хоч наші парохіяни й ходять до церкви, та переважно за звичкою, – докинула Карен.

– Хіба молодь, – і собі вставила слово Інgebйорг.

– Молодь хоче десь зустрічатися, – підтримав дружину Семун.

– А ви чули, наш священник має намір змінити парохію, –

удруге перевела розмову на інше Карен.

– Як шкода, – зітхнула Інгебйорг. – Він хрестив і приводив до першого причастя усіх моїх дітей.

– А ти б ще, мабуть, хотіла, щоб він їх і повінчав, – усміхнувся Семун, жуючи скіпку, підбрану по дорозі.

– Певно, десь зараз розпочнеться служба Божа, – сказала Карен, заглядаючи поверх голів, чи вже відчинилися двері до церкви.

– Еге ж, – знову усміхнувся Семун. – Щось тут припікати починає...

– Ходімо досередини, доню! – гукнула Карен.

Сюньове, що досі розмовляла з Турбйорном, здригнулася від того оклику й обернулася.

– Може, почекаємо, доки задзвонять, – озвалася Інгрід, скося глянувши на товаришку.

– А тоді разом зайдемо, – додала її матір.

Сюньове розгубилася.

– Почекай трохи, – обернувся до неї Семун і сказав загадково: – Скоро дзвони задзвонять... для тебе...

Сюньове зашарілася мов мак, Карен кинула на Семуна невдоволений погляд, але той лише усміхався їй.

– Усе буде, як того забажає Всевишній. Хіба не ти це сама щойно казала? – мовив він і першим рушив до церкви. Решта – за ним.

Біля входу зчинилася тиснява, бо двері, як з'ясувалося, були ще замкнені. Коли вони підійшли ближче, щоб розпи-

тати, у чому річ, церкву відчинили, і вся громада посунула досередини. Одні пробивалися вперед, інших відпихали, хто йшов родиною, тих натовп розділив. Під стіною розмовляли двоє чоловіків; один високий і кремезний з русявою непокірною чуприною та плескатим носом- то був Кнут Нургауг. Побачивши Гранлієнів, він урвав розмову на півслові, знітився, але з місця не зрушив. Семун проминув його, гостро глянувши на парубка, той очей не відвів, хоча й не зумів приховати замішання. За Семуном ішла Сюньове. Не сподіваючись зустрічі віч-на-віч з Кнутом, вона зблідла мов полотно. Кнут потупив погляд, відштовхнувся від стіни, щоб обійти її, вже й кілька кроків ступив, коли дорогу йому заступили четверо: Гуторм, його дружина, Інгрід і Турбйорн. Й сам не тямлячи, що робить від розгубленості, Кнут рушив просто до них і опинився впритул перед Турбйорном. Хотів було обійти його, але люди напірали й стиснули його з усіх боків. Було це на паперті. Сюньове зупинилася на порозі церкви, Семун – на кілька кроків далі, а що стояли вони вище за решту людей, то добре бачили, що відбувається перед входом. Сюньове, забувши про все на світі, не зводила погляду з Турбйорна. Завмерли в очікуванні, що ж буде далі, й обидві родини. Турбйорн відчув навислу в повітрі напругу й стояв наче цвяхом прибитий. Кнут збагнув, що треба щось робити, мовчки простягнув руку, ніби для привітання; Турбйорн теж простягнув руку, але не подав.

– Дякую за... – почав Кнут, але вмить похопився, що таке

вітання недоречно в цій ситуації, і відступив крок назад.

Турбйорн підвів голову й зустрівся поглядом з Сюньове, побілілою наче сніг. Він рішуче підступив до Кнута, міцно потиснув йому руку і голосно, щоб чули найближчі, сказав:

– Здоров будь, Кнуте! Що було, те загуло... Буде нам обом наука.

Кнут від несподіванки аж ніби гикнув, поривався щось сказати, але слова застрягли йому в горлі. Турбйорн більше не мав, що казати, мовчки стояв, вертячи в руках псалтир. Нараз книжка вислизнула йому з рук. Кнут нахилився по неї водночас з Турбйорном.

– Дякую, – мовив Турбйорн, а що Кнут знічено уникав його погляду, вирішив дати йому спокій і зайшов до церкви.

За ним увійшли обидві родини. Сівши на лаву, Турбйорн глянув на жіночу половину й зустрівся поглядом з мати'ю, яка ніжно йому всміхалася. Карен Сульбакен теж перехопила його погляд – видно, вичікувала, доки він гляне в її бік, – і тричі приязно кивнула йому. А що Турбйорн мав геть спантеличений вираз обличчя, вона знову тричі кивнула, усміхаючись іще прихильніше.

– Я не помилився, знав, що так зробиш, – прошепотів йому на вухо батько.

Вони прослухали вступну молитву, проспівали псалом, а коли діти підвелися з лави до причастя, Семун знову нахилився до сина.

– Навряд чи Кнут схаменеться, горбатого могила випра-

вить. Добре, що між нашими хуторами віддаль неблизька.

Почалася урочиста відправа, священник вийшов до вівтаря, діти заспівали дзвінкими голосами. Одностайний дитячий спів завжди зворушує людську душу, а надто тих, хто ще й сам не забув свого першого причастя. Та ще глибше зворушення охопило громаду, коли запала побожна тиша, і священник, який правив у цій церкві й провадив обряд першого причастя, настановляючи юнь на шлях праведний, уже понад двадцять літ, розпочав проповідь. Коли він звертався до батьків, щоб ті молилися за своїх нащадків, діти теж захлипали. Турбйорн, якому ще зовсім недавно загрожувала якщо не смерть, то довічне каліцтво, теж плакав. Сльози мимоволі лилися йому з очей, коли діти урочисто склали обітницю Богові, щиро вірячи, що зуміють її дотримати. Він жодного разу не глянув у бік жіночих лав, але одразу після відправи підійшов до Інгрід, щось прошепотів їй, потім квапно протиснувся до виходу й зник. Хто його бачив, казав, ніби подався він навпростець ізворами, а не битим шляхом. Однак ніхто того напевно не знав. Семун розшукував його поміж людьми, але покинув пошуки, помітивши, що Інгрід також зникла. Потім він знайшов у натовпі Сульбакенів; ті також загубили свою Сюньове, нипали церковним подвір'ям, розпитували людей, але ніхто не бачив їхньої доньки. Довелося обом родинам повертатися додому нарізно, без дітей.

Сюньове та Інгрід залишили далеко позаду святковий люд.

– Я вже майже каюся, що пристала на твою пропозицію, – мовила Сюньове.

– Усе буде гаразд, батько ж знає про це, – заспокоювала її товаришка.

– Твій батько знає, але ж не мій...

– Хтозна, – загадково зронила Інґрід – і більше ні пари з уст.

– Ось тут ми маємо зачекати, – сказала вона за якийсь час, коли дівчата проминули великий закрут дороги й увійшли до густого лісу.

– Він ще не скоро надійде, йому далеко обходити, – мовила Сюньове.

– А я вже тут! – Турбйорн підвівся з-за велетенської брили.

Він ретельно обдумав кожне слово, яке їй скаже, а казати було що. Нині все мало би піти гладко, бо батько підтримував його, принаймні так йому здалося після того, що трапилося біля церкви. До того ж він усе літо марив Сюньове, то зараз стане йому більше, ніж досі, відваги на розмову з нею.

– Ходімо ліською дорогою, – запропонував він. – Вона коротша...

Дівчата мовчки рушили за ним.

Турбйорнові нетерпеливилосся розпочати розмову, але не ось так одразу. Спершу він відклав її до тієї миті, як вони вийдуть на чубок пагорба, потім – доки минуть лісьове болото. Ось уже й болото позаду, а хлопець ніяк не відважувався

сказати перше слово. Вирішив про себе, що неодмінно заговорить, як вони увійдуть до лісу.

Інгрід, помітивши, що розмова не клеїться, сповільнила ходу, щораз більше відстаючи від Турбйорна з Сюньове, аж урешті майже згубилася їм з очей. Сюньове вдала, наче й не помітила відсутності товаришки, вона раз у раз нахилилася, зриваючи ягоди, що росли на узбіччі стежки.

«Та що ж це мені сьогодні немов заціпило!» – подумки сердився Турбйорн і таки переламав свою ніяковість.

– Гарна вгодилася нині днина, – озвався він.

– І справді гарна, – відповіла Сюньове.

Знову якийсь час вони йшли мовчки, дівчина збирала ягоди, а він крокував поруч.

– Дякую, що погодилась піти зі мною... – знову почав Турбйорн.

На це Сюньове нічого не сказала.

– Цього року випало довге літо...

Сюньове й далі мовчала.

«На ходу розмови не вийде», – подумав Турбйорн.

– Зачекаймо на Інгрід, – запропонував він.

– Гарзд, – погодилася Сюньове.

На тому місці, де вони зупинилися, ягоди не росли, не було за чим нагинатися – Турбйорн це відразу помітив, але Сюньове знайшла собі інше заняття: зірвала травинку й заходилася нанизувати на неї ягідки.

– Сьогодні мені яскраво пригадався день нашого першого

причастя, – знову заговорив Турбйорн.

– О, я теж добре його пам'ятаю, – підхопила Сюньове.

– Відтоді багато чого змінилося, – а що дівчина промовчала, Турбйорн повів далі: – Пішло не так, як сподівалося...

Сюньове, схиливши набік голову, старанно нанизувала ягідки. Турбйорн став так, щоб бачити її обличчя, але дівчина, помітивши це, знову відвернулася. Нараз Турбйорнові стало страшно, що він нічого так і не зуміє пояснити їй.

– Сюньове, ти ж теж мала мені щось сказати...

Дівчина підвела очі й засміялася:

– Що я мала сказати?

До Турбйорна враз повернулася відвага, він хотів було обійняти її за стан, але, підійшовши до дівчини, раптом злякався і лише тихо запитав:

– Інґрід розмовляла з тобою, правда?

– Розмовляла...

– То ти знаєш, про що я хотів говорити?

Сюньове мовчала.

– То ти дещо знаєш... – повторив Турбйорн і підступив ще ближче.

– Ти також дещо знаєш, – мовила Сюньове. Її обличчя він не бачив.

– Знаю.

Турбйорн хотів узяти її за руку, але вона ухилилася. – Біда та й годі, – зітхнув він. – Біля тебе я втрачаю усю свою мужність...

Турбйорн не бачив, усміхнулася вона чи ні на його слова, тож не знав, як поведеться далі.

– Гаразд, – мовив з притиском, хоча в голосі й не було твердості. – Скажи, що зробила з моєю цидулкою!

Сюньове мовчки відвернулася. Турбйорн поклав їй руку на плече і, нахилившись, прошепотів до вуха:

– Кажи!

– Спалила...

Він рвучко обернув дівчину до себе, але, помітивши сльози в її очах, безвольно опустив руки.

«Ото лихо з дівкою! Ледь що – і вже плаче!» – подумав він.

– Навіщо ти її писав? – ледве чутно запитала Сюньове.

– Інгрід мала тобі сказати навіщо.

– Сказала, звісно... Але це було так... жорстоко...

– Того хотів батько.

– І все ж...

– Він боявся, що я на все життя залишуся прикутим до ліжка. Казав, що сам піклуватиметься про мене...

Внизу, біля підніжжя пагорба, з'явилася Інгрід. Вони теж одразу рушили з місця.

– Я гадав, що втратив тебе навіки, і кохав іще несамовітше, – сказав Турбйорн.

– Найкраще випробування для почуттів – самотність, – стиха мовила Сюньове.

– Твоя правда, тоді пізнаємо, хто має над нами найвищу

владу, – урочисто промовив хлопець, впевнено ступаючи поруч з нею.

Сюньове вже не нагибалася по ягоди, ховаючи від коханого обличчя.

– Частуйся, – простягнула вона йому травинку з нанизаними ягідками.

– Дякую, – він затримав у долонях ніжну дівочу руку. – То між нами все залишиться так, як колись?

– Так, – прошепотіла дівчина ледь чутно і відвернула голівку.

Вони простували далі удвох. Доки Сюньове мовчала, Турбйорн не наважувався ні торкнутися її, ані заговорити до неї. Він відчував неймовірну легкість в усьому тілі, в очах мерехтіло, а в голові паморочилося від щастя. Коли вони вийшли на узвишшя, з якого добре було видно Сульбакен, Турбйорнові здалося, ніби він усе своє життя прожив там; його вабило туди, мов до рідної домівки. «Піду туди разом з нею, – подумки вирішив він, милуючись Сульбакеном і з кожним кроком сповнюючись упевненістю в собі. – Батько мені допоможе. Я більше не витримаю розлуки. Ми мусимо бути разом!» Турбйорн пришвидшував крок, а світ навколо променився радістю. «Так, саме сьогодні! Ані хвилини більше не зволікатиму», – думав він. Почувався таким сильним, що й не знав, де ту силу подіти.

– Куди так біжиш від мене? – почувся зненацька позаду тихий голосок Сюньове. Вона не встигала за ним і, знеможе-

на, зупинилась віддихатися.

Турбйорн засоромився, повернувся їй назустріч з протягнутими руками. «Ось зараз закружляю її в повітрі!» – майнула йому думка, та, підійшовши ближче, не відважився того зробити.

– Я надто швидко йду?

– Ой, надто швидко! – відповіла Сюньове.

Стежка добігала до путівця. Інгрід, якої й видко не було, раптом порівнялася з ними.

– Далі вам не можна удвох, – мовила вона.

Турбйорн з несподіванки аж заляк – як, уже? Слова Інгрід теж захопили Сюньове зненацька.

– Я так багато хотів тобі сказати, – прошепотів Турбйорн. Сюньове мимоволі усміхнулася. – Що ж, іншого разу, – мовив він і взяв її за руку.

Дівчина дивилася на нього ясным, сповненим кохання поглядом, і від нього йому тепліло на душі. «Я піду з нею, зараз же!» – майнуло йому в думці.

Сюньове обережно вивільнила руку, попрощалася з Інгрід і поволі рушила стежкою униз, до дороги. Турбйорн не зрушив з місця...

Брат з сестрою попростували через ліс додому.

– То що, наговорилися? – поцікавилася Інгрід.

– Ні, дорога була надто короткою, – відповів Турбйорн і приквапив крок, щоб уникнути розпитувань сестри.

– Що скажете? – запитав Семун, підвівши голову від тарілки, коли діти увійшли до кухні.

Турбйорн промовчав, рушив до лави під протилежною стіною, щоб покласти знятий на ходу каптан. Позад нього з лукавою усмішкою на устах ступала Інґрід. Семун знову взяв до рук ложку, поглядаючи скоса на сина, який вдавав дуже заклопотаного, хмикнув і заходився далі обідати.

– Сідай до столу, – мовив він. – Обід вистигне...

– Дякую, я не голодний, – відповів Турбйорн, та все ж сів.

– Он як! – знову хмикнув Семун, не перестаючи їсти, а за хвилюк озвався: – Щось ви швидко нині чкурнули з-під церкви.

– Треба було з деким поговорити... – відповів син, схилившись над столом.

– Поговорив?

– Важко сказати... Й сам не знаю...

– Отакої! – здивувався Семун, не відриваючись від тарілки.

Пообідавши, він встав з-за столу, підійшов до вікна, постояв трохи, визираючи надвір, а тоді обернувся і сказав:

– Треба, сину, глянути, що у нас вродило...

Турбйорн теж підвівся.

– Е ні, одягнися тепліше, – порадив батько.

Турбйорн мав на собі лише сорочку, тож накинув поверх стару свитку, що висіла на стіні над ним.

– Хіба не бачиш, як ошатно я вбрався, – дорікнув Семун.

Турбйорн теж перевдягнувся, і вони вийшли з хати. Батько попереду, син – за ним. Вони зійшли на дорогу.

– Нам до села? – запитав Турбйорн.

– Ні, підемо глянемо на пшеницю.

Щойно вони вийшли на дорогу, надїхав, повільно котячись, віз.

– То Нургауги, – уважно приглянувся Семун.

– Молодята з хутора, – додав Турбйорн.

Порівнявшись з чоловіками з Гранлієна, віз зупинився.

– Яка розкішна жінка, ота Маріт Нургауг, – прошепотів Семун до сина, не в силі відвести очей від красуні.

Жінка сиділа, трохи відхилившись, на лавиці; однією хусткою вільно покрила голову, а іншу накинула на плечі. Вона незворушно дивилася на батька й сина, гарно окреслене обличчя немов застигло. Її чоловік був дуже блідий і змарнілий, риси обличчя ще більше обм'якли, як то буває у людей, яких точить якась потаємна гризота.

– Вийшли глянути на збіжжя? – запитав молодий.

– Та так... – відповів Семун.

– Добрий урожай цього року!

– Добрий... Могло бути й гірше...

– Щось ви пізно їдете, – озвався Турбйорн.

– Треба було з усіма попрощатися, – мовив чоловік.

– Попрощатися? – здивувався Семун. – Кудись відїжджаєте?

– То я їду, – пояснив чоловік.

– Далеко?

– Далеко...

– Як далеко?

– До Америки.

– До Америки! – вражено вигукнули в один голос батько з сином. – Таж ви щойно одружилися...

Чоловік усміхнувся:

– «Певне, доведеться мені трохи тут затриматися через лапу», – сказав лис, потрапивши до пастки.

Маріт зиркнула на нього, потім – на Гранлієнів і навіть бровою не повела, лише легкий рум'янець залив її обличчя.

– Дружина теж, мабуть, поїде? – запитав Семун.

– Де там, удома застається...

– Кажуть, в Америці легко розбагатіти, – втрутився Турбйорн, відчувши, що час перевести розмову на інше.

– Та кажуть... – зітхнув молодий.

– Але ж Нургауг – небідний хутір, – знову озвався Семун.

– Нам там затісно... – скрушно мовив чоловік. Маріт знову зиркнула на нього, а він додав: – Як не один, то інший стає комусь поперек дороги...

– Тоді бувай! Щасливої дороги! – Семун потиснув чоловікові руку. – Хай Бог тобі допомагає знайти те, що шукаєш...

Турбйорн глянув своєму шкільному товаришеві пильно в очі.

– Я хотів би згодом ще з тобою поговорити, – мовив він.

– Добре, коли маєш з ким поговорити, – відповів чоловік,

шкрябаючи батогом днище воза.

– Приходь до нас, – раптом озвалася Маріт, і Семун з Турбйорном водночас вражено звели на неї очі: вони вже й забули, який м'який у неї голос.

Коні рушили, віз спроквола покотився далі, здіймаючи за собою куряву, яка золотавилася у променях надвечірнього сонця. Барвіста шовкова хустка молодої дружини різала очі на тлі темної свитки її чоловіка. Ось віз викотився на пагорбок і зник з овиду.

Батько й син довго йшли мовчки.

– Боюся, нескоро він звідти повернеться, – нарешті урвав мовчанку Турбйорн.

– А може, так і ліпше, – мовив Семун. – Хто не зумів знайти щастя удома, мусить шукати його деінде...

Обоє знову замовкли.

– Агов, таж ми проминули наш пшеничний лан! – похопився Турбйорн.

– Завернемо на нього на зворотній дорозі, – спокійно мовив Семун.

Не спиняючись, батько з сином йшли собі далі. Турбйорн не хотів допитуватися, куди вони прошкують насправді – гранлієнські лани zostалися далеко позаду.

Розділ дев'ятий

Коли Сюньове, задихавшись від швидкої ходи, з зарум'яненими щічками переступила поріг хати, батьки вже пообідали.

– Де ж ти була, доню? – запитала мама.

– Трохи відстала з Інґрід... – відповіла Сюньове, знімаючи хустину.

Батько відвернувся до шафи, ніби вибираючи якусь книжку.

– Про що можна було так довго говорити? – дивувалася мама.

– Та так, ні про що...

– Ліпше було триматися родини, – дорікнула Карен, підвелася й подала доньці обід.

Сюньове сіла до столу, матір – навпроти неї.

– Тільки з Інґрід розмовляла чи, може, ще з кимсь? – допитувалася Карен.

– Там багато було знайомих... – скупко відповідала Сюньове.

– Дитині треба спілкуватися з людьми, – озвався від шафи Гуторм.

– Звісно, треба, – трохи пом'якшила тон Карен, – але й батьків мусить шанувати...

Цього разу ніхто її не підтримав.

– Гарно було нині в церкві, – знову завела Карен. – Радісно бачити стільки молоді в храмі Господньому...

– Відразу згадується, як свою дитину вели до першого причастя, – підхопив Гуторм.

– Твоя правда, – зітхнула Карен. – Якби ж то наперед знати, як складеться у них життя...

Запала тиша.

– Ми маємо за що дякувати Богові, – озвався нарешті батько після довгої мовчанки. – Він зберіг нам нашу єдину дитину.

Карен, не підводячи голови, водила пальцем по стільниці.

– Вона наша найбільша втіха, – мовила тихо і додала ще тихіше: – Добра й поштива...

Розмова знову надовго урвалася.

– Так, маємо від неї саму лише радість, – порушив мовчання Гуторм. – Хай Господь дарує їй щастя! – додав зворушено.

В очах Карен забриніла сльоза й скрапнула на стільницю, жінка поспіхом стерла її пальцем.

– Чому ти нічого не їси? – запитав за якийсь час батько, глянувши на Сюньове.

– Я не голодна, – відповіла дівчина.

– Але ти навіть не торкнулася обіду, – похопилася Карен. – Дорога ж була неблизькою...

– Не хочеться їсти, – сказала Сюньове, скубаючи край хустки.

– Їж, дитинко, – вмовляв батько.

– Не можу, – раптом розплакалася Сюньюве.

– Чого ж ти плачеш, сонечко моє?

– Сама не знаю, – хлипала дівчина.

– Вона така в нас тонкосльоза, – зітхнула Карен. Гуторм підійшов до вікна.

– Онде простують до нас двоє чоловіків, – мовив він.

– До нас? Такої пізньої пори? – здивувалася Карен, теж підходячи до вікна.

Обоє довго дивилися вниз, на стежину, що провадила до їхнього обійстя.

– Хто б це міг бути? – знову запитала вона, але відповіді, здавалось, ні від кого не чекала.

– Не знаю, – буркнув Гуторм.

Обоє не зводили погляду з нежданих гостей.

– Не можу розгледіти до пуття, – мовила Карен.

– Я – теж.

– То, певно, таки вони, – за якусь хвилю озвалася Карен, приглядаючись уважніше.

– Вони... – підтвердив Гуторм.

Чоловіки підходили щораз ближче. Старший зупинився, озирнувся назад; молодший теж озирнувся, а тоді обоє рушили далі.

– Може, хоч здогадуєшся, що їх привело до нас? – запитала Карен, і знову в її голосі не було запитальної інтонації.

– Де там... Не знаю, – відповів її чоловік.

Карен враз заметушилася, приборала зайве зі столу.

– Накинь хустину, дитинко, – мовила до Сюньове. – До нас гості йдуть...

Щойно вона це сказала, двері відчинилися, і до господи увійшов Семун, за ним – Турбйорн.

– Благослови, Господи, вашу хату! – привітався Семун, спиняючись біля дверей.

Потім він поволі підійшов до кожного з господарів, подаючи руку. Так само й Турбйорн. Наостанок батько з сином підступили до Сюньове, яка забилася у куток, розгублено мнучи хустку й не знаючи, пов'язуватися нею чи ні, а може, й зовсім не усвідомлюючи, що три-має її у руках.

– Сідайте, будь ласка, – припрошувала Карен.

– Дякуємо, хоч ми й не натомилися. Від нашого хутора до вас – два кроки... – мовив Семун, сідаючи. Турбйорн сів поруч.

– Щось ми вас нині загубили, повертаючись з церкви, – заговорила першою Карен.

– Ми теж роззиралися за вами, – мовив Семун.

– Воно й не дивно, стільки люду нині було, – докинув і собі Гуторм.

– Дуже багато люду, – погодився Семун. – Така гарна днина випала...

– Ми щойно саме про це розмовляли, – підхопила Карен.

– Такі дивні почуття збуджує урочистість першого причастя, надто коли ти сам батько, – мовив Гуторм.

Карен тим часом пересіла на лаву.

– Ваша правда, – погодився Семун. – Змушує замислитися про долю власних дітей. Саме тому й прийшли ми до вас підвечір, – додав він, поважно окинув поглядом світлицю, поклав пережований тютюн до мідної табакерки і взяв собі свіжого.

Карен, Гуторм і Турбйорн знічено відводили очі, не знаючи, на чому зачепитися поглядом.

– Я вирішив привести сюди Турбйорна, – повагом вів Семун далі, – бо сам він, мабуть, ще нескоро відважився б... А навіть якби відважився, то я не знаю, чи зумів би все до пуття витлумачити, – додав він і зиркнув крадькома на Сюньове. Та відчула на собі його погляд. – Тож справа виглядає так, що мій син серцем прикипів до Сюньове ще відтоді, як хлопець стає парубком і здатний усвідомлювати свої почуття. Та й Сюньове, як мені видається, кохає Турбйорна. То чи не ліпше було б поєднати їхні долі? Не був я прихильником їхнього одруження у ті часи, коли бачив, що син не вміє тримати себе в шорах, не кажучи вже про інших. Але тепер, гадаю, я можу за нього поручитися. Якщо не я, то вона напевно, бо має над ним найбільшу владу... То, може, одружи-мо їх, що на це скажете? Квапитися, звісно, нема куди, але й не бачу, навіщо зволікати. Ви, Гуторме, чоловік заможний, я статків маю менше, а спадкоємців більше, та, гадаю, все можна владнати... То кажіть своє слово! Сюньове запитаю останньою, бо, здається, знаю її відповідь.

Доки промовляв Семун, Гуторм сидів, зсутулившись, на лаві, поперемінно перекладав руки одна на одну, кілька разів, глибоко переводячи дух, поривався підвестися і лише за четвертим чи п'ятим разом таки здужав випростати спину, погладив коліно, зиркнув на дружину, ковзнув поглядом по доньці. Сюньове немов застигла, сиділа, не ворухнувшись, заховавши від усіх обличчя.

– Що ж, пропозиція гарна, – мовила замислено Карен, водячи пальцем по столі.

– Як на мене, годиться подякувати вам та й пристати на неї, – у голосі Гуторма вчувалася велика полегша, наче камінь йому спав з душі.

Він перевів погляд з дружини на Семуна, той сидів, прихилившись до стіни, сплівши на грудях руки.

– Сюньове – наша єдина дитина, – вела далі Карен. – Нам треба подумати...

– Ваше право... – наче погодився Семун. – Але що вам стоїть на заваді відповісти вже, як казав ведмідь, коли просив газду віддати йому корову...

– Чому ж, можемо вже дати відповідь, – Гуторм глянув на дружину.

– Єдину осторогу викликає буйна вдача Турбйорна, – озвалася Карен, не підводячи голови.

– Він уже не той, що раніше. Так мені принаймні здається... – боронив Турбйорна Гуторм. – Ти ж сама це казала сьогодні.

Подружжя довго, може з хвилину, мірялося поглядами.

– Якби ж то ми могли покластися на нього, – ще вагалася

Карен.

– Я вже казав і ще раз кажу, – знову взяв слово Семун. –

Кінь не зіб'ється з дороги, якщо ним правитиме вправна рука. Має вона над ним незвичайну владу. У цьому я пересвідчився ще тоді, як Турбйорн лежав прикутий до ліжка, і невідомо було, зведеться він на ноги чи ні.

– Не ставай на заваді її щастю, – мовив Гуторм до дружини. – Ти сама добре знаєш, чого вона прагне, а ми живемо лише заради неї...

Уперше за весь час Сюньове підвела голову й вдячно глянула на батька.

– О так, – озвалася Карен після затяжного мовчання, сильніше притискаючи пальцем до стільниці. – Якщо я й опиралася так довго, то лише задля їхнього ж добра. У душі я не така сувора, як мої слова... – Карен усміхнулася крізь сльози.

Гуторм рвучко підвівся і підійшов до доньки.

– Дякувати Богові, сталося те, чого я віддавна прагнув найдужче в світі.

– Я завжди знав, що рано чи пізно буде саме так, – мовив Семун і також підвівся з лави й підійшов до Сюньове. – Ніщо не розлучить тих, кому судилося бути разом...

– А ти що скажеш на це, донечко? – запитала Карен і теж стала біля Сюньове.

Дівчина сиділа в кутку, усі обступили її, за винятком Турбйорна – відколи він переступив поріг Сульбакена, ще жодного разу навіть не ворухнувся.

– Підведися, доню, – прошепотіла матір.

Сюньове встала з лави, усміхнулася, а тоді відвернулася і заплакала.

– Хай береже тебе Господь, віднині й довіку, – матір обійняла доньку, вони обидві стояли й плакали.

Чоловіки відійшли вбік.

– Підійди до нього, – хлипаючи, мовила Карен й легенько підштовхнула Сюньове до Турбйорна.

Сюньове зрушила з місця і спинилася, не могла й кроку далі ступити. Турбйорн підхопився з лави, підбіг до неї, схопив за руку та так і завмер в розгубленості, не знаючи, що робити далі, аж доки дівчина боязко вивільнила свою долоньку. Отак стояли вони непорушно одне біля одного.

Двері нечутно прочинилися, у шпарку просунулася чиясь голова.

– Сюньове вдома? – несміло запитав голос.

То була Інгрід Гранлієн.

– Удома... Заходь! – гукнув батько.

Інгрід вагалася.

– Заходь, заходь, тут все гаразд, – підбадьорив Семун.

Усі обернулися до неї.

– Я не сама, – зам'ялася Інгрід.

– Хто ще з тобою? – поцікавився Гуторм.

– Мама...

– Хай заходить! – одностайно вигукнули всі четверо.

Господиня Сульбакена рушила до дверей, решта радісно перезирнулися.

– Заходь, мамо! – почувся за дверима голос Інґрід. До світлиці ввійшла Інґебйорг Гранлієн у святковому білому чіпці.

– Я здогадалася, куди пішли мої чоловіки, хоч Семун і словом не обмовився, – мовила Інґебйорг. – Ми з Інґрід не витримали й теж прийшли...

– Усе так, як ти собі того бажала, – сказав Семун до дружини, відступаючи набік, щоб вона змогла підійти ближче.

– Хай Бог благословить тебе, дитино, за те, що ти його причарувала, – мовила жінка, обіймаючи Сюньове й гладячи їй голівку. – Ти була наполегливою, ти вистояла, перемогла, – вона ніжно гладила Сюньове по щоках, витираючи їй сльози, й сама плакала. – Доброго хлопця береш собі за мужа, тепер я за нього спокійна, – додала вона, знову пригортаючи до себе дівчину.

– Жінки хоч і носа з кухні не потикають, а знають більше за нас, – усміхнувся Семун.

Зворушення потроху вляглося, сльози висохли. Господиня Сульбакена заметушилася, накриваючи на стіл вечерю, і попросила Інґрід їй допомогти, бо Сюньове, мовляв, ні нащо нині не годиться. Обидві заходилися готувати пишну кашу на солодкій сметанці. Чоловіки завели розмову про ниніш-

ній урожай та всілякі господарські справи.

Турбйорн сів до вікна, Сюньове підсіла до нього, обійняла рукою за плечі.

– На що ти задивився? – запитала вона пошепки. Турбйорн довго мовчки милувався дівчиною, а тоді сказав:

– На Гранлієн... Так незвично дивитися на нього із Сульбакена...

Весільний марш

У вісімнадцятому столітті в одній з розлогих гірських долин Норвегії жив собі один музикант, історія про якого згодом навіть стала легендою. Йому приписували чимало мелодій, деякі з них, як каже погослов, він підслухав у підземних духів, одну – від самого диявола, а іншу уклав, щоб урятувати своє життя. Різні оповідали... І лише одним маршем він прославився найбільше. Історія створення того маршу не закінчилася з земним життям музиканта, навпаки, розпочалася щойно після його смерті.

Музикант Уле Гауген, бідняк з бідняків, мешкав високо в горах і мав доньку Аслауг, яка успадкувала по ньому неабиякий розум і музичні здібності. Не те щоб вона вправно грала на музичних інструментах, але була приязною в розмові, легкою в ході й танці, мала веселу вдачу та властивий її родові м'який голос.

На той час повернувся з далеких мандрів один юнак, наймолодший син заможного господаря старого хутора Тінгвольд. Два його старші брати потонули під час повені, і тепер він мав успадкувати хутір. Парубок побачив Аслауг на одному пишному весіллі й одразу закохався. У ті часи сватання багатого сина з великого давнього роду до дівчини з бідного стану, як Аслауг, було справою нечуваною. Але хлопчина у довгих мандрах набачився світу і сказав бать-

кам, що зуміє сам собі дати раду на чужині, якщо не доб'ється вдома того, чого прагне; готовий навіть відмовитися від спадку. Всі навколо застерігали його, що легковажність, зневаження роду й батьківської землі так йому не минеться. А ще подейкували, що то Уле Гауген наслав чари не без допомоги бісівських сил.

Доки між парубком та його батьками точилася запекла суперечка, Уле походжав собі в чудовому гуморі. Коли ж хлопцеві таки пощастило переламати супротив батька з мати'ю, Уле Гауген оголосив усім, що уклав для молодих весільний марш, який довіку пам'ятатимуть у роду Тінгвольдів.

– Але хай Бог змилується над тією невістою, – додавав він, – яку під звуки його маршу поведуть до вітваря не так радісно, як доньку злидаря з Гаугена!

Люди підозрювали в цьому вплив лихих сил.

Так каже легенда. Але більше, ніж легенда, підтверджує це дійсність, бо й досі в тій долині чимало мешканців мають обдарування до музики і співів, що вже й казати про минулі часи. Музичні традиції ніколи не забувалися, час до часу з'являвся хтось, хто плекав їх і збагачував. Уле Гауген посідав у тому переліку не останнє місце.

За легендою, весільний марш Уле Гаугена був найрадіснішим з-поміж усіх, які доводилося чути людям.

Молода пара, яку він супроводжував до вітваря, яку ним вітали по вінчанню й зустрічали вдома після церкви, була найщасливішою на світі. І хоча господарям хутора Тінгвольд

завжди добре велося, а відтоді повелося ще ліпше, легенда стверджує, що саме першій парі належить честь започаткувати щасливий рід на віки вічні.

Однак перейдімо від легенди до правди, бо на Уле Гаугені закінчується сага й починається реальна історія. Вона розповідає, що весільний марш став родинним оберегом, а не просто спадком, яким послуговуються лише час до часу. Його співали в Тінгвольді за кожної нагоди, мугикали під ніс, на-свистували, трубили в ріжок, награвали і в світлиці, і в столі, на полі й у лісі; під звуки маршу колисали й гойдали на руках свою єдину доньку молоді батьки, нянька та решта челядників; перше, чого навчилося дитя, сп'явшись на ноги, був весільний марш. Дівчинку назвали Астрід. Увесь рід Тінгвольдів був співочим; маленька дівчинка, жвава та весела змалечку, швидко навчилася віртуозно виспівувати марш – тріумфальну пісню своїх батьків, гімн роду. Тож ні для ко-го не стало дивом, що, подорослішавши, Астрід сама захотіла обрати собі нареченого. Можливо, розповіді про численних женихів Астрід і були перебільшенням. Правда це чи ні, але дівчині минуло двадцять три роки, а її ще ніхто не за-сватав.

Аж ось одного дня з'ясувалася причина її затяжного дівоцтва! Багато років тому матір Астрід підібрала на узбіччі сільської дороги мале замурзане циганча. Насправді хлопчик циганом не був, але всі його так називали, насамперед сама Аслауг. Коли до вух матері дійшло, що Астрід і той

хлопчисько геть стратили розум – заручилися собі в горах і відтоді виспівували одне одному весільного марша (Астрід, стоячи на даху комори, а циганчук – на полонині), гармидер зчинився небачений. Парубка вигнали з хутора. Виявилось, що ніхто так суворо не боронив «честі» роду, як колишня злидарка. Батько мимоволі згадав пророцтво, яким йому погрожували, коли він сам свого часу порушив родову традицію. Якщо вже підбирати наречених на курному узбіччі, то чим усе закінчиться? Геть усі мешканці долини теж так вважали.

Циганчук – називався він Кнотом- гендлярував, торгував худобою і добре був знаний на всю околицю. Він перший поставив торгівлю маржиною на широку ногу, став піонером у цій справі, сприяв вигідним для селян цінам, тож навіть дехто з дрібних господарів зміг трохи розбагатіти.

Попри те Кнут любляв пиятики й легко вв'язувався у бійки, чим прославився більше, ніж своїм гендлярським хистом; люди тільки про те й говорили, не знаючи за ним ще й інших заслуг.

Коли Астрід виповнилося двадцять три роки, ситуація з її заміжжям загострилася до краю. Або маєтності Тінгвольдів мали перейти до непрямих спадкоємців, або Кнут мав стати членом їхньої родини. Через власну непокору батькам, коли самі одружувалися, батьки Астрід утратили будь-який моральний вплив на доньку, а той вплив, ой як би тепер придався. Отож Астрід домоглася свого. Одного дня вродливий

життєрадісний Кнут повіз її з велелюдною свитою до церкви. Родовий весільний марш, геніальний дідів витвір, гримів понад процесією, а молодята грайливо підспівували й невимовно тішилися. Люди дивувалися, що й батьки молодої начеб щасливі – вони ж так довго й затято опиралися цьому весіллю.

Після весілля на хуторі заправляв Кнут, старі жили при молодих. Щоправда, люди сумнівалися, чи дадуть собі Кнут і Астрід раду з величезною господаркою, бо хутір був чи не найбільший в околиці й дуже запущений. Кнут почав з того, що потроїв робочу силу, запровадив нові методи господарювання, вклавши в те шалені кошти. Йому пророкували банкрутство. Однак Циганчук, як його далі називали, ніколи не втрачав оптимізму, і той оптимізм заражав Астрід. Колись тендітна й тиха дівчина, вона розповніла і стала дебеєю жінкою. Батьки тішилися.

Люди збагнули секрет Кнута: він приніс у своє господарство те, чого досі тут не знали, – оборотний капітал. Досвіду набрався по світах, а ще мав талант до всіляких оборудок з товаром та грошима, умів подбати, щоб наймані робітники добре жили й охоче працювали. За дванадцять років Тінгвольд годі було впізнати. З'явилися нові будівлі, кількість челяді потроїлася, і потроїлася її платня, а сам Кнут красувався у довгому каптані, смалив люльку й перехиляв вечорами чарчину грогу з капітаном, парохом чи війтом. Астрід захоплювалася чоловіком, вважала його наймудрі-

шою і найтовариськішою людиною в усьому світі. Вона всім розповідала, що замолоду Кнут любив пиячити та влазити в бійки тільки тому, щоб про нього заговорили і щоб вона його «здогадувалася», бо «був такий непередбачуваний»! Жінка слухалася чоловіка в усьому, окрім того, що стосувалося одягу та її узвичаєнь; любила носити народні строї та дотримувалася давніх традицій. Кнут не перечив, погоджувався з тим, щоб кожен жив, як йому ліпше, тож між подружжям панувала цілковита злагода. Кнут жив, як йому подобалося, Астрід його підтримувала. Одягався він непоказно, бо надто мудрий був, щоб демонструвати свої статки й розкошувати на широку ногу. Подейкували, що картярством і завдяки вигідним зв'язкам з партнерами у грі він заробляв більше, ніж міг витратити. Але то, мабуть, були плітки.

Подружжя мало кілька дітей, та їхня доля, окрім найстаршого сина, нас поки не цікавить. Ендрідові судилося успадкувати хутір і помножити його славу. Він був вродливим парубком, як усі нащадки цього роду, однак розумом не надто вдався. Як посміювалися люди, мав того розуму дрібку, так собі, «для щоденного вжитку». Таке часто буває з дітьми непересічних батьків.

Батько рано помітив той гандж і прагнув компенсувати брак розуму щонайкращим вишколом сина. Дітям найняли домашнього вчителя, потім Ендріда віддали до однієї з рільничих шкіл, які тоді були популярними й давали доволі якісний рівень освіти; по закінченні школи хлопця послали вчи-

тися до міста. Ендрід повернувся додому тихим юнаком, не надто просвітленим наукою; та й міських звичок набрався менше, ніж можна було сподіватися і ніж очікував батько. Не надавався старший син до освіти.

На цього хлопця накинули оком і капітан, і парох, яким Бог послав цілу купу доньок, а тому оточували Кнута запобігливою увагою. Однак вони дуже помилялися, бо Кнут не допускав і думки про одруження сина з якоюсь убогою дочкою чи то капітана, а чи пароха, яка не мала щонайменшого уявлення, як господарювати на величезному маєтку, тож навіть не завдавав собі клопоту застерегти сина від необачного кроку. Це було зайвим, бо Ендрід не згірш за батька розумів, що їхній рід мусить і надалі процвітати, а тому потребує притоку крові з роду не менш давнього та багатого.

На нещастя, Ендрід був незграбним і безпорадним залицяльником, люди почали ставитися до нього з осторогою. Може, та нерішучість і не надто б завадила йому, однак пішов поголос, що парубок нашукує собі відповідну партію, а таких женихів батьки дівчат на виданні стороняться. Ендрід і сам невдовзі помітив стримане до себе ставлення. Хоч розумом він і не вдався, зате мав чудово розвинену інтуїцію. Він відчував, що міська одежина й «циганська наука», як це називалося, не поліпшили його становища. А що хлопець у глибині душі був добрим і шляхетним, образа від незаслуженої зневаги поступово призвела до того, що він перестав одягатися по-міському, знову перейшов на місцеву говірку й

почав працювати на неозорих маєтках батька як звичайний челядник. Батько все збагнув ще скоріше за сина і попросив мати нічого не допитуватися, удавати, ніби все є так, як має бути. Батьки більше не заводили мови з сином про женячку, ніхто й натяком не дав йому зрозуміти, що помітив зміни в його поведінці. Навпаки, Кнут щораз охочіше ділився з сином своїми планами про розширення хутора, удосконалення методів господарювання. Зрештою, настав час, коли батько повністю передав оруду маєтком до рук сина. І жодного разу про це не пошкодував.

Отак парубкував Ендрід, аж доки йому виповнився тридцять один рік, примножив батькові статки, набрався досвіду і певності в собі. Але за весь цей час він не зробив жодної спроби ближче познайомитися хоч би з якоюсь дівчиною ані в рідному селі, ані поза його околицями. Батьки вже почали не на жарт турбуватися, чи не назавжди вибив собі син з голови будь-які думки про одруження. Та даремно вони боялися.

На сусідньому хуторі мешкала доволі заможна родина, яка належала до одного з найвизначніших родів тієї місцевості й уже раніше не раз родичалася з родом Тінгвольдів. Вони мали доньку; Ендрід добре її знав, ще як вона була дитиною, і, мабуть, потай уже давно прикипів до неї серцем, бо за півроку після першого причастя дівчини посватався до неї. Їй було сімнадцять, а йому – тридцять один. Ранді – так звали дівчину – спершу не знала, що й відповісти Ендрідові,

пішла на пораду до батьків, але ті сказали, що їй самій треба вирішувати. Вони вважали Ендріда за гідного чоловіка; що ж до маєтків, то багатшого мужа годі й шукати. Звісно, різниця віку велика; невідомо, чи вона, така юна, дасть собі раду з великою господаркою, чи зуміє вжитися з чужою родиною, тому свою долю має вирішити сама. Ранді розуміла, батьки сподіваються від неї радше ствердної відповіді, ніж відмови, але їй було лячно. Тож вона пішла до матері Ендріда, до якої завжди ставилася прихильно. Дівчина гадала, хто, як не мати, має знати про наміри сина, але зі здивуванням побачила: та ні про що не здогадувалася. Астрід дуже зраділа й заходилася намовляти Ранді вийти заміж за Ендріда.

– Я тобі допомагатиму, – обіцяла вона. – Батько не хоче ані копійчини, йому своїх грошей вистарчає. Не хоче, щоб діти чекали його смерті, тому розділить спадок одразу після весілля, а потім і та крихта, яку ми залишимо собі на прожиток, також відійде вам після нашої смерті. Бачиш, ми не стоятимемо вам на заваді...

Ранді знала, що Астрід і Кнут добрі люди.

– А Ендрід – хлопець лагідний і розсудливий, – додала Астрід.

То була правда, Ранді вже добре пізнала її сина і не боялася жодної прикрасі від нього. А ось у собі самій вона не мала певності...

За кілька днів справу залагодили. Ендрід радів, батьки тішилися. Родина Ранді користувалася пошанівком серед лю-

дей, дівчина була гарною та розумною, чи не найбажанішою нареченою на всю околицю. Свати домовилися справити весілля перед жнивими, бо чого ж довго зволікати.

Але люди невтаємничені сприйняли цю новину по-своєму, шепотіли позаочі, що дівчина «продалася». Дівча було таке юне, що навряд чи їй тямало до пуття, що таке заміжжя. То не інакше, як підступи хитрого Кнута, то він підганяв сина до женячки, не чекаючи, доки невіста дозріє. Дещо з тих пліток доходило й до вух Ранді, але Ендрід був таким покірним і ніжним, у всьому їй догоджав, що дівчина не наважувалася порвати з ним, хоча її почуття трохи й охололи. Батьки теж знали, як їх паплюжать селом, але вдавали, ніби нічого не сталося.

Весілля мало бути пишним, може, ще й тому, щоб заткнути пельки пліткарям. Та й Ранді було це на руку. Запросили, звісно, найближчих приятелів Кнута, капітана, пароха й вїйта разом з їхніми великими родинами, вони ж мали супроводжувати молодих до церкви. А що свита була такою панською, Кнут не хотів музик. Грати дорогою до храму – це так старомодно і по-простацькому... Однак Астрід налягала, щоб родинний весільний марш неодмінно супроводжував молоду пару до церкви, а потім – з церкви додому. Їм марш подарував стільки щастя у житті, що гріх було б не заграти його на весіллі найдорожчих дітей. Кнут не надто знався на поезії та інших романтичних дурницях, тож махнув рукою і дозволив дружині вчинити, як тій того заманеть-

ся. Астрід часу не гаяла, дала знати сватам, щоб замовили музик, настав бо час повернути давній марш із забуття, бо останнє покоління її роду жило й трудилося без музики та співів.

Весілля припало на сльотливий осінній день. Випровадивши весільну свиту з обійстя, музики змушені були сховати свої скрипки від дощу, вийняли їх знову аж недалеко від церкви, коли вже чутно було святковий передзвін. Та й то малий хлопчина мусив стояти на возі позаду скулених від холоду музикантів, тримаючи над ними парасолю. За такої негоди весільний марш звучав якось жалібно, а свита брела похнюплено й геть невесело. Наречений у шкіряному каптані, з капелюхом між колінами сидів на лавиці брички, натягнувши на голову каптура. Він тримав парасолю над нареченою, яка, сповита у незліченну кількість хусток, щоб захистити шлюбний стрій від сльоти, більше була схожа на копицю сіна, ніж на молоду. Отак плелися вони бричка за бричкою, з чоловіків крапотіло, жінки позамотувалися в хустини. Весільна валка скидалася скоріш на дивний зачаклований обоз з навалених жужмом шкір та хусток, з-поміж яких годі було розгледіти хоч одне знайоме обличчя.

Під церквою зібралася велетенська юрба охочих подивитися на багату весільну свиту. Поява перших гостей викликала стриманий сміх, а що більше їх прибувало, то голосніше сміялися навколо, ледь не реготали. Біля великого будинку, де гості мали зійти з бричок і причепуритися перед вінчан-

ням, стояв мандрівний лахмітник, веселун Аслак. Щоб ліпше бачити, він виліз на підводу з сіном, яку відтягли в куток подвір'я, під накриття.

Тієї миті, як наречену зсаджували з брички, він голосно розреготався:

– Хай мене дідько вхопить, якщо старий Уле Гауген хоч на гріш має нині втіху від свого маршу!

Юрба засміялася, більшість, проте, потайки, видаючи своєю поведінкою, що насправді всі думають, але намагаються приховати.

Коли з нареченої познімали хустки, стало видно, що вона біла мов полотно. Ранді намагалася усміхатись крізь сльози, плач душив її, зрештою, вона вибухнула риданням і, ридючи, сказала, що нізащо не піде до церкви! Зчинився переполох, молоду квапно відвели до бічної кімнатки й поклали на ліжку; вона так заходилася плачем, аж усі перелякалися. Розгублені батьки стояли біля неї, а вона благала їх не змушувати її йти до вінця. Батьки погодилися, мовляв, її воля, хай робить, як підказує їй серце. І раптом вона помітила Ендріда. Ще ніколи їй не доводилося бачити такого нещасного, безпорадного у своєму розпачі чоловіка. Її несподіваний вибух плачу відкрив йому всю правду. Поряд з Ендрідом стояла його мати, Астрід. Її обличчя мов закам'яніло, вона мовчки вдивлялася в очі Ранді, а сльози нестримно цебеніли по щоках. Ранді, судомно хлипаючи після плачу, підвелася на ліктях. Якусь хвилю незмигну дивилася кудись поперед

себе, а тоді промовила:

– Ні, я таки піду до церкви. . .

Ранді знову відкинулася на подушку, ще якийсь час гірко хлипала, потім підвелася з ліжка і рішуче сказала, що більше не хоче ніякої музики. Батьки вчинили її волю. Музикам відмовили, але коли весільна свита вийшла надвір, без музики ліпше не стало.

То був сумний прохід молодої пари до вівтаря. Дощ дав змогу обом ховати обличчя від цікавих очей, аж доки вони переступили поріг церкви. Проте їм здавалося, наче вони йдуть крізь стрій шпіцрутенів. Та й гості, виставлені на посміховисько, почувалися не ліпше.

Славний музикант Уле Гауген був похований неподалік паперті. Вся громада, не змовляючись, доглядала його могилу. Коли старий надгробок підгнів, хтось з родини замінив його новим. Угорі надгробок мав оздобу у вигляді кола, так колись розпорядився сам Уле. Могила була на сонячному місці, там буяли польові квіти.

Кожен, хто хоч раз, простуючи до церкви, спинявся біля могили, знав чи від знайомих, а чи з чуток про одного вченого чоловіка, який за державні кошти збирав у цій долині та навколишніх горах лікарські рослини й квіти. Той вчений знайшов на могилі такі унікальні екземпляри, які на милі навкруги ніде більше не росли. Відтоді селяни, що здебільшого й уваги не звертали на всіляке зело, називаючи його «бур'яном», почали ставитися з повагою до тих трав, ба на-

віть милуватися ними, бо квіти справді були дуже гарними. Та коли молода пара проходила повз могилу, Ендрід, який тримав наречену за руку, помітив, як її мов пересмикнуло; Ранді на мить здалося, ніби старий Уле примарою встав з домовини. Вона знову розплакалася і так, плачучи, увійшла до церкви, плачучи сіла на лаву. Скільки сягає людська пам'ять, ще жодна наречена так не входила до цієї церкви.

Дівчина відчувала, від цієї миті вже ніхто не матиме й крихти сумніву: вона таки «продалася». Від пекучого сорому, що накликала таку ганьбу на своїх батьків, Ранді на хвилю мов закам'яніла, і сльози пересохли на очах. Уже перед вівтарем якесь слово пароха нараз вивело її з заціпеніння; їй вмить пригадалося усе, через що вона пройшла того дня, і така розпука на неї найшла – відтепер вона не зможе дивитися людям у вічі, принаймні батькам.

Безмежний туск не полишав Ранді решту дня, вона не могла пересилити себе й сісти до весільного столу. А коли умовами та погрозами таки змусили її зійти ввечері до гостей, вона всім зіпсувала настрій. Довелося знову класти наречену до ліжка. Весілля, яке мало тривати кілька днів, закінчилося того ж вечора. «Наречена занедужала», таким було пояснення.

Ніхто, звісно, у хворобу не вірив, але то була чиста правда. Ранді занедужала, і здоров'я до неї більше не повернулося. Тож не дивно, що їхній первісток народився кволим і хворобливим, та це, ясна річ, не поменшило батьківської любо-

ві. І Ранді, і Ендрід розуміли, що саме вони спричинилися до страждань дитини. Їх ніхто й ніщо не цікавило, окрім дитинчати; вони навіть до церкви не ходили, уникали людей. Два роки Бог дарував їм ту потіху, а тоді позбавив і її.

Першою думкою, коли молоді батьки трохи отямилися від горя, було те, що вони, мабуть, надмірно любили своє дитя, тому й втратили його. Тож коли на світ з'явилося друге, боялися надто леліяти його; опікувалися ним менше, ніж першим. Дитина, спершу також слабовита, потроху зміцніла, стала веселою і щебетливою. Нова радість оселилася у батьківських серцях, не могли більше опиратися своїй любові до маленяти. Коли дитинчаті виповнилося два роки, Бог забрав і його.

Бувають люди, наче мічені горем і бідною, хоча, здавалось би, найменше того заслужили. Та саме вони найщиріше проносять крізь життя віру й жертвність душі. Ранді й Ендрід здавна були дуже побожними, а тепер то й зовсім віддалися під Божу ласку. Життя на хуторі після того, як молоді побралися, від самого початку спливало тихо, тепер же там панувала достота церковна тиша, немов перед початком відправи. Робота йшла своїм трибом, а вони, маючи вільну хвилинку, молилися удвох чи поринали у спомини про дорогих серцю небіжчиків. Нічого не змінилося у їхньому ритмі життя і тоді, як Ранді народила донечку. Двоє перших померлих діток були хлопчиками, третя дитина була не надто бажаною ще й через те, що дівчинка. До того ж батьки не знали, скільки су-

дилося прожити цій дитині. Однак здоров'я мами і щасливі для неї два роки, доки жило друге хлоп'я, пішли дівчинці на користь ще в материнському лоні. Невдовзі стало видно: дівча росте жваве й веселе, ще й дуже схоже вродою на мати. Знову спокуса любов'ю закралася у їхні душі, але ще не минули закляті два роки. А коли минули, Ранді й Ендрід не наважувалися повірити, що Бог милував їх.

Двоє старих батьків молодій парі жили відлюдно, бо несприйняття молодими радості й брак жаги до життя відштовхували інших. До того ж Кнут був дуже світською людиною, жвавою, товариською, і не міг подовгу витримувати жалоби вдома чи раз у раз відвідувати спільні моління. Тому він переселився на маленький хутірець, який залишив собі після розподілу майна й досі здавав в оренду; почав господарювати, облаштував усе так, як йому було мило, і в усьому догоджав своїй коханій Астрід. Дружина, хоч тужила за Тінгвольдом, пішла за ним, й тішилися вони життям замість проливати сльози вкупі з сином і невісткою.

Одного дня Астрід пішла провідати дітей і побачила, що маленька Мільдريد повністю полишена сама на себе, мати навіть уникала торкатися дитини. Зауважила, що й син, увійшовши до хати, дивиться на своє єдине дитя понуро, поводить з ним стримано, ніби боїться відпустити на волю свої почуття. Астрід тоді промовчала, а повернувшись додому, розповіла Кнотові, як усе погано в Тінгвольді, переконуючи чоловіка, що їхнє місце там, на хуторі, бо дитина мусить ма-

ти когось, хто б її любив. Шкода, щоб таке гарне, добре дівча змарнувалося. Кнут не опирався гарячим умовлянням Астрід обоє зібрали своє манаття і повернулися до Тінгвольда.

Мільдрід перейшла під опіку дідуся з бабусею, а старі навчали молодих батьків, як треба любити свою дитину. Коли дівчинці виповнилося п'ять років, знайшлася у Ранді та Ендріда ще одна донечка, яку назвали Берет. Відтоді Мільдрід ще більше часу була з Астрід та Кнутом.

Згорьовані батьки знову повірили у можливість щастя! Спричинилася до цього ще й зміна ставлення до них інших людей. Після смерті другої дитини люди бачили їх завжди заплаканими, хоча ніхто й ніколи не помічав, щоб вони плакали, обоє таїлися зі своїм горем.

Наймिति і челядь не розбіглися тільки тому, що їх вабило тихе й мирне, у злагоді з Богом життя в Тінгвольді. Молодих господарів тут любили і шанували; вони й самі це відчували. Минав час, до них почали вчаштати гості, родичі, знайомі, хоча самі вони нікуди не ходили.

Ранді й Ендрід востаннє були в церкві, ще як вінчалися! Церковні ритуали влаштовували собі вдома. Але як народилася друга дівчинка, захотіли охрестити її за звичаєм і вперше наважилися піти до церкви. Відвідали могили своїх хлопчиків, мовчки постояли біля могили Уле Гаугена. Усі, хто стрічався на шляху, виказували їм пошанівок. Але молоді й надалі жили усамітнено, побожна тиша огортала їхню домівку.

Якось у бабусі маленька Мільдлід заспівала весільного марша. Стара Астрід випросталася, відірвавшись від роботи, наче громом уражена, й запитала малу, де вона навчилася тієї пісні.

– Від вас, бабусю, – відповіла дитина.

Старий Кнут, почувши це, голосно зареготав. Він добре знав, що Астрід полюбляє мугикати марш собі під ніс, коли зайнята рукоділлям. Обое попросили внучку ніколи не співати весільного марша у присутності батьків. Звісно, дитина поцікавилася, чому, але відповіді не дочекалася.

Одного разу Мільдлід почула, як увечері, рубаючи дрова, наспівував заборонену пісню новий пастушок, і відразу розповіла бабусі. Астрід також чула ті співи.

– Він тут надовго не затримається, – сказала вона. Наступного дня хлопчину звільнили. Ніхто не пояснив йому причини звільнення, заплатили й попросалися.

Чудасії навколо тієї пісні так заінтригували Мільдлід, що Астрід мусила розповісти малій історію весільного маршу. Восьмилітня дівчинка все чудово зрозуміла, а що збагнула не відразу, додумалася згодом. Історія маршу так вплинула на її дитяче життя, як ніщо інше, і сформувало її ставлення до рідних батьків.

Діти змалку тонко відчують все, що відбувається навколо, і наділені співчуттям до нещасних. Мільдлід розуміла, що в батьків треба поводитися тихо. Це їй давалося неваж-

ко, бо тато з мамою були такими лагідними, завжди розмовляли стишеними голосами, розповідаючи про великого приятеля всіх дітей, який мешкає на небі, і від того дивні чари оповивали хату. Історія весільного маршу допомогла їй збагнути горе, якого зазнали батьки. Гірких споминів вона ніколи не заторкувала, натомість оточувала батьків зворушливою, щирою любов'ю в усьому, що розділяла з ними; була такою ж лагідною, побожною, правдивою і працювитою. Берет тим часом підростала, і Мільдрід передавала їй те, чого сама навчилася. Жіноче покликання виховувати менших розвивається у дівчаток ще змалку.

Зате в дідуся з бабусею життя вирувало. Тут співали, танцювали, грали, розповідали всілякі оповідки. Тож, підростаючи, сестрички ділили свій час між любими, лагідними, побожними батьками й веселими, спраглими життя дідусем з бабусею. І ніхто не чувся скривдженим. Часто тато з мамою самі заохочували доньок піти розважитися до старих, а дідусь з бабусею відсилали їх додому, наказуючи бути чемними дівчатками.

Коли дівчинка у 12–16 років бере на себе відповідальність за молодшу на п'ять років сестричку і робить її своєю повірницею, то, звісно, завойовує її безмежну любов та прихильність. А з іншого боку, молодша сестра, з огляду на такі стосунки, набагато швидше дорослішає. Сама ж Мільдрід навчилася попри сестричку бути великодушною, співчутливою і поблажливою, чим дуже тішила батьків і дідуся з бабусею.

Нема що більше оповідати про дитинство Мільдлід. Та ось їй виповнилося п'ятнадцять. Старий Кнут помер, його смерть була несподіваною і легкою. Ще вчора він жартував, а нині лежить на столі, зібраний в останню дорогу.

Відтоді єдиною втіхою Астрід була Мільдлід, коли та сиділа біля її ніг на ослінчику, який став уже їй замаленьким, і слухала оповіді бабусі про діда, або ж вони удвох співали весільного марша. Під ту мелодію у пам'яті Астрід зринали спогади про Кнута, його гарне, вольове обличчя, темне волосся; вона бачила його, як гнав худобу на полонину, як пасушив, награвачи на сопілці весільного марша; згадувала, як їхала поруч з ним до церкви вінчатися... У споминах він ніби повертався до неї, веселий і щасливий!

В уяві Мільдлід марш збуджував зовсім інші образи й думки. Співаючи бабусі, вона раз у раз запитувала себе: «А чи гратимуть колись весільного марша і мені?»

Від тієї миті вона вже не мала спокою. Весільний марш став для неї уособленням тихого, променистого щастя. У його звуках їй увижалася осяйна корона нареченої, він наче був перепусткою у безконечне світле майбуття. Ось Мільдлід виповнилося шістнадцять. «Чи поїду і я колись вінчатися, а мені гратимуть весільного марша? Тато й мама супроводжуватимуть мене... юрба не насміхатиметься... там, де гірко плакала мама, я вийду з брочки щасливою нареченою, ми пройдемо повз квітучу могилу Уле Гаугена, станемо перед вівтарем, умиротворені тихою втіхою... Скільки радості я

принесла б тим мамі з татом!»

Це вперше Мільдхід не довірила своїх думок Берет. Згодом таємниць від сестри стало більше. Берет, якій саме виповнилося дванадцять років, помітила, як старша сестричка щораз частіше полишає її на самоті, але не відразу зрозуміла, що та її уникає, що хтось інший посягнув на її місце повірниць. То була їхня кривна сестра, щойно заручена вісімнадцятилітня Інга, яка мешкала по сусідству. Спостерігаючи, як дівчата простують, обійнявшись, як це часто буває між подругами, у поле чи ліс, шепечуться і сміються, Берет ховалася у траві, ридаючи від ревностів.

Мільдхід мала йти до першого причастя, тож почала відвідувати заняття катехізису. Там вона познайомилася з ровесниками, декого з ближчих друзів навіть запрошувала в неділю до себе на гостину. Вони гуляли полями або ж сиділи в бабусиній світлиці. Тінгвольд віддавна був для молоді відлюдним і загадковим місцем, куди дуже кортіло потрапити, але допускали туди лише чемних і вихованих дівчаток. Нема що таїти, тихий і стриманий характер Мільдхід не всіх приваблював.

Час до часу співочі покоління змінюються не співочими і навпаки. Тоді неодмінно з'являються талановиті співаки. У ті часи молодь любила співати, й було це не випадково. Дивним може видатися хіба те, що прославився знову парубійко з роду Гаугенів.

У народі, у якому колись, хай навіть сотні літ тому, кожен чоловік і кожна жінка висловлювали свої почуття, те, що найдужче наболіло й діткнуло душу, у пісні; у народі, який сам складав пісні, спів ніколи не вмовкне, і якщо не в одному, то в іншому місці відродиться знову й полине понад просторами. Однак у цьому селі, про яке йде мова, пісня звучала споконвіку й ніколи не змовкала. Недарма Уле Гауген народився саме тут. Його таланти успадкував онук. Син Уле був набагато молодшим за доньку, яка свого часу віддалася у Тінгвольд і вже одруженою жінкою тримала молодшого брата до Христа. Гнаний у житті розмаїтими перипетіями долі, син Уле вже в дуже похилому віці осів на гірському хутірці, який залишив йому батько, і – як не дивно – аж тоді оженився. Він мав багато дітей, серед них сина Ганса. Ганс, вочевидь, успадкував дідов таланти, та не так до гри на скрипці (хоча був добрим музиком), як до співу давніх пісень і компонування власних. Самотина сприяла розвитку його таланту. Хлопця мало хто знав, ба, його навіть мало хто бачив, бо хоч і жив він поміж людей, але на відлюдді. Річ у тім, що його батько був мисливцем і ще змалку навчав малих синів ладувати рушницю і цілитися. Найбільше тішився старий, коли синочки, вполювавши свою першу дичину, змогли власним заробітком відшкодувати витрати на порох та набой. Тільки того він і встиг навчити дітей. Їхня матір померла невдовзі після нього, дітям довелося самим давати собі раду, і вони впоралися. Хлопці ходили на полювання, дівчата

ж поралися в хаті, доглядали невеликий наділ біля підніжжя гір. Їхня поява в долині ставала справжньою подією, бо сходили вони лише зрідка, узимку дорогу так замітало снігом, що важко було пробитися. Хуторяни ходили до села за крайньої потреби, хіба щоб продати чи здати для подальшого фрахту дичину. Хлопці часто супроводжували мандрівників у горах. Їхній хутір лежав найвище й славився надзвичайно чистим гірським повітрям, яке ліпше за будь-які відомі досі ліки зцілювало людей, хворих на сухоти чи нервові розлади. Тому щороку в них літували як не міські мешканці, то подорожні з-за кордону. Брати добудували ще кілька кімнат для пожильців, але місця все одно бракувало. Бідна, навіть злиденна родина швидко доросла до великих статків. Спілкування з чужинцями дало своє, вони навіть трохи навчилися чужих мов. За кілька років Ганс відкупив у своїх братів та сестер хутір, відтоді вся господарка належала йому. На той час Гансові виповнилося 28 років.

Нога молодої парості Гаугенів жодного разу не ступала на обійстя Тінгвольда. Ранді та Ендрід не зачиняли перед ними дверей, однак дали зрозуміти, що ані вони самі, ані будь-яке нагадування про весільний марш діда у Тінгвольді небажані. Якось старий Гауген, бідний далекий родич Тінгвольдів, випадково про те довідався, тож Ганс заборонив братам і сестрам навіть носа туди потикати. Але доньки Ранді та Ендріда дуже любили співи, їх страшенно вабило до Ганса, і їм бу-

ло соромно за таке погірдливе ставлення батьків до родини. Ні про кого на хуторі стільки не говорилося, як про Ганса, тінгвольдські дівчата тільки про нього й шепотілися.

У ті чудові, розспівані, веселі часи сімнадцятирічна Мільдрід пішла до першого причастя. Якийсь час до причастя і ще якийсь після нього все було тихо й спокійно, але навесні, чи радше на початку літа, Мільдрід, як і всіх конфірмованих дівчат її віку вислали з худобою на полонину. Як вона раділа! Її улюблена товаришка, кривна сестра Інга, літувала на сусідній полонині.

Берет мала допомагати в горах Мільдрід і тішилася тим не менш за сестру. Берет була зачарована незнаним їй до-сі світом, а старшу сестру натомість огортав якийсь дивний неспокій. Звісно, вона мала багато роботи біля худоби та в молочарні, але коли випадала вільна хвилинка, вона не знала, куди себе подіти. Іноді Мільдрід провідувала Інгу, вислуховувала розповіді про її коханого, але бували дні, коли їй зовсім не хотілося іти в гості на сусідню полонину. Якщо Інга сама приходила до неї, Мільдрід була радісною і прихильною, ніби винагороджувала товаришку за свою мимовільну байдужість, однак дуже скоро їй знову ставало нудно в товаристві подруги. З Берет вона розмовляла нечасто, відбувалася здебільшого короткими відповідями, на кшталт «так» і «ні». Не раз, женучи з пастушками череду на пашу, дівчинка гірко плакала від кривди. Мільдрід відчувала, що її звичний світ розсипається на шматки, але не знала, як знову зліпити

його докупи.

Якось вона сиділа поблизу кам'яної огорожі пасовиська. Кілька кіз обхитрували пастушків, відбилися від отари, і тепер дівчина мусила їх пильнувати. То було зранку одного теплого дня. Мільдрід сиділа в затінку скелі, порослої чагарником і берізками. Вона зняла з себе кацавейку й узялася до плетіння, чекаючи на Інгу. Позад неї зашелестіло. «Мабуть, то вона», – подумала Мільдрід, підводячи голову. Однак чагарі щось занадто тріщали, як на тендітне дівча. Мільдрід, пополотнівши від страху, підхопилася на ноги й побачила щось волохате: з-під кудлів поблискували очі – ведмідь! Хотіла закричати, але немов заціпеніла; хотіла кинути-ся навтьоки, але ноги вросли в землю. Ведмідь виявився кремезним широкоплечим чоловіком у хутряній шапці й з рушницею в руках. Він зупинився в хащах, не зводячи з Мільдрід очей; гострий погляд його відразу зм'як, він зробив ще кілька кроків, перестрибнув каміняччя й опинився просто перед дівчиною. Щось торкнулося її ноги, вона тихо зойкнула – то був собака, якого вона раніше не помітила.

– Уфф! Я думала, то ведмідь ломиться хащами, тому й злякалася... – перевела подих Мільдрід, насилу усміхнувшись.

– Не дуже й помилилася, – мовив чоловік і, зумисне поволі розтягуючи слова, додав: – Ми з Квасом саме йдемо його слідом, але слід загубився. Якщо я теж маю покровителем якогось примарного звіра, то це – неодмінно ведмідь.

А треба сказати, що в Норвегії існує повір'я, ніби кожна людина має свого невидимого покровителя й захисника в особі якогось звіра, що є виразником її характеру.

Мисливець усміхнувся. Мільдрід пильно дивилася на нього. Хто цей чоловік? Високий, кряжистий; вираз очей так швидко мінявся, що вона не могла зачепитися за них поглядом. До того ж він стояв надто близько, немов з-під землі вигулькнув зі своєю рушницею і собакою. Їй дуже хотілося йому сказати: «Забирайся геть!» Натомість вона відступила на крок і запитала:

– Хто ти?

Мільдрід злякалася-таки не на жарт.

– Ганс Гауген, – відповів незнайомиць доволі байдуже, бо саме помітив, що його пес знову взяв слід ведмедя.

Ганс рвучко обернувся, щоб попрощатися, та так і завмер з несподіванки: дівчина стояла перед ним червона мов буряк – щоки, шия, груди паленіли, наче вогнем.

– Отакої! – вражено промовив чоловік.

Мільдрід не знала, куди їй сховатися, чи втекти, чи відвернутися, чи просто впасти на землю.

– А ти хто? – поцікавився Ганс.

Дівчина знову спалахнула рум'янцем. Бо, довідавшись, хто вона, він довідається геть усе.

– То хто ти? – запитав Ганс ще раз так, ніби це було найзвичайнісіньке запитання на світі, на яке зовсім просто відповісти.

Мільдрід не могла довше опиратися і, хоч який пекучий сором відчувала за себе і своїх батьків, що знехтували родиною, мусила відповісти.

– Мільдрід Тінгвольд, – прошепотіла вона й вибухнула плачем.

Що правда, то правда... Ганс навряд чи став би з доброї волі на прихильну розмову з Тінгвольдами. Але те, що трапилося щойно, не вписувалося у жодні рамки. Він вражено витріщився на дівчину. У пам'яті зринув спогад, як її мати гірко ридала в церкві, йдучи до вітваря. Може, плаксивість – їхня родинна риса?

Він квапився.

– Вибач, що я налякав тебе! – мовив Ганс і подався за собакою, спритно дряпаючись стрімким схилом догори.

Коли Мільдрід нарешті наважилася підвести очі, чоловік уже добрався до вершини гори, обернувся і глянув на неї. Те тривало лише мить, по інший бік гребеня загавкав собака, Ганс схопив рушницю, кинувся на гавкіт і зник з очей. Мільдрід дивилася туди, де він щойно стояв. Несподіваний звук пострілу змусив її здригнутися. Невже ведмідь? І весь час був так близько від неї? Вона подерлася нагору за чужаком, стала на гребені, де він нещодавно стояв, затіняючи долонею очі від сонця. Так воно і є: Ганс сидів навпочіпки в кушах, схилившись над величезною ведмежою тушею. Не довго думаючи, дівчина збігла до нього. Ганс усміхнувся до неї і розповів своїм тихим м'яким голосом, як сталося, що він загу-

бив слід звіра, хоч той був так близько; чому собака не занюхав запаху ведмедя, аж доки не вискочив на нього. Мільдрід заворожено слухала, вже й забувши про свої безглузді сльози. Ганс вийняв ножа, хотів, не гаючись, оббілувати тушу. О тій порі року м'ясо не мало жодної вартості. Парубок мав намір м'ясо прикопати, а забрати тільки шкуру, тож взявся до роботи. Мільдрід йому допомагала, потім побігла до колиби, принесла звідти сокиру й лопату. І хоч дівчина боялася ведмедя, і смердів він нестерпно, вона не втекла, допомагала, аж доки Ганс не закінчив справи.

Тим часом настав полудень. Ганс напросився до Мільдрід на обід. Він помився сам, вимив ведмежу шкуру, що було не так вже й просто, а тоді сів у колибі чекати обіду, бо дівчина, на свій сором, ще його не зготувала. Розповідав якісь небиліці, легко й весело, але дуже тихим голосом, як зазвичай розмовляють люди, які живуть самотньо. Мільдрід відповідала коротко. Потім, коли вже вони сиділи за столом, вона, дивлячись на нього, не могла ані шматка проковтнути, ані на слово здобутися. Раз у раз западала мовчанка. Пообідавши, Ганс набив люльку тютюном і прикурив. Розмова не клеїлася, парубок підвівся.

– Маю ще далеку дорогу додому, – мовив він і, простягаючи руку на прощання, запитав: – Ти завжди сидиш там, де я тебе нині застав?

Ганс затримав долоню дівчини на якусь хвилю, ніби чекаючи відповіді, а вона від ніяковості навіть очей не зміла

підняти, відчула потиск його руки, почувала, як подякував за смачний обід, а коли опанувала себе, він з ведмежою шкурою на плечі, з рушницею у руках та собакою був уже далеко – простував вересовою полониною. Його постать вимальовувалася на тлі неба, бо гори височіли збоку, не затуляючи виднокола; міцні ноги швидко й легко несли його вдалину. Мільдрід вийшла на поріг колиби і довго дивилася йому вслід, аж доки він зник з очей.

Нараз дівчина зауважила, що серце шалено бухає їй у грудях, аж притисла його руками, щоб не вистрибнуло. Мільдрід лягла в траву, поклавши голову на руки. Перед очима одні за одними зринали образи всього, що сталося з нею за день. Ось Ганс виринає з чагарів; ось стоїть просто перед нею, широкоплечий, з мінливим поглядом очей; відчула його вищість над собою, сором за пережитий страх і нікчемні сльози; ось вона на вершині гори під яскравим промінням сонця, чує постріл, потім бачить себе на колінах поряд з ним, допомагає білувати ведмедя, ловить кожне його слово, а м'який тихий голос знову пронизує її серденько, той голос долинає то від ослона, на якому він сидів, доки вона готувала обід, то від столу, за якими вони сиділи удвох. Мільдрід відчувала, що не сміє подивитися йому в очі, відчувала, що й сама якоїсь миті змусила його ніяковіти, бо він ставав щораз маломовнішим, а потім зовсім замовк. Вона пригадала собі, як він тримав її за руку; відчувала потиск міцної долоні – солодкий щем пронизав усе її тіло. Ось він простує вересо-

вою полониною, іде, іде...

... Чи повернеться іще? Вона поводитася... так жахливо! Він дуже сподобався їй: сильний, вродливий, поставний, і яке, мабуть, жалюгідне враження справила на нього вона! Так, жалюгідне! Від першого зойку з перестрашу перед його собакою до ганебного рюмсання, від незграбної помочі в білуванні ведмедя до невчасно зготованого обіду! А ще їй немов заціпило, коли він про щось запитував, дивлячись на неї... Надто коли наостанок поцікавився, чи завжди вона сидить під скелею, проте Мільддрід не заперечила, промовчала, а вона ж не щодня ніжитьься там у затінку! Він міг витлумачити її мовчазність як благання повернутися і переконатись самому. А її безпорадність? Її він теж міг подумати собі зовсім не так, як воно є насправді! Який сором! Дівчина вся горіла, особливо її личко, яке вона ховала в траві. Згадки не давали їй спокою, знову й знову зринали перед очима хвилини їхньої зустрічі, його неперевершеність і її нікчемність; знову гаряча хвиля сорому заливала її ество.

Так Мільддрід лежала в траві, аж задзеленькотіли здаля дзвіночки – з паші поверталася череда. Дівчина миттю зірвалася на рівні ноги й схопилася до роботи. Берет одразу помітила: щось не те діється з сестрою, бо Мільддрід запитувала й відповідала якимось недоладно, метушилася, усе падало їй з рук. Берет раз у раз пильно придивлялася до неї, намагаючись достерегти причини дивної поведінки. Коли ж настав час вечеряти і Мільддрід відмовилася, мовляв, не голодна, й

сіла на призьбу перед колибою, у Берет ледь що вуха не настовбурчилися, як у сторожової собаки. Дівчинка поїла, роздвинулася і лягла. Сестри спали на одній прічі. Мільдрід не лягала, тож стурбована Берет раз по раз тихенько вислизала надвір, подивитися, чи сестра ще сидить надворі, чи сама... Та сиділа самотньо. Минула година, минула друга, уже й північ давно минула – Мільдрід не поверталася. Берет не спала, але вдала, ніби спить, коли старша сестра крадьки увійшла досередини. Хоч як тихо намагалася вона поводитись, Берет таки почула її важке зітхання, а коли Мільдрід лягла поруч і проказала вечірню молитву, Берет розчула розпачливе благання: «Поможи мені, Господи, поможи!» У чому Бог повинен їй допомогти, подумала мала. Берет не могла заснути. Мільдрід переверталася з боку на бік, але сон і до неї не йшов, зрештою, вона рішуче відкинула ліжника, заклала руки під голову й втупилася поглядом у темряву. Що було далі, Берет не чула, бо таки заснула, а коли прокинулася наступного ранку, Мільдрід не було в постелі. Мала мов обпечена зістрибнула з прічі: сонце підбилося уже височенько, а за чередою і слід простиг. Берет похапцем зїла приготований для неї сніданок, вийшла надвір і застала Мільдрід при роботі. Який втомлений вигляд вона мала! Берет сказала на своє виправдання, що миттю наздожене череду. Мільдрід промовчала, але у її погляді прозирнула вдячність. Берет ще трохи покрутилася і побігла навздогін череді.

Мільдрід з полегшенням роззирнулася навколо: нарешті

знову сама! Вона поспіхом наготувала кадки на молоко – решта почекає до вечора; вмилася, причесалася, побігла до колиби перебратися, узяла плетиво й поквапилася до скелі.

Новий день не сповнив її новими силами, бо вона майже не спала й майже нічого не їла цілу добу. Перебувала наче в якомусь напівсні, їй здавалося, що прийти до тьми зможе тільки на тому місці, де все вчора відбулося.

Не встигла Мільдлід сісти під скелею, як її обпекла думка: ану ж він прийде, застане її тут і що тоді подумає?.. Вона мимоволі підхопилася. Тієї миті дівчина побачила на вершечку скелі його собаку. Пес дивився на неї, потім зістрибнув униз і, метляючи хвостом, підійшов ближче. Їй на мить завмерло серце. А там! Там стояв з рушницею в руці Ганс, осяяний сонцем, як і вчора! Сьогодні він надійшов з іншого боку. Парубок усміхнувся до дівчини, якусь мить стояв нерішуче, а тоді збіг униз й опинився просто перед нею. Мільдлід, тихо скрикнувши, сіла в траву. Пропри всі зусилля, вона не могла віднайти в собі сили, щоб встати, плетиво випало їй з рук. Парубок не озвався ні словом. Дівчина відвернулася, але відчула, що він ліг у траву їй до ніг, не зводячи з неї очей; з іншого боку вмовився пес, не зводячи очей з господаря. Мільдлід, хоч і відвернулася, однак відчувала на собі його погляд, їй було соромно, що він бачить її палахкотливий рум'янець, її потуплені очі, її обличчя. Ганс схвильовано дихав, Мільдлід здавалося, ніби вона відчуває той віддих на своїй руці, однак не сміла навіть ворухнутися. Вона боялася, що

він до неї заговорить, але й мовчання її лякало. Він, напевно, здогадався, чому вона тут, і невимовний сором охопив дівчину. Не треба було йому приходити! Навіщо тут сидить!

Раптом він взяв у руки її долоню, потім іншу, міцно стиснув. Вона хотіла ухилитися, але Ганс лагідно притягнув її до себе. Мільдрід зісковзнула на траву поруч з ним, її голова лягла Гансові на груди. Вона відчувала, як він пестить її волосся, але не зважувалася підвести очей. Її обпікав сором за те, як негоже вона поводить, і нараз дівчина вибухнула плачем.

– Плач, плач, – примовляв Ганс, його голос тремтів. – А я сміятимуся... Бо те, що нас натрапило, гідне й сміху, і плачу!

Ганс пошепки розповідав їй, як учора, коли він йшов від неї геть, йому здавалося, ніби він, навпаки, з кожним кроком наближається до неї. Це відчуття було таким яскравим, що заповонило його цілком. Удома все валилося йому з рук. Довелось навіть німцеві-постояльцеві самому давати собі раду, Ганс натомість подався в гори. Півночі волочився горами, на світанні вернувся додому поспішати і знову забрався з хати. Йому двадцять вісім років, давно не хлопчик... Звідкись він знав у душі: або ця дівчина належатиме йому, або йому не жити. Його вабило на те місце під скелею, хоча й не мав певності, що застане її там. Як не застане, то хоч посидить на самоті. Побачивши її, спершу злякався, а потім збагнув, що їй так само тоскно на душі, як і йому, і відразу вирішив спробувати щастя... Тепер він знає, що й вона поділяє його

почуття, тому... тому... Він підняв її голову, вона більше не плакала. Його очі так дивовижно сяяли, що вона заворожено задивилася у їхню глибінь, нараз зашарілася і схилила голову. Ганс знову заговорив тихим, ніжним голосом.

Сонце зачепилося за верхівки дерев, що росли на схилі, берізки шелестіли від повіту вітерцю, щебетання птахів зливалася з дзюркотом струмка в камінному ложі неподалік. Хтозна, скільки часу просиділи вони отак одне біля одного. Їх сполохав пес. Він час до часу підводився, блукав десь поблизу, але щоразу повертався, лягаючи поряд, а тепер раптом з гавкотом кинувся униз схилом. Мільдрід і Ганс підхопилися, завмерли, наслуховаючи, проте ніде нічого не було чути. Вони глянули одне на одного. Раптом Ганс взяв її на руки. Ніхто з дитинства не носив її на руках; вона від цього немов ще більше знесиліла. Він був її оборонцем, її майбуттям, її щастям навіки – вона мала послухатися голосу свого серця. Слова поміж них були зайвими. Він її три-мав, і вона його тримала... Ганс поніс її туди, де вони сиділи перед тим, сів у траву, обережно посадив її коло себе. Мільдрід ще більше похилила голову, щоб він не міг зазирнути їй у вічі. Ганс саме хотів обернути її голівку до себе, аж просто перед ними пролунав здивований вигук:

– Мільдрід!

То була Інга, вона прийшла за собакою. Мільдрід зірвалася на ноги, якусь коротку мить дивилася на товаришку, а потім підійшла, обійняла її за шию й поклала голову на плече.

Інга оповила подругу рукою за стан.

– Хто це? – прошепотіла вона.

Мільдрід відчула, як дівчина затремтіла, але сама навіть не ворухнулася. Інга ж бо знала, хто це, була знайома з Гансом, але не йняла віри власним очам. Ганс підійшов ближче.

– Я гадав, ти мене знаєш, – мовив він спокійно. – Я Ганс Гауген.

Від звуку його голосу Мільдрід стрепенулася. Ганс простягнув руку, вона підійшла й подала йому свою, а тоді глянула на товаришку, засоромлена й щаслива водночас.

Ганс підняв рушницю, попрощався з дівчатами, шепнувши мимохідь на вушко Мільдрід:

– Я скоро знову прийду...

Дівчата провели його до краю полонини і довго дивилися услід, доки він зник з очей. Мільдрід притулилася до Інги, а та відчула, що розпитувати про щось зараз зайве. І ніби на підтвердження її здогаду, Мільдрід схилила голову товарищі на плече й промовила:

– Нічого мене не питай... Я не зумію тобі відповісти...

Дівчата постояли так якусь хвилю, потім рушили до колиби. Нараз Мільдрід згадала, що нині ще й за холодну воду не бралася, кинулася до роботи. Інга стала їй до помочі. Дівчата майже не розмовляли, хіба перекинулися кількома словами про те, що стосувалося роботи.

Мільдрід поставила на стіл обід, сама ж ледь торкнулася їжі, хоча їй нездоланно хотілося і їсти, і спати. Інга не затри-

малася на полонині, пообідала та й подалася до себе, бачила, що товарищі треба побути наодинці. Коли Інга пішла, Мільдрід лягла трохи подрімати. Їй кортіло ще раз перебрати подумки події того ранку, пригадати все, що казав Ганс, і що вона йому відповідала. Лишенько, та вона ж і слова з себе не видушила! За весь час жодного слова! Мільдрід аж підвелася на лежку. Не міг він цього не зауважити! І що він тепер собі про неї подумає? Що вона якесь безвольне, сонне створіння? Так вона скоро йому надокучить! Мабуть, він навіть не встигне далеко відійти, як і йому спаде на думку те саме. Сон зняло мов рукою. Мільдрід, як і вчора, вийшла надвір, сіла перед колибою.

За своє юне життя Мільдрід звикла зважати на поведінку, на кожне мовлене слово, бо зростала в оточенні, де без цього не прожити. А тому не розгледіла у своїх вчинках за останні два дні ані такту, ані розсудливості, ані пристойності. Нічого подібного вона ніколи не вчитувала з книжок і не бачила серед близьких. Мільдрід дивилася на світ очима селянської дитини, а звичаї селян найсуворіші з-поміж усіх. Порядність – це вміння приховувати почуття, пристойність – це стриманість у їх виявах. А вона що вчинила? Вона, яка завжди дотримувалася звичаїв, за що й здобула повагу від усіх, піддалася чарам чоловіка, якого знала заледве два дні! Та він перший зневажатиме її! Тому-то Мільдрід не посміла й словом обмовитися навіть такій близькій товарищі, як Інга.

Берет прибігла, щойно з-за гребеня гори почулося тельнь-

кання дзвоників перших корів – черета поверталася з пасовиська, і застала старшу сестру геть знетямлену. Вона вперто стояла перед нею, доки Мільддрід таки підвела голову й глянула на неї. Обличчя заплакане, в очах – розпач. Та дівчина враз змінилася, коли побачила Берет, – мала ледь могла встояти на місці від неймовірного збудження.

– Що з тобою? – вигукнула стурбовано.

– Нічого! – відповіла Берет, так відверто розглядаючи Мільддрід, що та аж відвела очі й підвелася, щоб братися до роботи.

Зустрілися вони аж за вечерею. Пастушки повмощувалися за столом, сестри сиділи навпроти одна одної, а що Мільддрід ложка не йшла до рота, то дівчина мандрувала поглядом від одного обличчя до іншого, особливо прискіпливо приглядалася до Берет, яка ніяк не могла наїстися. Мала не просто їла, вона поглинала вечерю, наче голодний собака.

– Ти що, нічого сьогодні не їла? – запитала Мільддрід.

– Ні.

– То ти не пасла череди з пастушками? – знову поцікавилася за якийсь час старша сестра.

– Ні, – одностайно відповіли Берет і обоє пастушат. У присутності хлопчаків Мільддрід більше ні про що не розпитувала. Знову слабкість духу завадила їй допитатися правди. Сором за власну нерішучість додався до докорів сумління, які раз у раз терзали її душу. Так промучилася вона, сидячи перед колибою, увесь вечір і всю ніч.

У променях багряного надвечір'я, у сивих сутінках літньої ночі не було спокою душі Мільдрід, і сну не було. Бідолашній дитині ще ніколи не доводилося зазнавати розпачу. Як ревно вона молилася! Наче заспокоювалася на мить, а тоді круговерть думок починалася знову; дівчина проказувала знайомі ще змалку молитви й зверталася до Бога власними словами. Зрештою, знеможена до краю, таки лягла. Вона прикликала на допомогу всю свою мужність, але сили вже полишили її, тільки й могла водно повторювати то тихіше, то з притлумленим зойком:

– Допоможи мені, Боженьку! Боже, Боже, порятуй мене!

У ній боролися суперечливі почуття. Що їй робити, забути Ганса чи ні?

Раптом Мільдрід скрикнула з перестрашу. Берет рвучко стала на коліна, схилившись над нею.

– Хто він? – прошепотіла дівчинка, її очі й личко гарячково палали, уривчастий віддих зраджував хвилювання.

Мільдрід, змучена душею і тілом, ледь стримуючи плач, не спромоглася на відповідь.

– Хто він? – наполягала Берет, нахилившись ще нижче над сестрою. – Даремно криєшся! Я стежила за вами весь день!

Мільдрід затулилася від неї руками, але Берет розняла руки.

– Кажи, хто він! – прикрикнула мала, дивлячись сестрі просто в очі.

– О, Берет, Берет, прошу тебе! – заблагала Мільдрід. –

Хіба я не була тобі від самого малку доброю сестрою? Чому ти жорстока зі мною, коли мені так зле?

Берет відпустила руки Мільдхід, стривожена її слізьми, але не заспокоїлася, усе її єство палало, вона важко дихала і, здавалося, ось-ось лусне.

– То Ганс Гауген?

Запала бездиханна тиша.

– Так, – нарешті прошепотіла Мільдхід, плачучи й затуляючись руками.

Берет знову відхилила їй руки, хотіла бачити очі сестри.

– Чому ти мені про це нічого не сказала? – Її голос тремтів від збудження.

– Берет, я учора вперше його побачила! Побачила і пропала! Оце й мучить мене так, хоч вмирай!

– Учора? Ніколи раніше його не бачила? – скрикнула Берет, не їмучи віри її словам.

– Ніколи в житті! Уявляєш, який сором, Берет!

Раптом Берет кинулася на шию сестрі, палко її розцілувала.

– Солоденька моя Мільдхід! Та це ж чудово! – прошепотіла вона, сяючи втіхою. – Боже, як це чудово! – повторила мала, знову цілуючи сестру. – Я нікому не скажу! Мовчатиму як пень!

Берет притулила Мільдхід до себе, але нараз підхопилася на рівні ноги.

– Чи, може, ти боїшся, що я не мовчатиму? – спохмурніла

Берет. – Я мала б не мовчати, після того як ти повелася зі мною. Чому ти віддалилася від мене? Чому замінила мене на Інгу? Скільки я наплакалася! Якби ж ти знала, Мільдрід, як я тебе люблю! – схлипнула Берет і заховала личко на грудях у сестри.

Мільдрід обіймала малу, обцілювала й запевняла, мовляв, якимось не замислювалася про те, що, можливо, кривдить сестру; ніколи більше не відштовхне дівчинки від себе, відтепер лише їй, добрій та надійній, довірятиме свої таємниці. Мільдрід гладила молодшу сестричку, лагідно промовляючи до неї.

– Який він гарний, Мільдрід! – раптом вигукнула Берет. – Як він тебе знайшов? Коли ви вперше зустрілися? Що він кавав? Розкажи, як усе було!

Те, з чим лише кілька годин тому Мільдрід, здавалося, не зможе поділитися з жодною людиною на світі, вона до найменших подробиць розповіла сестричці. Час до часу Берет уривала розповідь, гаряче пригортаючись до Мільдрід. Від такого щирого сприйняття Мільдрід проймалася ще більшою довірою і розповідала, розповідала... Вони плакали і сміялися, геть забувши про сон, аж їх застало ранішнє сонце. Одна лежала, спершись на лікоть, захоплена оповіддю власної пригоди, інша стояла перед нею на колінах з напіврозтуленим ротиком й блискучими від захвату очима.

Дівчата разом встали, разом попоралися на господарстві,

щось перехопили на сніданок і причепурилися – разом готувалися до зустрічі з Гансом. Він ось-ось мав прийти! Вбрані, мов на свято, сестрички вмостилися на звичному місці, під скелею. Берет показала свою учорашню схованку; пес Ганса кілька разів навідував її там, а потім вертався до господаря. Дівчата навпереміну оповідали одна одній про своє потаємне. Днина випала погожа, хоч з-за гір і випливали поодинокі хмаринки. Розмовляючи, вони забули про час. Ганс уже давно мав з'явитися, а його все не було. Сестри далі вели розмову, то забуваючи про Ганса, то раптом згадуючи його. Берет кілька разів вибігала на чубок гори подивитися, чи не йде, але парубка не було видно. Обидві вже й тривожитися почали, а Мільдрід раптом так розхвилювалася, аж налякала Берет. Мала заходилася заспокоювати старшу сестру, мовляв, Ганс не є сам собі господарем; он його німець-постоялець змушений уже два дні сам собі давати раду, рибалити, полювати й готувати їжу; три дні навіть для терплячого німця забагато... Мільдрід розуміла, що Берет має рацію, однак не могла погамувати тривоги. Щоб відволікти сестру, Берет звернула балачку на інше.

– Як гадаєш, що на це скажуть тато з мамою? – запитала вона й одразу пошкодувала за свою необачність.

Мільдрід пополотніла, оніміло глянула на сестричку. – Невже таке ніколи не спало тобі на думку?

– Чому ж, спало... Але думалося про батьків якось віддалено, ніби часу ще вдосталь...

Страх, що подумає про неї Ганс Гауген, сором перед власною слабкістю і незграбністю так заповнили їй голову, що все інше ніби відійшло в тінь. Та нараз усе змінилося. Примара батьківського гніву загрозливо нависла над нею. Берет знову кинулася втішати Мільдлід, мовляв, побачивши його, батьки змінять гнів на милість, бо ж не бажають кривди рідній доні, яка завжди була їм утіхою; та й бабуся стане на її боці; жодна людина лихого слова не скаже про Ганса Гаугена, він і сам зуміє за себе постояти.

Слова сестри пролітали Мільдлід повз вуха, думками вона витала деінде. Щоб добре все обміркувати, вона відіслала Берет готувати обід. Дівча неохоче побрело до колиби, раз у раз озираючись.

Чи варто вже негайно про все розповісти татові з мамою? Ось що її турбувало. У виснаженому неймовірною напругою останніх днів мозку це запитання розбухло до розмірів велетенської гори. Мільдлід відчувала, якщо прийме Ганса сьогодні, то вчинить гріх. Не посміє ж бо вона заручитися з ним без згоди батьків. Але сталося те, що сталося, тому треба все розказати батькам. Дівчині відразу стало легше на душі, вона підвелася, її очі сяяли: вона прийняла правильне рішення. Якщо Ганс з'явиться знову, вона відразу піде на розмову до тата й мами.

– Правда ж? – запитала у голос саму себе, і їй здалося, ніби чийсь голос відповів ствердно, хоча нікого навкруги не було.

Мільдлід побігла до колиби повідомити новину Берет, але

Берет ніде не було, ні в колибі, ні в кошарі.

– Берет! Берет! – гукала вона.

Їй звідусіль відповідало відлуння, але не Берет. Намарно Мільддрід шукала сестру по всіх закапелках. Дівчина й так була вже знеможена, а тут ще й переляк додався, вона бачила перед собою великі очі Берет, і її запитання сполохом лунало в вухах: «Як гадаєш, що на це скажуть тато з мамою?» Невже Берет подалася до батьків поперед неї? Було б схоже на сестрицю! Могла зопалу забажати потішити сестру, усе залагодити з батьками потай від неї. Мабуть, так і зробила! Але з розповіді Берет батьки можуть усе неправильно витлумачити... І Мільддрід, не довго думаючи, звернула на стежку, що вела в долину. Її гнав неспокій, вона раз у раз пришвидшувала крок, навіть не помічаючи того. Від втоми їй шуміло в голові, стискало груди, збивався віддих. Треба було хоч трохи перепочити. Вона сіла обіч стежки, потім лягла, підклавши руку під голову, нестямилася, як заснула.

Два дні і дві ночі Мільддрід майже не спала і не їла; не знала, чим це може вилитися для домашньої дитини, яка завжди вчасно харчувалася й досхочу спала під батьківською опікою...

Насправді ж Берет не до батьків подалася, а до Ганса Гаугена! Іти їй було далеко, здебільшого незнайомими стежками, спершу краєм лісу, потім, вище, скелястим плато, де водилася дика звірина і навіть час до часу вигулькувала на її

шляху. Берет не відступила, йшла далі, бо конче мала привести Ганса, інакше Мільдрід пропаде. Берет не впізнавала своєї старшої сестри!

Берет простувала весело і бадьоро, сестрине кохання ніби несло її на крилах. Вона не знала нікого шляхетнішого на світі за Ганса Гаугена, а Мільдрід заслужила собі на найшляхетнішого! Не дивина, що Мільдрід стратила голову, так само як і він. Якщо батьки не приймуть вибору доньки, то хай нарікають на себе... Закохані мусять досягти свого, як це свого часу зробили дід і прадід. Від радості Берет насвистувала весільного марша. Мелодія переможно линула понад каменистою пустелею і розсотувалася десь у захмареному піднебессі. Від надміру почуттів дівчинка спинилася і на все горло вигукнула: «Ура!» З того місця, де вона стояла, видно було найвищий і найвіддаленіший край села. Далеко позаду залишилося узлісся, поросла вереском полонина, тут же, скільки око сягало, простягалася скелясте плато, ніби морські хвилі нараз скаменіли. А сама вона мовби линула у повітрі вдалину.

Берет знала, що треба йти в керунку засніженого гірського кряжу, на білу вершину, що височіла просто перед нею, – десь там має стояти хатина Ганса. Вона відчувала: мета вже недалеко. Щоб краще зорієнтуватися, дівчинка вилізла на велетенську голу брилу й побачила внизу озеро. Чи то над озером стоїть хатина, а чи скеля, важко було роздивитися, але домівка Ганса мала бути десь там. Таки там, бо ось з-за

мису вплив човен, у ньому веслували двоє чоловіків. Напевно, Ганс і його німець! Берет побігла вниз схилом. Те, що здавалося близьким, виявилось насправді дуже далеким. Берет бігла, бігла... Скоро вона зустрінеться з Гансом Гаугеном! Це додавало їй сили.

Ганс разом з німцем безтурботно рибалив у човні і навіть не здогадувався, яку збурих бурю. Досі його ніколи не діяли хвилювання чи тривога. Тепер струни душі бриніли, виливаючись у пісню на мелодію весільного маршу. Великим поетом він, звісно, не був, але вірші йому вдавалися: про весільну свиту, про молоду, у приспіві ж ішлося про незвичайну зустріч у лісі. Ганс мугикав, рибалив і тішився доволі щирим світом. Німець не заважав йому, теж собі рибалив.

Зненацька з берега до них долинуло галайкання. Ганс і бородатий німець водночас підвели голови й побачили дівчинку, яка махала їм руками. Вони перекинулася між собою кількома словами й повеслували до берега. Ганс вистрибнув на суше, прив'язав човна. Чоловіки взяли рушниці, одяг, улов та вудки; німець відразу подався до хатини, а Ганс зі своєю ношею рушив до Берет, яка стояла віддалік на камені.

– Ти хто така? – запитав парубок.

– Берет, сестра Мільдрід.

Ганс почервонів, Берет теж зашарілася.

– Щось сталося? – нараз стривожився Ганс і миттю зблід.

– Ні! Просто тобі треба піти до неї! Їй нестерпно самій! –

випалила дівчинка.

Ганс якийсь час мовчки дивився на неї, тоді повернувся і рушив до хатини. Німець перед хаткою розвішував рибацьке начиння. Ганс приєднався до нього, вони про щось розмовляли. У хаті розривалися від гавкоту двоє собак. Ганс з німцем увійшли досередини. Не встигли вони відчинити дверей, як собаки вирвалися надвір, однак господар владним окриком загнав їх назад. Усе стихло. Ганс довго не виходив. Нарешті з'явився на порозі в іншому одязі, з рушницею в руках, поруч вірний пес. Німець вийшов за ним. Вони подали одне одному руки, ніби прощалися надовго.

Ганс рушив до Берет.

– Умієш швидко ходити? – запитав він.

– Ясна річ, умію!

Парубок крокував розмашисто, Берет підбігала за ним, пес біг попереду.

Досі Ганс навіть не сумнівався, що Мільдрід така ж весела й щаслива, як він сам, але поява Берет і її слова відкрили йому очі. Звичайно ж Мільдрід непокоїлася через батьків! Звісно, дівчину налякало кохання, яке так навально захопило її, впало зненацька, мов сніг на голову. Тепер Ганс багато чого зрозумів, дивувався сам з себе, що не збагнув цього відразу. І пришвидшував крок... Для нього зустріч з Мільдрід, несподіваний спалах почуттів теж був наче снігова лавина. Що вже казати про дитину, тиху, вразливу, яка завжди жила під крилом батьків і яку нараз виштовхнули з теплого затишку домівки під буревій? І він знову пришвидшував

крок...

Під час тієї шаленої гонитви горами й долами Берет намагалася не відставати від Ганса, трималася поряд, раз у раз зазираючи йому в обличчя. Іноді краєм ока він помічав її захопливий погляд, палахкотливі щоки, однак думки про Мільдريد настільки заповнили його, що він бачив дівчинку ніби крізь марево, а потім і зовсім перестав її помічати. Похопившись, Ганс озирнувся. Берет далеко відстала, та все ж трималася з останніх сил. Надто гордою була, щоб сказати, що не витримує такого скаженого темпу. Ганс зупинився почекаати на неї. Нарешті дівчинка добігла до нього, у її очах стояли сльози.

– Я надто швидко йду? – запитав Ганс, простягаючи малій руку.

Берет, хапаючи ротом повітря, не могла здобутися на слово.

– Посидьмо трохи. Ходи сюди! – він притягнув дівча ближче до себе й посадив поряд.

Берет ще більше почервоніла, хоча її щоки й до того палали багрянцем; сиділа, не сміючи підняти на нього очі, і важко сапала.

– Я дуже хочу пити! – нарешті зуміла вона видушити з себе.

Вони підвелися з трави, Ганс роззирнувся довкола. Але у тій місцині потічка поблизу не було.

– Доведеться потерпіти, доки дістанемося до води, – по-

жалів малу Ганс. – Тобі, розпаленій, зараз пити не варто...

Він знову опустився у траву, Берет сіла навпроти на камінь.

– Я весь час бігла, – мовила вона на своє виправдання і додала: – До того ж не обідала... І майже не спала вночі...

Однак Гансові було не до співчуття, він аж скинувся від здогаду:

– То й Мільдрід нічого не їла й не спала вночі?

– Мільдрід і минулої ночі не спала, а коли їла, я й не пригадаю...

Ганс підвівся.

– Зможеш іти далі?

– Мабуть, зможу.

Ганс допоміг дівчинці встати, і гонитва поновилася. Однак минуло небагато часу, як Берет знову почала втрачати сили. Тоді Ганс зняв з себе каптана, віддав їй, сам підхопив малу на руки і поніс. Спершу вона протестувала, але він поніс її так легко, що вона притихла; трималася за його комір, бо нізащо на світі не посміла б обійняти за шию. За якийсь час Берет вирішила, що вже достатньо відпочила й може йти сама. Ганс опустив її на землю, перевісив каптан через рушницю, і вони рушили далі. Спинилися аж біля струмка, трохи відпочили, перш ніж Ганс дозволив Берет напиться. Нарешті вона втамувала спрагу й підвелася. Усміхнувшись, Ганс промовив:

– А ти гарна дівчинка...

Коли Ганс і Берет дісталися полонини, уже вечоріло. Вони марно шукали Мільдрід біля колиби і під скелею, лише відлуння відносило їхні вигуки вдалину. Ганс помітив, як собака щось винює у траві. Обоє стривожилися, підбігли ближче й побачили хустину Мільдрід. Ганс звелів Квасові шукати. Той узяв слід, а вони кинулися за ним. Собака вів їх через гребінь гори в бік Тінгвольда. Невже Мільдрід подалася додому? Берет розповіла Гансові, як їй мимоволі вихопилося необачне запитання про ставлення батьків до того, що сталося.

– Так я й думав, – мовив Ганс.

Берет розплакалася.

– Іти нам за нею чи ні? – вагався Ганс.

– Іти! Іти! – схвильовано вигукнула Берет.

Але спершу треба було завернути на сусідню полонину й попросити тамтешніх господарів припильнувати тінгвольдську череду, як та повернеться з паші.

Доки вони отак радилися, що робити, простуючи за Квасом, пес раптом зупинився, весело метляючи хвостом. Берет з Гансом підбігли і побачили Мільдрід!

Дівчина лежала обличчям у вересі, підклавши руку під голову. Вони тихо підійшли ближче, пес обливав їй руку й щоку. Мільдрід потягнулася, перевернулася на спину, але не прокинулася.

– Хай поспить! А ти тим часом зустрінь череду – я вже

чую дзвоники, – прошепотів Ганс. Коли Берет підхопилася бігти, ще додав: – Як будеш вертатися, прихопи з собою щось поїсти.

Ганс сів віддалік, змусив собаку лягти поряд і звелів не гавкати на пташок чи дрібну звірину.

Навколо панувала тиша, навіть дрібне птаство замовкло; гори й скелі сірими силуетами вимальовувалися на тлі захмареного неба. Ганс то сидів, то лежав, не відпускаючи від себе собаку. Він уже обміркував, про що вони умовляться, коли Мільдрід прокинеться. Майбутнє видавалося безхмарним. Ганс умиротворено лежав горілиць, задивившись у небо. Він знав, що їхня зустріч була дивом, сам Господь хоче, аби вони йшли життям удвох.

Він насвистував стиха весільний марш, тиха радість оповивала його душу.

Берет прийшла, коли минула восьма, принесла вечерю. Мільдрід ще спала. Дівчинка поставила кошика і теж сіла трохи віддалік закоханих, милуючись ними. Минула ще година. Берет часто вставала і проходжувалася, щоб і її не зморив сон. Нарешті Мільдрід прокинулася. Спершу повернулася на один бік, потім – на інший, розплющила очі, сіла й безтямно глянула на Ганса та сестру. Спросоння дівчина не могла зрозуміти, де вона і що відбувається, доки не підвівся Ганс й не підійшов, усміхаючись, до неї. І вона простягнула до нього руки...

Він сів коло неї.

– Ось ти й поспала, Мільдрід!

– Поспала...

– І зголодніла!

– Зголодніла...

Підійшла Берет з кошиком. Мільдрід переводила погляд то на Ганса з Берет, то на кошика.

– Довго я спала? – запитала вона.

– Ой довго! Глянь на сонце, уже десь дев'ята.

Аж тепер вона почала вловлювати сенс того, що відбувалося.

– А ви довго тут сидите?

– Та ні... Ти їж!

Мільдрід узялася до вечері.

– Ти в долину зібралася? – тихо запитав Ганс, нахилившись ближче.

– Так, – прошепотіла Мільдрід, зашарівшись.

– Завтра, коли добре виспишся, ми підемо туди удвох.

Мільдрід вражено глянула на нього, потім вдячно усмінулася, нічого не відповіла, зате трохи ожила й заходилася розпитувати Берет, куди та запропастилася серед дня. Берет сказала, що ходила за Гансом, а вже решту розповів він сам. Мільдрід їла й слухала, видно було, як вона поступово знову стає колишньою, милою і веселою. Їй приємно було чути, як пес знайшов її, обливав обличчя, а вона й не прокинулася. Квас сидів біля неї, жадібно проводжаючи поглядом кожний шматочок, який вона клала до рота, довелося Мільдрід поді-

литися з ним вечерею.

Потім вони утрюх подалися на полонину. Берет одразу пішла спати. Ганс і Мільдрід сіли на порозі колиби. Надворі сіялася дрібна мжичка, але дах колиби нависав над усією призьбою, тож дощ не був закоханим завадою. Густий туман облягав хатину, а вони сиділи, мов у зачарованому колі. Вечір був радше мрячний, а не ясний.

Ганс і Мільдрід вели розмову притишеними голосами, кожне мовлене слово єднало їх щораз тісніше. Це вперше їм випало по-справжньому бесідувати. Він просив у неї вибачення за свою нездогадливість, бо не одразу збагнув, що вона відрізняється від нього, що має батьків, з якими мусить радитися. Вона зізналася у своїх страхах: від миті їхньої зустрічі вона була сама не своя, навіть забула про існування батька з мати'ю. Мільдрід багато чого мала розповісти Гансові, але щось її ще стримувало. Зате незмірне щастя промовляло її устами, промовляло у кожному віддиху. Тієї миті зароджувалося єднання їхніх душ і сердець; те, що зазвичай передує першим обіймам. А в них усе сталося навпаки...

Темрява додавала сміливості, Мільдрід відважилася запитати про те, що найбільше її мучило. Тихі й легкі, мов пух, слова спадали з уст і поверталися устами іншого. Обережно добираючи слова, Мільдрід таки запитала Ганса, чи не видалася йому дивною її поведінка. Та ні, запевнив він її, жодного разу... А він не помітив, що вчора за весь час, доки вони були разом, вона не промовила жодного слова? Ні, не по-

мітив... А йому не здалося (Мільдрід довго вагалася, перш ніж запитати, зрештою, потупивши очі й ледь не пошепки, таки наважилася), що вона надто швидко піддалася його чарам? Ні, він просто тішився несподіваному щастю! А її безпричинні сльози першої зустрічі? Що він тоді подумав про неї? Спершу не зрозумів, чому плакала, а потім усе стало на свої місця. Він радий, що вона така, якою є...

Усі сумніви розвіялися після розмови з Гансом. Мільдрід почувалася такою щасливою, що їй конче треба було побути на самоті зі своїм щастям. Ганс ніби відгадав її потаємне прагнення, підвівся, побажав їй на добраніч, кивнув, прощаючись, і подався до клуні, де мав заночувати. Мільдрід ускочила до хатини, швиденько роздягнулася і вже в ліжку склала руки до молитви. Як вона ревно дякувала Богові! Дякувала за Ганса, за його кохання, за його шляхетність, за його вроду, аж доки їй забракло слів. А тоді подякувала Господові за все-усе, навіть за душевний біль, якого зазнала за ці два дні, бо без того болю щастя її не було б таким безмірним! Ще дякувала за таку доречну нагоду бути на полонині без батьківської опіки й просила в Бога помочі на завтра, коли піде з Гансом до батьків. Потім її думки знову повернулися до Ганса. Вона дякувала й дякувала без утоми!

Наступного ранку Мільдрід вийшла надвір (Берет ще спала) і застала Ганса на подвір'ї. Він лаяв собаку. Квас без дозволу погнався за куріпкою, а тепер підлещувався до господаря, замолював свою провину. Побачивши Мільдрід, Ганс

відпустив пса. Той щасливо застрибав навколо обох, радісно гавкаючи, – вітався з добрим ранком, немов відчував їхнє щастя. Ганс допоміг Мільдрід і пастушкам залагодити ранішні хатні справи, а коли нарешті сіли снідати, устала й Берет. Щоразу, як Ганс кидав на дівчинку погляд, вона червоніла по самі вуха, а коли Мільдрід, розмовляючи після сніданку з Гансом, бавилася його ланцюжком від годинника, Берет утекла з колиби. Уже надійшов їм час збиратися у долину, а її все не було.

– Послухай, Мільдрід, – заговорив Ганс, як вони вже трохи відійшли: він порівнявся з дівчиною і сповільнив крок. – Я ще вчора думав про це сказати, але не сказав... – голос його звучав майже суворо, Мільдрід стривожено глянула на коханого. – Я просив би тебе... якщо Бог захоче поєднати нас... після весілля стати господинею у моєму домі...

Мільдрід зашарілася.

– Не знаю, що тато з мамою скажуть на це... – завагалася вона.

Якийсь час Ганс мовчав, перш ніж відповісти.

– Я гадаю, слово має бути за тобою, коли йдеться... про наше щастя.

Уперше його слова збентежили Мільдрід. Вона промовчала. Ганс не квапив дівчини, та, зрештою, додав іще тихіше:

– Я б хотів, щоб ми пожили самі, для себе... звикли одне до одного...

Тепер Мільдрід уже ліпше розуміла, що Ганс мав на увазі, однак мовчала. Парубок також замовк, поволі йшов поряд, не дивлячись на неї. Мільдрід почувалася розгубленою і якоюсь скутою. Нараз зупинилася, пильно глянула йому в вічі.

– Гансе!

Ганс мимоволі зблід і теж зупинився, ковзнув по ній поглядом, зніяковіло вертячи в руках рушницю.

– Ти не хочеш перебиратися до Гаугена? – запитав глухо.

– Хочу! – поквапилася відповісти Мільдрід, спокійно й рішуче дивлячись на Ганса.

Легкий рум'янець торкнувся парубкових щік, він перекинув рушницю з однієї руки в іншу, взяв долоню Мільдрід у свої долоні й міцно стиснув, прошепотівши:

– Дякую!

Вони рушили далі.

Усі думки Мільдрід зараз снували навколо того, що ж скажуть мама з татом; думки не давали спокою, переповняли її, аж вона не витримала:

– Ти не знаєш моїх батьків...

– Ні, не знаю, – відповів Ганс за якусь хвилю мовчання. – Але якщо підеш за мене до Гаугена, я матиму час їх ліпше пізнати...

– Вони такі добрі... – додала Мільдрід.

– Усі так кажуть, – погодився Ганс, однак у його голосі промайнув холодок.

Не даючи Мільдрід прийти до слова, він почав розповідати про свою домівку, братів та сестер, про їхню працьовитість, вірність і веселу вдачу: про чорні злидні, з яких вони вихрапалися важкою працею; про подорожніх, яким облаштовували відпочинок і з того заробляли собі на прожиття, про те, як поступово розбудовувався їхній хутірець, а надто про новий дім, у якому вони замешкають, де вона стане повноправною господинею, де їй усі допомагатимуть, на руках носитимуть, а він насамперед! Ганс мимоволі пришвидшував крок, оповідав захопливо, запально, забувся так, що й не помітив, як узяв Мільдрід за руку – так вони йшли далі.

На дівчину справила враження його любов до своєї домівки, прихильність до родини, якої вона не знала, а все ж незнайоме, як відомо, притягує. Однак до її почуттів домішувалися докори сумління, ніби вона чинила несправедливо в стосунку до своїх добрих, щирих батьків.

– Гансе! – урвала вона його оповідь. – Мої мама й тато літні вже люди, немало настраждалися, тепер і їм потрібна допомога... Вони все життя важко гарували, щоб... – Мільдрід замовкла на півслові.

Ганс пішов повільніше, усміхнувся до неї.

– Хочеш сказати, що саме ти маєш стати спадкоємицею Тінгвольда?

Мільдрід знову зашарілася і не відповіла.

– Що ж, – мовив Ганс. – На все свій час... Якщо твої батьки захочуть, аби ми їх заступили, то хай самі про це попро-

сять.

Хоч Ганс говорив приязно й лагідно, дівчина дуже добре відчула, що криється за його словами. Вона змалку вміла тонко відчувати чужі настрої та думки, ліпше навіть, ніж власні, тому промовчала.

За якийсь час перед ними внизу з'явилися будівлі Тінгвольда. Мільдлід глянула на Ганса: дивись, мовляв, яка краса! Розлогі зелені полонини в обрамленні лісів; хати, збудовані солідно, не на одне покоління господарів, оповиті прозорим серпанком сонячного сяйва, міцно трималися схилу, немов пишалися собою. Нижче від хутора лежеш широкої долини звивалася бурхлива річка, закипаючи шумовинням на порогах. По той і по цей бік долини рясніли сусідні хутори, та жодний, ані жоден не міг зрівнятися розкішшю та пишністю з Тінгвольдом, жодний не мав такого шляхетного вигляду, не вабив затишком і водночас відкритістю навсібіч.

Коли Мільдлід побачила зачарування Ганса тією картиною, серце її пройнялося втіхою.

– Так! – мовив Ганс, відповідаючи на її німе запитання. – Твоя правда, Тінгвольд – надзвичайно гарна садиба, важко знайти гарнішу... – він усміхнувся і схилився до Мільдлід. – Та я кохаю тебе більше, ніж Тінгвольд, і сподіваюся, ти теж кохаєш мене дужче за Тінгвольд!

Він сів у траву, вона примостилася поряд. Ганс так променів щастям, аж Мільдлід не зоставалося нічого іншого, як промовчати на ті слова.

– Я тобі щось заспіваю, – прошепотів Ганс.

– Ніколи не чула, як ти співаєш, – радісно стрепенулася Мільдрід.

– Звісно, не чула... Але не чекай від мого співу чогось надзвичайного! Я співаю так, як мені підказують мої почування, серце й душа...

І він заспівав про те, як невісту везуть під вінець, на мелодію родинного весільного маршу. Ганс співав дуже тихенько, але така урочистість, таке невимовне щастя бриніло в його голосі, яких Мільдрід ще зроду не чула! Унизу перед нею розкинувся рідний хутір, звідти повезуть її під вінець, далі мостом через річку на інший бік, а там – церква на узвишші, замережана березовим гайком; навколо неї – хата попри хату – розсипалося село. Через мрячний день картина в її уяві не яскріла барвами, але дуже гармоніювала з її нинішнім станом душі. Скільки разів вона фантазувала, придумувала своє весілля, тільки ж не знала ще нареченого... Слова й мелодія пісні заворожували її, ніжний тихий голос дотикався глибин її душі; очі наповнилися слізьми, але Мільдрід не плакала. Її рука лежала на його руці, вона дивилася то на Ганса, то переводила погляд на рідне обійстя, а коли з димаря заструменів димок, Мільдрід здогадалася – удома почали готувати обід. Ганс доспівав пісню і теж задивився на дим.

Тепер вони простували вниз схилом через березовий гай. Гансові доводилося стримувати пса, щоб той не здійняв гавкоту. Серце Мільдрід забилося швидше. Обоє умовилися,

що далі, до хати, Мільдрід піде сама, а Ганс чекатиме поблизу. Переносячи дівчину через калюжу, Ганс відчув, як спітніли їй долоні.

– Не думай про те, що саме ти скажеш, – прошепотів він їй на вухо. – Кажі так, як слова ляжуть.

Мільдрід не озвалася ні словом, навіть не глянула на парубка.

Вони вийшли з лісу – тут росли старі могутні сосни. Ганс пошепки розповідав Мільдрід про сватання її прадіда до його тітки Аслауг, давні дивовижні історії, які дівчина, хоч і слухала упіввуха, додавали їй відваги. Вони вийшли з лісу на простори ланів та лук. Тут уже й Ганс замовк. Мільдрід підвела на нього очі, і стільки страху було в тих очах, аж Гансові стало недобре й забракло слів для розради.

Вони разом зійшли майже до самого обійстя. Густі чагарники навколо садиби ховали їх від сторонніх очей. Далі Мільдрід мусила йти сама. Ганс тихенько свиснув собаці, і це стало для дівчини знаком, що тут їм треба розлучитися. Вона спинилися, розгублена й безпорадна, мало не в розпачі.

– Я молитимуся за тебе, Мільдрід! – прошепотів Ганс. – І відразу прийду, як тільки спотребиться!

Мільдрід ледь кивнула, але якось розсіяно, бо думки й очі нараз втратили ясність... Вийшовши з кущів, Мільдрід насамперед зазирнула у вікно світлиці, радше кажучи, прозирнула світлицю наскрізь, бо її вікна виходили на два боки – на ліс і на село. Ганс примостився під найближчим до будинку

кущем, пес ліг поряд. Він теж добре бачив, що робиться у світлиці, але там нікого не було. Мільдрід востаннє озирнулася, він підбадьорливо кивнув їй. Дівчина обійшла стодолу й повернула на подвір'я.

Тут нічого не змінилося: звичний порядок і звична тиша. Кілька курок щось дзьобали на помості, який вів на горище стодоли. Під коморою стояли прихилені до стіни сушарки з сіном- ото й усі зміни. Спершу вона хотіла завернути до бабусиної хатчини, щоб відтягнути мить зустрічі з батьками, але побачила біля дровітні батька, той насаджував сокиру на держака. Батько був одягнений у плетений светр з підтяжками поперх. Він стояв з непокритою головою, тонке довге волосся ворушив вітерець, який не знати звідки й узявся, прилетів десь з долини. Батько був здоровий і міцний на вигляд, весело щось майстрував, робота в його руках спорилася. Він не помітив доньки, так тихо вона ступала кам'яними плитами подвір'я.

– Добридень! – тихо привіталася Мільдрід.

Якусь мить батько зачудовано видивлявся на неї.

– Ти звідки тут взялася, доню? – запитав він і відразу додав: – Щось трапилось?

– Та ні, – Мільдрід зашарілася.

Батько пильно вдивлявся їй в обличчя, а вона не сміла підвести очі.

– Що ж, ходімо до мами, – мовив старий, відкладаючи набік сокиру.

Дорогою до господи він розпитував доньку про справи на полонині, про те і се, що стосувалося полонинської господарки, і від втішних відповідей трохи заспокоївся.

«Зараз Ганс побачить, як ми заходимо досередини», – подумала Мільдрід, коли вони з батьком опинилися у просвіті між стодолюю та коморою по іншій бік подвір'я.

Увійшовши до хати, батько відчинив двері до кухні й гукнув через поріг:

– Ходи-но сюди, мамусю! Мільдрід прийшла з полонини!

– Що сталося, люба дитинко? – долинуло з кухні.

– Нічого, мамо, – відповіла Мільдрід з-поза батькової спини.

Дівчина увійшла до кухні, де мати сиділа перед плитою, чистила картоплю й складала до ринки. Мама, так само як перед тим батько, уважно глянула на доньку. Мільдрід знову зачервонілася.

Ранді відставила набік миски, підвелася, щось гукнула в двері, які вели на заднє подвір'я, потім повернулася, зняла фартуха, і вони всі разом подалися до світлиці.

Мільдрід добре знала своїх батьків і знала, що означають оті приготування до розмови, – тато з мамою щось запідозрили й насторожилися. Їй і перше бракувало відваги, а тепер куди й поділася. Батько сів на чолі стола, біля крайнього вікна, що дивилося шибками на село. Мама сіла ближче до кухні, Мільдрід – навпроти батьків. Ганс міг бачити її і батька, Ранді не потрапляла в поле його зору.

Мама розпитувала про маржину й полонинську господарку, Мільдрід розповіла те саме, що й батькові, тільки докладніше, бо й мама докладніше випитувала. Попри те, що обидві сторони тягнули розмову, старанно обходячи головне, тема скоро вичерпалася. Запала мовчанка, батьки вичікувально дивилися на доньку. Мільдрід, уникаючи їхнього погляду, завела іншу балачку, розпитувала, що нового сталося у селі за її відсутності. Але й цю тему годі було розтягувати до безконечності, за столом знову запала тиша. Мільдрід розгублено гладила рукою лаву – питати вже не було про що.

– Ти була в бабусі? – поцікавилася мама.

– Ні, не була, – відповіла Мільдрід, визнаючи тим, що прийшла з полонини саме до батьків, тільки до них мала справу. – Я мушу щось вам сказати, – нарешті спромоглася вона на слово, то червоніючи, то бліднучи й потупивши очі.

Батьки стривожено перезирнулися.

Мільдрід підвела голову. Благальний, ледь не розпачливий погляд налякав Ранді.

– Що з тобою, дитинко?

– Я заручена...

Мільдрід похилила голову й розридалася.

Ніби грім ударив посеред хати! Зблідлі, приголомшені батьки мовчки глянули одне на одного. Виважена, тиха Мільдрід, за слухняність і лагідну вдачу якої вони не раз дякували Богові, наважилася, не порадившись з батьками, нічого їм не сказавши, зробити найважливіший крок у своє-

му житті, який визначить не лише її майбутнє, але майбуття її батьків. Мільдрід миттю відчула думки мами й тата, ніби побачила їх перед очима, і від страху пересохли сльози.

– З ким заручена, доню? – лагідно запитав тато.

– З Гансом Гаугеном, – прошепотіла Мільдрід.

Ім'я Гаугенів не згадувалося у голос у цій хаті понад двадцять років. Тут вважалося, що від Гаугенів тільки лиха й можна сподіватися. Мільдрід і цього разу відчитала думки батьків і, мов закам'янівши, чекала свого присуду.

– Ні я, ні твоя мама не знаємо цього чоловіка, – так само лагідно й тихо мовив батько. – І навіть подумати собі не могли, що ти його знаєш...

– Та я його теж не знала! – випалила Мільдрід.

Ендрід та Ранді від несподіванки аж мову втратили.

– То як усе сталося? – запитала мама.

– Я й сама не знаю... – пробурмотіла тихо Мільдрід.

– Але ж, люба доню, не можна зопалу отак робити! – дорікнула мама.

Мільдрід мовчала.

– Ми гадали, що можемо на тебе покластися, – ласкаво додав тато.

Мільдрід далі мовчала.

– То як таки все сталося? – наполягала мама. – Ти ж мушиш це знати...

– Не знаю, – прошепотіла Мільдрід, міцно тримаючись руками за край лави. – Я тільки знаю, що не могла опиратися.

Не могла і все...

– Господь з тобою, дитино! Що на тебе найшло?

Мільдрід не відповіла.

– Чому ж не порадилася з нами, доню? – втрутився тато, прагнучи погамувати надмірну запальність дружини.

Ранді відчула це і заговорила спокійніше:

– Ти знаєш, як самотньо ми завжди жили, знаєш, як любимо вас, наших дітей. Тепер можемо зізнатися, що тебе завжди любили найдужче...

Мільдрід уже не могла собі місця знайти від неспокою.

– Ми й не гадали собі, що ти ось так нас покинеш, – знову озвався батько.

Хоч тато й говорив тихо та лагідно, слова від цього ранили не менше.

– Я не хочу вас покидати, – затинаючись, промовила Мільдрід.

– Не кажи так, – голос тата посуворішав, – бо ти вже нас покинула...

Дівчина відчувала, що це правда і водночас неправда, вона геть заплуталася у своїх почуттях.

– Що з того, що ми любили своїх дітей, навчали їх любові до Господа, якщо вже перше випробування... – Ранді не докінчила речення, пожалівши доньку.

Мільдрід нараз наче прорвало, вона швидко заговорила, захлинаючись слізьми:

– Я не хочу вас покидати... Не хочу завдавати вам болю...

Просто я не могла... не могла інакше...

Дівчина впала головою на стіл ридма ридаючи.

Батьки мовчали, не мали серця більше їй дорікати. Так могло б потривати довго, якби Ганс, який спостерігав за всім, не вирішив, що настав час утрутитися. Гостре око мисливця не підвело його, він побачив, як Мільдрід, розплакавшись, похилилася на стіл, зірвався на рівні ноги, і вже за мить у сінях почулися його кроки. Він постукав, усі троє здивовано підвели голови, але ніхто не запросив увійти. Мільдрід випросталася, усе ще почервоніла від плачу. Двері відчинилися. На порозі з рушницею у руці й з собакою стояв Ганс, блідий, але спокійний. Доки він зачиняв за собою двері, пес, радісно метляючи хвостом, підбіг до Мільдрід. Ганс був такий схвильований, що й не помітив, як Квас ув'язався за ним.

– Добрий день! – привітався він.

Мільдрід глянула на Ганса, глибоко зітхнула від полегшення й знову опустилася на лаву. Її страх, докори сумління – усе нараз зникло, мовби й не було. Вона таки мала рацію, мала... А тепер хай діється Божа воля!..

Ніхто не відповів на його привітання, ніхто не запросив до господи.

– Я Ганс Гауген, – мовив він тихо, зняв рушницю, поставив її на долівку, притримуючи рукою.

Ранді й Ендрід раз у раз ошелешено переглядалися. Ганс заговорив знову, і видно було, як важко даються йому слова:

– Я прийшов сюди разом з Мільдлід, бо, якщо вона й зробила щось не так, то з моєї вини...

Мовчання надто затягувалося, треба було щось казати, тож першим озвався батько:

– Усе сталося без нашого відома, а Мільдлід не годна пояснити, як до такого дійшло...

– І я нічим не допоможу, – мовив Ганс. – Я теж не знаю, як... Я вже давно не шмаркатий хлопчисько, мені двадцять вісім, – повів він далі. – Для мене також стало несподіванкою, що я, якого досі не цікавили дівчата, раптом утратив голову. Від тієї миті, як побачив її, тільки про неї і думаю. Якби Мільдлід відмовила мені, не знаю, що було б зі мною. Пропав би...

Щира простота, з якою він говорив, справила добре враження. Мільдлід ледь не підскочила від радості, відчувши, що тепер усе може постати зовсім в іншому світлі. Увійшовши, Ганс не зняв шапки, бо в цій місцевості не було заведено знімати шапку, щойно переступивши поріг. Та доки говорив, мимохідь стягнув її з голови й почепив на цівку рушниць, прикривши згори долонею. Гансова ввічливість мимоволі збудила в господарів прихильність до нього.

– Мільдлід ще дуже юна, ми не сподівалися від неї такого... вчинку, – мовила Ранді.

– Ваша правда, юна, зате я набагато старший. Моє господарство не надто велике, їй не доведеться важко працювати. Та й допомогти буде кому...

Батьки перезирнулися між собою, глянули спершу на доньку, потім на Ганса.

– Ти хочеш забрати її до Гаугена? – недовірливо, ледь не глузливо запитав батько.

– Так, – кивнув головою Ганс. – На ваші маєтки я не посягаю...

На тих словах його щік торкнувся рум'янець, Мільдрід також почервоніла.

Якби Тінгвольд заповся під землю, Ранді й Ендрід здивувалися б менше. Їм аж мову відібрало на думку, що хтось міг би погордувати таким багатством. Мільдрід змовчала, отже, погоджувалася з Гансом. Скидалося на те, що молоді все вже вирішили без батьків, по суті, знехтували ними, і це старих ображало.

– А ще казала, що не хочеш нас покидати!.. – з гірким докором кинула матір, і докір влучив.

Але Ганс поквапився на допомогу.

– Покинути вас? Кожна дитина, чи то син, а чи донька, одружуючись, покидає батьків, – він усміхнувся і приязно додав: – Гауген не так уже й далеко звідси. За якихось три чверті милі...

Слова словами, але думки прокладали собі власний шлях. Хай там що, батьки почувалися покинутими, ба, зрадженими, рішенням молодих. Звісно, вони чудово знали, що Гауген став доволі заможним хутором. Мандрівники, зупиняючись там для розваги й відпочинку, далеко рознесли його

славу; про хутір навіть у газетах писали. Однак Гауген – це Гауген! Ранді та Ендрід не могли змиритися з тим, що Мільдрід, їхня улюблена дитина, повернеться туди, звідки пішов увесь їхній рід. То вже занадто! Хтось інший на їхньому місці міг би розгніватися, але вони звикли тихо й спокійно відсторонюватися від того, що справляло їм прикрість. Батько з мати'ю мовчки порозумілися між собою поглядом, і батько м'яко мовив:

– Усе звалилося якось нараз, ми ще не готові дати відповідь...

– Ні, не готові, – підхопила матір. – Ми не сподівалися почути таку приголомшливу новину, та ще й так піднесену...

– Це правда, Мільдрід мала б спершу порадитися з вами, – озвався Ганс, трохи помовчавши, перш ніж відповісти. – Але хіба ми винні, що все відбулося так блискавично. Ми й отямитися не встигли, а вже було запізно про щось радитися. Тому вирішили не відкладати, одразу пішли до вас на розмову... Не судіть нас надто суворо!

Після цих слів, виважених і щирих, годі було щось закинути закоханим. Ендрід давно вже зауважив, що йому не під силу змагатися з Гансом, а що не мав досить впевненості в собі, то прагнув якнайшвидше звільнитися від цього клопоту.

– Ми тебе зовсім не знаємо, – сказав він, глянувши на дружину. – Нам треба подумати...

– Так було б найліпше, – підтримала чоловіка Ранді. –

Треба знати людину, якій віддаємо своє дитя...

Мільдрід відчула скривджений тон у матириному голосі й благально глянула на Ганса.

– Ваша правда, – ніби згодився Ганс, обертаючи рукою рушницю. – Хоча не думаю, що є хтось на всю нашу околицю, відоміший за мене. Чи, може, ви чули про мене недобрий поголос? – запитав він, пильно глянувши господарям у вічі.

Мільдрід стало незручно за батьків, а вони теж відчули, що зайшли надто далеко, то навперебій почали виправдовуватися:

– Ні, жодного лихого слова ніхто про тебе не сказав...

– Ми справді нічого про тебе не знаємо, ніколи не цікавилися твоєю родиною... – додала Ранді.

Вона не мала жодного злого умислу, мовлячи ті слова, і лише як вони зірвалися з її уст, жінка усвідомила, що ляпнула дурницю. Підтвердженням стали докірливі погляди чоловіка й доньки.

Відповіді довелося чекати довгенько.

– Не наша вина в тім, – нарешті озвався Ганс, – що в Тінгвольді ніколи не цікавилися Гаугенами. Ми ж були до недавна злидарями...

І стільки гіркої образи прозвучало в тих словах, що всіх діткнули до глибини душі! Однак ніколи досі ні матері, ані батькові Мільдрід, які все життя плекали власне горе, не спадало на гадку, що вони занедбали родинний обов'язок у стосунку до Гаугенів. Ніколи досі вони не думали про те, що

вбогі родичі нічим їм не завинили. Ранді й Ендрід зніяковіли, засоромлено опустили очі.

Ганс говорив спокійно, хоча слова жінки могли б його роздратувати. Подружжя зрозуміло, що перед ними стоїть порядний чоловік, треба пом'якшити ситуацію.

– Не будемо квапитися, – примирливо мовив Ендрід. – Може, пообідаєш з нами, то й поговоримо.

– Сідай ближче до столу, – запросила Ранді.

Ганс відставив набік рушницю з почепленою на неї шапкою, сів поряд з Мільдрід, а та миттю підхопилася, і сама не знала, чому. Ранді підхопилася, мовляв, їй треба подивитися, що діється на кухні. Ендрід підвівся, щоб податися за нею, але Мільдрід нізащо не хотіла залишатися наодинці з Гансом, доки ще не мала на це згоди батьків, і вибігла надвір. Ендрід з Гансом бачили, як вона простує подвір'ям до бабусиної хатини. Не випадало якось господареві залишити гостя самого, він повернувся і знову сів до столу.

Чоловіки розмовляли про всілякі буденні речі, насамперед про полювання, про облаштування літніх хатин у горах, про заробітки і таке інше, потім розмова перейшла на мандрівників, господарство в Гаугені. З почутого Ендрід зрозумів, що Гауген процвітає. Накриваючи стіл до обіду, Ранді чула уривки з тих розмов. Перша скутість минула, старі вже не соромилися докладніше розпитувати Ганса. Повз їхню увагу не пройшло сповнене гідності поведження Ганса за столом. Він сидів під стіною, навпроти Мільдрід та її матері,

батько – на чільному місці.

Челядь уже пообідала в кухні. Зазвичай до столу сідали робітники разом з господарями, але сьогодні старі ще не хотіли їх знайомити з Гансом. За обідом Мільдрід час до часу – коли Ганс усміхався – відчувала на собі погляд матері. Ганс був з тих людей, що звично мають суворий вираз обличчя, який миттю тане від променистої усмішки. Дівчина помічала кожную дрібничку, яка справляла добре враження на батьків, ніби складаючи їх до купи, однак впевненості це їй не додавало. Після обіду, коли їй вже стало несила терпіти напругу, Мільдрід знову подалася до бабусі.

Ендрід показував Гансові господарку, але водив парубка так потайно, щоб той нікому не потрапив на очі – ні челяді, ані бабусі. Згодом вони знову сіли у великій світлиці, Ранді вже попоралася у кухні й приєдналася до чоловіків. Розмова ставала щораз невимушенішою, воно й не дивно. За якийсь час Ранді таки відважилася запитати Ганса, як то все у них з Мільдрід склалося, бо ж Мільдрід не допитаєшся. Можливо, Ранді керувала звичайна жіноча цікавість, але Гансові те було лише на руку.

Він не розповів про їхню першу зустріч – не міг, зате охоче й детально переповів події учорашнього дня, про Берет і шалену гонитву почерез гори й доли, бо Мільдрід сиділа на полонині сама, охоплена сум'яттям- що ж вона скаже батькам; про те, як віднайшов її, коли вона дорогою до Тінгвольда, втомлена душею і тілом, покинута й нещасна, заснула при

стежці. Старі в усьому, у кожному вчинку й помислі, впізнавали свою любу дитину і відчували докори сумління за свою надмірну суворість.

Розповідаючи про Мільдрід, Ганс, сам того не відаючи, розповідав і про себе. Його кохання до дівчини промовляло в кожному слові, сповнюючи серця батьків радістю. Зрештою, і він це відчув і зрадив. Старі, які не звикли до такої невимушеності, до такого шаленого вияву емоцій, й самі почувалися щасливими.

– Здається мені, – усміхаючись мовила Ранді, – що ви вже наготувалися на весілля, навіть нас не питаючи?

Батько теж усміхнувся, щоб підбадьорити Ганса до відповіді. І той відповів... промугикавши перший куплет весільного маршу.

Глянувши випадково на Ранді, Ганс помітив, як вона миттєво зблідла; відчув, що десь він схибив. Це ж треба бути таким безголовим, щоб наспівати весільного марша! Та ще й кому і коли! Ендрід боязко глянув на дружину, а та щораз більше нервувала, урешті не змогла всидіти в хаті й кинулася надвір.

– Я, мабуть, зробив щось не те, – спохмурнів Ганс і підвівся, щоб наздогнати Ранді, перепросити її, але передумав, знову сів на лаву, бо ж нічого поганого не мав на думці.

– Ти ж не знав... – не одразу відповів Ендрід.

– Може, ви поясните їй... – Ганс настільки пройнявся довірою до цього чоловіка, що посмів просити про таке.

– Ні, я її знаю... Хай побуде сама.

Ганс, який ще хвилину тому тішився майже досягнутою метою, впав у такий розпач, що його годі було заспокоїти, як не старався Ендрід. Виручив пес. Квас підійшов до столу, й Ендрід захопився за рятівну ниточку: заговорив про собак, розповів про пса, якого колись мав і любив понад усе, як це часто буває із самотніми людьми.

Ранді вийшла надвір і сіла на кам'яній призьбі. Несподіваний вчинок доньки та ще заспіваний Гансом весільний марш збурили вихор гірких споминів. Вона не віддавалася, як її доня, за коханого чоловіка, і ганьба, якої зазнала, йдучи під вінець, була їй заслуженою карою. Сором, горе від втрати дітей, довгі роки страждань і боротьби за своє щастя – усе згадалося нараз. Отож усі молитви й благання, якими вона намагалася пом'якшити свій біль, були даремними? Як могло таке статися, як вона допустила до цього? Вона заново переживала глузування юрби під час свого фальшивого весілля. Гіркі докори краяли серце за те, що не зуміла тоді притлумити сльози, а тепер не вміла погамувати навали спогадів; за те, що кинула тінь на порядне ім'я батьків, зруйнувала душевними стражданнями здоров'я і тим погубила власних дітей. Удавала побожність, якої насправді ніколи не відчувала, – тепер вона це добре знала. І ось до чого це призвело! Вона почувалася такою нікчемною, нищою, що навіть не наважувалася звернутися до Бога. Розчарувалася у собі й роз-

чарувала Його! Але чому ця гидь, яка потай завжди облягала її душу, прокинулася саме тепер? Невже вона заздрила Мільдрід? Рідній доньці? Ні, не може такого бути!

Раптом її трохи наче відпустило. А що, як донька спокутує її гріхи? Яка благословенна думка! Хіба не можуть діти спокутувати гріхи батьків? Звісно, можуть, бо ж вони наш витвір, а правдивість та щирість, закладені в характері Мільдрід, це і її заслуга. Вона мусить розкаятися і з вдячністю допомогти своїй дитині. Не помітила, як знову почала молитися, упокорена перед Господом, збагнувши, яка слабка людина без його опори. Помилуй мене, Господи! Благала так, як благають про помилування життя. Вона відчула – від цієї миті настане нове життя! Віднині вона прощена, віднині їй даровано душевний спокій! Ранді підвелася і зовсім іншими очима глянула на довколишній світ. З глибокого зворушення сльози котилися їй по щоках, а душу огорнула благодать. Одвічний їй біль відпустив її... Він уже й раніше іноді відпускав, але ніколи так, як сьогодні. Сьогодні вона його перемогла! Сьогодні вона віродилася, порвалися пута, які її зв'язували, і кожною часточкою свого ества жінка відчувала, що відтепер вона вільна. Вільна душею і тілом! Якщо Ранді й відчувала вдячність ще до когось, окрім Бога, то до доньки. А ціна її вдячності – щастя рідної дитини.

Ранді увійшла до сіней бабусиної хатини, проте ніхто не вийшов, не впізнав її кроків. Вона взялася за клямку ніби не своєю рукою, відчинила двері й покликала доньку:

– Мільдрід, ходи сюди!

Мільдрід і бабуся переглянулися, бо на порозі стояла не та мати, яку вони знали.

– Що сталося? – сполошилася дівчина.

Ранді потягнула її за руку в сіни, зачинила за ними двері, а тоді міцно обійняла Мільдрід і заридала. Жінка нестримно плакала й пригортала доню до себе, Мільдрід, зворушена несподіваним виявом маминої любові, і собі тулилася до неї.

– Хай Господь винагородить тебе за все і благословить, дитино! – прошепотіла мама.

Двоє чоловіків у світлиці бачили, як подвір'ям квапно, ледь не бігцем, простують мама й донька, тримаючись за руки, і їм закралися невиразні підозри. Двері відчинилися, жінки зайшли досередини. Замість того, щоб підвести Мільдрід до нареченого чи щось сказати обом чоловікам, вона знову схопила доньку в обійми й гаряче прошепотіла: «Хай Господь винагородить тебе і благословить!»

Згодом усі четверо сиділи в бабусиній хатині. Стара тішилася. Від молодих служниць вона давно знала, хто такий Ганс Гауген, і вірила, що поєднання Ганса з Мільдрід принесе душевний мир та спокій у життя її сина й невістки. Стара веселунка навіть не приховувала, як подобається їй обранець онуки! Вони до вечора просиділи в бабусиній оселі й за-

кінчили день молитвою та читанням псалма, який починався словами: «Господь побував у нашій домівці...».

Далі я розповім лише про два дні з життя цих родин, та й то лише про кілька хвилин.

Насамперед – весілля молодої пари. Інга, товаришка Мільдрід, сама вже заміжня, прийшла наряджати молоду. Дійство відбувалося у коморі. Добули на світ Божий величезну скриню з родинним весільним сріблом, розмаїтими прикрасами: короною, паском, намистом, брошками, персями. Ключ від скрині зберігався у бабусі, вона сама відчинила скриню, а Берет була при ній у ролі ад'ютанта.

Мільдрід уже стояла у весільному строї. Бабуся з Берет ще минулого тижня усе почистили й привели до ладу, а тепер урочисто виймали зі скрині важкі осяйні прикраси. Кожну прикрасу приміряли зокрема. Берет тримала перед нареченою люстро. Облачаючи Мільдрід, стара розповідала, скільки поколінь її роду одягали родинне срібло на своє весілля, та найщасливішою з-поміж усіх була її мати, Аслауг Гауген.

Раптом знадвору долинула мелодія весільного маршу. Усі, хто був у коморі, завмерли прислухаючись, а тоді гуртом кинулися до дверей глянути, що ж відбувається. Виявилось, що то Ендрід, батько нареченої, побачивши здаля валку молодого з сестрами та братами, вирішив зустріти його родинним весільним маршем.

Він попросив музик підіграти йому, а сам став перед порогом комори зі срібним жбаном, по вінця наповненим пивом. До нього приєдналися решта домочадців. Ганс та його брати й сестри вїхали двома підводами на подвір'я і дуже зраділи тому, як їх зустрічають.

А вже за годину весільний марш заgrimів на повну потугу: з хати парами виходили родичі й гості, щоб сідати в брички та підводи й їхати до церкви. Першими вийшли молоді, за ними – батьки нареченої, далі – бабуся з Берет і Гансові сестри з братами. Зрідка, але буває, що все сприяє людині якоїсь важливої миті, навіть природа. У день весілля Мільдрід та Ганса яскраво світило весняне сонечко. Біля церкви юрмилося стільки люду, що навіть старці не пригадували такого тлуму. Кожен у селі знав історію цієї родини і як з нею пов'язаний весільний марш. Урочиста мелодія гриміла над радісною громадою, витала над головами щасливих наречених та весільної свити.

А що думки усіх об'єднувалися в одному ключі, то й священник вибрав для вінчання відповідний текст, у якому йшлося про те, що діти є вінцем нашого життя і сяють нам на славу, винагороджуючи нас за наші зусилля і за нашу працю.

Виходячи з церкви, Ганс зупинився на порозі, щось сказав, але наречена, запаморочена неземним щастям, не почула, що саме, лише здогадалася. Він хотів, щоб вони разом пройшли повз могилу Уле Гаугена, убрану пишними квітами. Наречені так повели за собою свиту, аби пройти повз са-

місінський надгробок в узголів'ї могили. Батьки йшли за ними...

Іншою важливою подією, про яку конче мушу оповісти, були перші відвідини Ендрідом й Ранді доньчиної господи в ролі дідуся й бабусі. Ганс таки наполіг, щоб молода дружина перебралася жити до Гаугена, хоча мусив пообіцяти заопікуватися Тінгвольдом, коли батьки Мільдрід не зможуть чи не захочуть більше дбати про господарку й коли стара бабуся помре.

Нас під час цих відвідин цікавить лише одне. Після гарного прийняття і доброго почастунку Ранді сиділа, тримаючи на колінах своє онучатко й щось йому мугикала. То був весільний марш! Мільдрід ледь не сплеснула руками від здивування, але вмить похопилася і притихла.

Ганс припрошував тестя перехилити ще чарчину, але той відмовився. Усі були вражені й лише презирнулися між собою...